

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Приватна установа «Заклад вищої освіти
«Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»

**СУЧАСНА ОСВІТА: МЕТОДОЛОГІЯ,
ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА**

МАТЕРІАЛИ
V Всеукраїнської науково-практичної конференції
(з міжнародною участю)

31 травня 2022 року
1 сівана 5782 року

Дніпро
Акцент ПП
2022

УДК 378.01(477)(062.552)

С 91

*Рекомендовано до друку на Вченій раді
Приватної установи «Заклад вищої освіти
«Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»
(Протокол № 7 від 09 червня 2022)*

Редакційна колегія

Стамблер М. Ц. – Голова наглядової ради Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана» (голова редакційної колегії); **Аронова Р. С.** – ректорка Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана», кандидатка педагогічних наук (співголова редакційної колегії).

Члени редколегії:

Самодрин А. П. – доктор педагогічних наук, доцент, проректор з науки Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана», завідувач Науково-дослідної лабораторії з вивчення і розроблення гуманітарних ідей академіка В. І. Вернадського НАН України;

Сапожников С. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»;

Теплицька А. О. – кандидатка педагогічних наук, завідувачка кафедри природничо-наукової підготовки Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»;

Колінець Г. Г. – кандидатка психологічних наук, доцент, доцентка кафедри психології та педагогіки Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»;

Коротенко Д. В. – кандидатка історичних наук, завідувачка кафедри гуманітарної та соціально-економічної підготовки Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана».

С 91 **Сучасна освіта: методологія, теорія, практика.** V Всеукраїнська науково-практична конференція (з міжнародною участю) (31 травня 2022 року / 1 січня 2023 року). Дніпро: Акцент ПП. 2022. – 221 с.

ISBN 978-966-921-323-5

У збірнику подано тези доповідей учасників V Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) «Сучасна освіта: методологія, теорія, практика». Висвітлено психолого-педагогічні аспекти діяльності української системи освіти в умовах воєнного стану, психологічної допомоги дітям під час переживання стресу, інноваційні технології навчання, зокрема технології дистанційної освіти в сучасних реаліях. Розглянуті умови створення освітнього простору інклюзивного навчання, висвітлено роль розвитку творчих аспектів у становленні особистості, а також накреслено перспективи розвитку загальної середньої, фахової передвищої та вищої освіти у період соціально-економічної та політичної нестабільності.

Матеріали видання зацікавлять наукових, науково-педагогічних працівників вітчизняних і закордонних закладів освіти, аспірантів і докторантів, здобувачів освіти, а також інших представників соціально-гуманітарної сфери.

ISBN 978-966-921-323-5

УДК 37.013(062.552)

© Колектив авторів, 2022

© Приватна установа «Заклад вищої освіти
«Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана», 2022

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

<i>Самодрин А. П. Розвиток гуманітарної освіти і життя ноосферної цивілізації</i>	6
<i>Шилов Ю. О. Ноосферна теорія історії у освітянській конкретиці</i>	13
<i>Рибалка В. В. Демократичні засади розробки професійними психологами і педагогами технологій, методів і проєктів</i>	21
<i>Вознюк О. В. Всесвіт та його ноосферні прояви у вимірі науки, освіти та релігії</i>	30
<i>Моргун В. Ф. Політична ноосфера Вернадського: дихотомія розвитку</i>	37
<i>Москалик Г. Ф., Іванченко К. Роль сучасного психолога у вирішенні питання психологічної допомоги населенню у воєнний час</i>	42
<i>Осадченко І. І. Оновлення середовищного підходу до освіти молодших школярів під час і після війни</i>	45
<i>Піддячий М. І. Методологічні засади stem-освіти: розвиток особистості в сучасних умовах</i>	51
<i>Kotik-Friedgut B. Digitalization: challenges for future neuro pedagogics from the point of view of Lurian cultural neuropsychology</i>	54

СЕКЦІЯ 1. Психолого-педагогічні технології вищої освіти

<i>Бакуліна Н. В. Ключові фактори формування багатомовної комунікативної компетентності: особливий погляд на дидактику багатомовності в умовах воєнного стану</i>	55
<i>Баракатова Н. А. Культурно-історичний підхід до вдосконалення мовної компетенції студентів в умовах глобалізації</i>	61
<i>Говишиєвич Я. Ш. Дидактичні умови навчання грамоти учнів 1 класу засобами електронних освітніх ресурсів</i>	64
<i>Козинець І. І., Богуш І. М. Кредитно-модульна система: теорія і практика</i>	67
<i>Кочерга Є. В., Скиба Ю. А., Яковенко О. О., Крисан Д. В. Навчання майбутніх вчителів використовувати арт-методи для роботи з конфліктами</i>	69
<i>Лебедик Л. В. Розвиток загальних і професійних компетенцій майбутніх фахівців із соціальної роботи на засадах освітнього менеджменту</i>	72

<i>Родіна Ю. Д., Невмивака Я. Значення і сформованість самоконтролю для жінок середнього віку у воєнних умовах .....</i>	81
<i>Родіна Ю. Д., Родіна Є. Д. Підтримання ресурсу життєздатності під час отримання освіти у воєнних умовах .....</i>	86
<i>Рябовол Л. Т., Титаренко О. О. З досвіду роботи вчителів правознавства</i>	89
<i>Сапожников С. В., Теплицька А. О. Формування моральних цінностей студентів вишів у сучасних реаліях: домінуючі тенденції .....</i>	93
<i>Стрельников В. Ю. Філософські засади проєктування дидактичної системи у неперервній освіті .....</i>	98
<i>Чеберячко С. І., Яворська О. О. Концепція підготовки фахівців з безпеки праці .....</i>	108
<i>Шиман О. І. Електронне портфоліо вчителя як дидактичний інструмент організації дистанційного навчання в початковій ланці освіти .....</i>	111

СЕКЦІЯ 2. Сучасні аспекти правової освіти

<i>Бондаренко Н. П. Аналіз наукових джерел до визначення поняття “професіоналізму фахівців у силових структурах” .....</i>	122
<i>Кірін Р. С. Освітні проблеми еколого-експертних правовідносин в умовах воєнного стану .....</i>	127
<i>Рябовол Л. Т., Кобзар Д. В. Ігрові технології навчання правознавства .....</i>	138
<i>Рябовол Л. Т., Ткаченко Д. В. Правова освіта населення як напрям діяльності суб’єктів надання безоплатної правової допомоги .....</i>	142

СЕКЦІЯ 3. Інклюзивна освіта в сучасних українських реаліях

<i>Бондаренко А. Ю. Стратегічна мета та завдання корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії .....</i>	146
<i>Котломанітова Г. О. Соціально-педагогічні ресурси створення безбар’єрного інклюзивного освітнього простору .....</i>	151
<i>Мартін А. М. Організація інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти .....</i>	156
<i>Пікельний А. О. Інклюзивна освіта дітей з особливими потребами в реаліях пандемії .....</i>	161
<i>Топольницька Ю. С. Використання диференційованого підходу для опанування граматичним матеріалом іноземної мови в умовах інклюзії нової української школи .....</i>	164

СЕКЦІЯ 4. Цифрові технології навчання у вищій освіті

<i>Коломоєць О. Ю. Використання оцифрованих джерел у дистанційному</i>	168
--	------------

<i>навчанні історії</i>	
Момот А. А. Становлення ІКТ як напряму педагогічних інновацій (історико-педагогічний аспект)	173
Островська Є. В. Підготовка вчителів до роботи у цифровому середовищі як педагогічна проблема	177
Савіч І. О., Оленяк В. С. Розвиток ІКТ-компетентності педагогічних працівників позашкільних закладів освіти: післядипломний аспект	180
Сніда Є. О. Технології дистанційного навчання історії у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара	184
Стадник Н. В. Адаптація підготовки іноземних студентів в Україні засобами дистанційного навчання	188
Тарвердова Я. М. До питання дифініції «дистанційна освіта»	191
Федоренко І. В. Онлайн навчання в умовах воєнного стану	193
Цопа Д. К. Упровадження технології CLIL на уроках мови іврит у початкових класах ЗЗСО України: актуальність проблеми	198
Чернишова С. В. Використання відеоматеріалів на уроках української мови та літератури під час дистанційного навчання	201
Учасники конференції	205

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

А. П. Самодрин

**ГУМАНІТАРНОЮ ОСВІТОЮ
СТВЕРДЖУЙМО НООСФЕРНУ ЦИВІЛІЗАЦІЮ**

Україною у 2022 році через її враження війною з боку російських реакційних сил зі спробою звільнення Європи від українства (території сучасної України, яку вони вважають недокраїною, недодержавою) розпочата Велика Ноосферна трансформація. Цим самим на планеті посилились процеси руйнування конформістської свідомості народної маси й позицій колективного егоїзму окремих країн і союзів на користь колективного духовно-морального розуму з виявленням позиції кожної етносоціокультурної цілісності, кожного соціального угруповання й кожної особистості.

Пізнати наукову істину неможливо тільки логікою, можливо лише життям, вважав Володимир Іванович Вернадський (1863–1945) – фундатор архіважливої для нашого часу ноосферної теорії. Нині люди Землі підійшли до дуже відповідального періоду життя на планеті – докорінної зміни нашого наукового світогляду. В його основі – пізнання людини самої себе, освітнє вивищення її особистості на такий рівень розуміння єдності світу, що дозволить перетворити гармонію сукупного інтелектуального ресурсу суспільства і його творчої енергії в рушійну силу науки ноосферної доби, у вирішальний фактор еволюції. Подальший розвиток ноосферної цивілізації – коеволюція всіх форм життя. Коеволюція людства в умовах становлення і розвитку ноосфери – неперервно зростаючий діалог в складі персоніфікованих траєкторій розвитку кожної людини і всіх разом з життям і космосом з утворенням нових соціальних інституцій. Смісл життя криється в адаптації його з допомогою розуму до космосу – тому й людські інституції мають бути розумно гнучкими, антропокосмічними та гуманно діючими. У людства зусиллями України нині точиться вибір – між ноосферою і некросферою, складаються принципи гуманітарної освіти в душах безпосередньо.

Гуманітарні ідеї В. І. Вернадського для нашого часу є фундаментом всепланетного соціального устрою як глобальної гуманітарної сфери життєдіяльності суспільства, його соціального, духовного життя, соціальних та духовних відносин, освітньою основою теорії ноосфери і ноосферогенезу.

Гуманітарна освіта в світлі ідей В. І. Вернадського – сукупність знань в області суспільних наук (філософії, історії, філології, права, економіки, мистецтвознавства і ін.) і пов'язаних з ними практичних навичок та вмінь діяти

рішуче й виважено в часі. Їй за статусом притаманна функція ноосферної соціалізації людини – освоєння сконцентрованих у освітній меті знань, які розкривають узагальнений і науково осмислений соціальний досвід як людства в цілому, так і окремого суспільства й навіть окремих людей. В цьому контексті система гуманітарної освіти органічно поєднується з виховною роботою в закладах освіти – завданням популяризації науки на доступних рівнях, умотивуванням розвитку спорідненості душ рухом назустріч добру, істині, красі...

Історичний аналіз М. О. Чмихова засвідчив, що протягом останніх 11 тисяч років розвиток людства післяльодовикового періоду проходив циклічно, причому на межі циклів відбувалися великі зміни в житті людини і природи: зміни клімату (засухи, потопи, землетруси), переселення народів, зміна радіаційного фону тощо. Циклічність має певну ієрархію: кожен цикл складається з менших циклів (цикли в циклах) і одночасно є складовою циклу більш високого рівня. Особливе значення для всього людства має цикл тривалістю 7980 років, його початок відноситься до 5966 року до н. е. Завершення цього циклу, яке може супроводжуватися найбільшими з часу відступу льодовика змінами в житті природи і суспільства, припадає на початок ХХІ ст., а максимальні ускладнення міжциклового катаклізму розпочнуться з 2015 року (М. О. Чмихов [3, с. 280–283]).

Розвиток людства післяльодовикового періоду по особливому торкнувся нашої землі – України як простору взаємодії цивілізацій і народів, південна частина якої була колись дном Азовського моря (Правобережжя Дніпра), яке відступало в напрямі його сучасного місця положення. В цей час Лівобережжя поступово звільнялося від льодовика – все це посприяло новому розвитку цієї Землі, починаючи з Центрального Подніпров'я... Про більш віддалені часи історії розвитку людини єдиної думки наука поки що не виробила, але це безпосередньо на наші висновки не вплине...

Тож, виживання народів в ті далекі й важкі післяпотопні часи змушували людину-лідера шукати важелі виживання як основу самоорганізації її думки в напрямі єдності людини і Природи і згуртованості поміж собою. Саме резонансам поміж енергетикою планети і духовним началом людини регіональне людство зобов'язане розвитку релігій і всілякого пізнання...

Знання переростали в науки, а людина поширювала свою експансію, аж поки не заповнила собою Світ. Цим самим призвела до кризи людства в глобальному масштабі з такими ймовірними наслідками: або вид *homo sapiens* зникне з терен через деградацію відносин поміж людьми, або ж наважиться відшукати важелі виживання – біосферні регіони, де запанують знову принципи єдності людини і Природи і згуртованості поміж собою. При цьому наша освітня культура має розумом збагнути, що Центральне Подніпров'я стає початком нового порозуміння народів – початком реального проектування сучасної освіти й свідомості громадян планети на тлі завдання виробництва нової людини на засадах персоніфікованої творчої еволюції.

Освіту часу ноосфери назвемо ноосферною.

Ноосферна освіта – орієнтована на створення загального синтезу людського духу, включення людської свідомості і людської діяльності в глобальний Універсум, вироблення духовного світу особистості, духовної свободи до її самореалізації, духовної відповідальності за свої дії; наука із засобу технічного прогресу перетворюється в органічну частину соціального й культурного розвитку, що охоплює не лише ставлення людини до природи, а і її ставлення до інших людей і до самої себе; своєрідна програма, в якій зосереджена мета розвитку суспільства, де освіта стає цілісним світоглядом, що дозволяє забезпечити належну екологічну свідомість і духовну складову особистості одночасно – становить *ноосферний світогляд особистості*.

Ноосферна освіта є багатовекторною, багаторівневою за цілепокладанням і організаційно відкритою системою, що діє в складі ноосферної культури на засадах творчої еволюції особистості. Той із каналів ноосферної освіти, який окреслює шлях еволюції Розуму на тлі Космосу, носія якого позначаємо терміном «людина істинна», становить *профільна освіта*. Людина – найголовніша проблема ноосфери. Профільна освіта як педагогічна проблема, як на нас, у тому, що концентрує особистість проєктивно діяти в житті попереду розглянутими для неї спорідненими аспектами буття, оперуючи ціннісно-смысловими квантами мислительної енергії біосфери в напрямі коеволюції Людини і Природи; це – мисляча свідомість, організатор часу. Профільна освіта знаходить «свою» науку і тим самим оптимізує функціоналізм здобутим потенціалом енергії творення для супроводу індивіду його духовним шляхом в складі людства, а значить уточнює еволюційні процеси в нетрях ойкумени – у біосфері вибудовує наукову свідомість. Іншими словами – профільна освіта протидіє деградації людства, формуючи «правильні» начала розвитку ноосфери – цефал (цефало, кефал, кефало; грец. *kephale* – голова). Земне людство поки що нагадує собою будову динозавра – маленька голова і велетенське за сучасними мірками тіло, але пройде час – і закон гармонії в умовах еволюціонуючої природи спрацює і на цьому рівні – все буде залежати від людини, в тому числі і її популяція.

Профільна освіта устанавлює демократію в собі як диктатуру наукової совісті й свободи пізнання істини, підносячи людську особистість, її честь і гідність. Всі інші демократії поза нею – не що інше, як прояв насильницьких диктатур. Якщо і хід цивілізації, і розвиток людського розуму – свідомості оточуючої – причинно пов'язані з геологічним процесом планети – то таке майбутнє може бути в загальних рисах передбаченим (В.І. Вернадський [4, с. 211]), повинне ставати фундаментом майбутньої освіти і науки.

Упорядкувавши людину за сортом дії в умовах біосферних клітин – регіонів, в соціальній кооперації утворюватиметься «критична величина потенційної дії» (квазінеперервний процес) – напруга думки і, як наслідок, – вибух творчості (резонанс) як потік спорідненої праці – інноваційної діяльності.

Цей процес забезпечується системою освіти через систему перспективних ліній у вихованні й розвитку окремого індивіда та людського соціуму. Особистість людини – один із природних трансформаторів енергії, що нині перебуває на етапі зростаючої ноосфери і своїм розумом змушує процеси перетворення надбань фундаментальної науки та інноваційних інтелектуальних технологій у вирішальний фактор еволюції, будуючи нову цивілізацію – потребує ноосферної педагогічної навігації. Тож, завданням педагогіки стає – виховувати людину істинну, синхронну біосфері, хронотоп якої повинен мати більш високий ступінь звільнення внутрішньої енергії для більш ефективної участі в геологічних процесах, ніж було до цього – ноосферний.

Нова цивілізація в подальшому становитиме регіонально-диференційоване соціокультурне біоенергоінформаційне середовище. Отже, ноосферна освіта є проєктивною образно-логічно-гармонійною основою для розвитку кожного конкретного індивіду, передбачає своєю умовою певний навчально-освітній простір становлення і розвитку особистості, що має власну траєкторію в продовж життя (профіль), збудовану індивідуально як низку проєктів майбутнього на засадах системи «людина – природа» за найліпшої відповідності продукту поставленій меті. При цьому система освіти, що забезпечує проєктивну освіту, діє особистісно зорієнтовано й водночас сортаментно відносно певного психотипу спорідненої діяльності у біосферному регіоні як біоенергоінформаційний генератор творчої енергії. Проєктивній освіті час охоплювати ментальний простір – робоче тіло поміж вищою нервовою діяльністю людини і генотипом як динамічною формулою життя в напрямі біосоціальної гармонії – формувати розумну цивілізацію як оптимально самокерований рух генофенопрограми людини до ноосфери, відсікаючи некросферу як інформаційний шум оптимістичними сценаріями майбутнього. При цьому керовано (м'якою силою переконань) відбувається певна поступова зміна в ментальному, що передбачає переустановлення генетичної програми – диктує школі нову систему виховання й розвивального навчання поряд і в контекстах середовищного підходу. Поступово відбуватиметься зміна в ментальному – з настанням зміни в фізичному на мікрорівні, насамперед, а зміна в фізичному зумовлюватиме поступову зміну в ментальному, що чиниться індивідуально-етнічно. Наголосимо, що етнос, у свою чергу, працює на геобіохімічній енергії живої речовини генома у згоді з другим початком термодинаміки, що підтверджується діахронічною послідовністю історичних подій та синхронізмами епохи – резонансами життя. Послідовність історичних подій – це та «складна простота», що стоїть біля витоків гуманітарного начала освіти, яка містить: 1) геологічне повторюване минуле: включає породи з різних епох, існування в межах єдиної геологічної формації областей породи, що накладалися одна на одну в різні часи, наприклад, через дію моря, що поступово накривало масу суші; 2) проблему вияву того, як мови та сім'ї мов змінюються з часом, на відміну від синхронізму чи описової лінгвістики, що вивчає мову в окремий момент часу; 3) вияв

семантичних мовних проявів (топонімів, гідронімів, літонімів тощо) як культурних прошарків в переплетіннях культур; 4) спроби пов'язати в одну систему пп. 1), 2), 3) наукою про розвиток знакових систем «семіологією», яка в свою чергу аналізує способи передачі інформації, властивості знаків та знакових систем у людському суспільстві (головним чином природні та штучні мови, а також деякі явища культури, системи міфів, ритуалів), у природі (комунікація у тваринному світі) або в самій людині (зорове та слухове сприйняття тощо); 5) спробу розпізнавання в інформаційних ресурсах науковою наратологією точки зору автора (оповідача, розповідача, поширювача інформації) як цілісну філософію, стиль мислення, ціннісний фокус. Тим самим виникає гіпотеза про систему освіти, що розумно сприяє феномену самоскладання певного генотипу в умовах певної території планети як більш досконалого, ефективного життя людини. Прокладаючи науковий шлях розвитку гуманітарної сфери, ми, члени Лабораторії, помічаємо особливу клітину для аналізу і розбудови науки і освіти, що лежить поза національним або ж державницьким інтересами – регіон біосфери, населений людиною з космічною протяжністю її біологічної та соціальної історії. Відмічаємо, що етнос регіону біосфери – не його аморфність із невизначеністю долі «по крові», не чисто соціальна категорія, де панує раціональність, не сукупність носіїв мови, економіки, не територія з її психологічним складом, а певна фаза етногенезу в стані біогенезу, де ментальність відбувається як процес самоосвіти, як певна вродженонароджена субкультура, що самопроектуюється персоніфіковано й протікає як персональна творча еволюція в умовах конкретного психотипу – етнопсихогенез. Цей процес має тимчасово-неперервну детермінацію і протікає як природний процес становлення у людини певних якостей і здібностей у царині вихованих цінностей: способи поведінки, відтінок змісту культури, елемент форми мислення і свідомості; норми спілкування освоюються дитиною спонтанно, природньо в процесі спільного життя, в процесі спілкування і взаємодії з дорослими через мову; відбувається самобутньо твір мови – за допомогою предметного контексту життєдіяльності і заданою програмою людини на рівні генома. Новонароджений індивід в спорідненості з материнською особистістю (діє материнська культура як материнський імпринтинг) поступово вчиться помічати і добирати риси батьківського начала (батьківський імпринтинг) із подальшою трансформацією цього синтезу протягом життя в мудрість родового, общинного, культурнорегіонального розуму, намагає шляхи проникнення в інші біосферні регіони, утворюючи систему на кшталт «тіло, душа (соборна особистість), дух (когнітивна функція природи)».

У час російської Z-агресії Українська держава і країна діалогічно в онтологічному вимірі історії стверджують *пускову клітину нообіосфери* у Всесвіті, цим виявляють внутрішній резонанс історичного розвитку людства. Сьогодні Україна постає перед Світом камертоном монадної організації

людства – змушує коеволюцію культур на засадах раціогуманізму.

Ноосфера як науковий шлях розвитку людства здійсниться звільненою енергією колективно-диференційованої праці в соборній особистості планети як проект освіти. Ноосферною освітою слід повести пізнання еволюції живої речовини з побудовою голови ноосфери вцілому і в кожному регіоні біосфери – зокрема, фрактально. Патріотизм українця сьогодні – це позиція кожного землянина, хто стоїть за духовно-гуманістичний розвиток ноосферної культури, науковий шлях розвитку людства і *торжество миру на планеті*. Пам'ятаймо, за кожним на нашій планеті стоїть учитель – вершитель майбутнього. Від його світоглядної позиції поборника миру залежить наше спільне майбутнє.

Насьогодні набули особливої ваги й гострої актуальності низка умов переходу людства до ноосфери, сформульовані на основі творчої спадщини мислителя-гуманіста В.І. Вернадського:

- заселення людиною всієї планети;
- стрімке перетворення засобів комунікації та обміну між країнами;
- посилення зв'язків, зокрема політичних, між державами Землі;
- переважання геологічної ролі людини над іншими геологічними процесами, що протікають у біосфері;
- розширення меж біосфери та вихід у Космос;
- відкриття нових джерел енергії;
- рівність людей усіх рас та релігій;
- збільшення ролі народних мас, громадянського суспільства у вирішенні питань та демократія у внутрішній політиці;
- свобода наукової думки та наукового пошуку від тиску релігійних, філософських та політичних побудов і створення у суспільному та державному устрої умов, сприятливих для вільної наукової думки;
- піднесення добробуту трудящих, створення реальної можливості не допустити недоїдання, голоду, злиднів та послаблення впливу хвороб;
- розумне перетворення первинної природи Землі з метою задоволення матеріальних, естетичних та духовних потреб зростаючого населення;
- виключення воєн із життя людства.

Рекомендуємо в Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) системно розробляти зазначені напрями на всій території цивілізованих суспільств.

Наголосимо, що боротьбу народу України за свою свободу, суверенітет і цілісність території на рівні ООН підтримала 141 країна. Цим самим виражена готовність більшості країн світу діяти ноосферно у міжнародному масштабі. Тож, настає доба єднання, утворення в країнах на різних континентах єдиного науково-освітнього простору й відповідної мережі інституцій з розвитку теорії і практики ноосфери, ноосферогенезу і гуманітарної освіти для ноосферної цивілізації.

Література:

1. Звернення до науковців і освітян світу з приводу російської агресії проти України –12 березня 2022 р. / А. П. Самодрин, В. Ф. Моргун, В. В. Рибалка та ін.; укр. та англ. мовами. Київ, Кременчук: Науково-дослідна лабораторія з вивчення і розроблення гуманітарних ідей академіка В. І. Вернадського під егідою Комісії з розроблення наукової спадщини академіка В. І. Вернадського НАН України, 2022. 5 с.
URL: <https://sites.google.com/view/vernadsky-lab>
(дата звернення: 10.05.2022)
2. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука : колективна монографія / За наук. ред. А. П. Самодрин. Київ–Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2021. Т. 1. 352 с.
3. Чмихов М. О. Давня культура : навчальний посібник. Київ: Либідь, 1994. 288 с.
4. Я верю в силу свободной мысли...: письма В.И. Вернадского И.И. Петрункевичу; вступ. слово акад. В.С. Соколова // Новый мир. 1989. №12. С. 204–221.

НООСФЕРНА ТЕОРІЯ ІСТОРІЇ У ОСВІТЯНСЬКІЙ КОНКРЕТИЦІ

В. І. Вернадський (1863-1945), засновник вчення про *ноосферу* як 'сферу розуму' Землі, виділяв 3 рівня науки: синтетичний (найдавніший, притаманий «Ріг-Веді»), емпіричний (суто науковий), теоретичний (філософський). Дотримуючись середнього, природознавець прагнув не робити «ніяких гіпотез». Проте вони більш-менш присутні у будь-яких наукових дослідженнях, у академіка В. І. Вернадського – особливо в підсумкових нарисах 1943-1944 рр. «*Ноосфера*» та «*Несколько слов о ноосфере*».

Продовження його досліджень геомагнітної аномалії на Кременчуччині додали до геофізичних фактів археологічні, – що через їх поєднання дозволило висунути ноосферну теорію історії (альтернативну щодо теорії історичного матеріалізму, ТІМ). В НТІ було враховано шанування В.І. Вернадським індоарійських Вед та євангелійного Спасу; шанування, сполученого з уявленнями про кінцевість «всех построений больших религий, даже лучших, как христианства или индийских». Враховано й протистояння ноосферного вчення тогочасним визнанням того, «что в мире есть Порядок – и „случай“, которым сейчас так кругом злоупотребляют, {но который} есть категория того же уровня, как и те религиозные догматы, над которыми смеются сторонники случая и создания мира игрой слепых сил» [3].

Такою проявою Світоладу (*мирового Порядка*), схованою під серією „випадків“, стало археологічне дослідження виявленої Вернадським у 1890-1997 рр. аномальної зони та започаткування тут у 1992-2004 роках НТІ. Уявіть собі: довкілля Горішніх Плавнів, місцеві шляховики нищать курган Цегельню біля с. Солонці, але краєзнавцям вдається викликати зі столичного Інституту археології Національної Академії наук експедицію – яка встигає дослідити неторкане ще ядро кургану й розкопати кілька навколо, з'ясувати їхню причетність до започаткування гімнів «Ріг-Веді»; невдовзі керівник експедиції Ю.О. Шилов – автор монографії «Прабатьківщина аріїв», який мріяв продовжити індоарійські експедиції О.П. Блаватської й родини Рерихів – потрапляє до країни своєї мрії, де знайомиться з А.Алокою, директором Інституту охорони національних пам'яток Індії; доктор Арвінд Алока приймає пропозицію відвідати Україну, навесні 2000 року вчені досягають у своїй подорожі Стовбувату Могилу – найбільший з курганів біля раскопаних раніше, а після повернення до Києва гість дає інтерв'ю для ЗМІ: «Нарешті я побачив, у музеях Кременчуччини й на його полях, прабатьківщину наших пращурів-аріїв, які прийшли в Пенджаб більше трьох тисяч років назад!»; експедиція О.Б. Супруненко розкопує Стовбувату влітку 2004, наприкінці чого над розкопом на

Шилов Ю. О.

кілька годин зависає *НЛО* «прибульців з інших світів» (ведичні трактати Індії описують їх як *вімани*) – рятуючи археологів та підкреслюючи собою важливість досліджених пам'яток.

Все це було задокументовано, опубліковано, якоюсь мірою вивчено. У підсумку виявилось, що знайдено пуповину умовно так званої (мовознавцями, від початку XIX ст.) «*індоєвропейської мовної спільноти*», зосередженої напочатку у взаємозв'язках носіїв т. з. трипільської та середньостогівської археологічної культур, історично відомих як *Аратта-і-Аріан*: першу з яких створили хлібороби, що будували міста (це є найпершою ознакою державності-цивілізації) й започаткували «Веду словена» – а другий склали кочові скотарі з їх «Ріг-Ведою»... За пануючою ТІМ такого не могло бути, бо: 1) державність була винайдена можновладцями на противагу «періоду військової демократії» з її грабунками й війнами, 2) які стали тоді, на рубежі IV-III тис. до н. е., на Близькому Сході вигіднішими за хліборобство й скотарство; 3) первинна державність від самого початку була тоталітарною: рабовласницькою, згодом феодалною, потім буржуазною – спаливши яку у Європі та й Світі, революціонери-марксисты повернуть людство до общинно-«комуністичного» ладу на вищому щабелі його розвитку. Проте за НТІ, що сперлась на «благословене НЛО-навтами» відкриття Аратти-і-Аріану, вийшло інакше [6, 9]: 1) державність закономірно виникла як апофеоз «періоду священної демократії-народовладдя», коли суспільство очолювали не воїни, а інтелектуали-священнослужителі, 2) яким в Дунайсько-Дніпровському регіоні VII-VI-III тисячоліть до н. е. вдалося зняти різке зростання протиріч між суспільством та екологічним оточенням, 3) що стало основою культуротворчого інституту *Спаса-Коледи*, зосередженого в міфоритуалах Вед, – поєднаного на рубежі рабовласництва й феодалізму у *православному християнстві* на чолі з *Христом-Спасителем* та стримуванням протиріч.

Окреслене протистояння новітньої НТІ вкоренілій з середини XIX століття ТІМ – це як досі не завершена полеміка про Землю круглу ачи плескату, про наявність чи вигаданість НЛО, тощо. Або ще приклад. Історію можна, умовно кажучи, порівняти з медициною. Тією й іншою може займатися майже кожна людина. Але ж не кожний медик (санітар, терапевт) може стати кардіохірургом. Не кожен викладач, навіть професор історії осягає НТІ – для них і ТІМ важкувата (бо має хиби, не тільки окреслені вище). Тόму на можна вимагати від викладача, а то́му – від школярів, ліцеїстів, студентів – триматися ноосферної теорії історії. Найближчим поколінням достатньо шанувати її й мати загальне розуміння ситуації (згадаймо про «ті релігійні догмати, над якими сміються прихильники випадку і творення світу грою сліпих сил») – у руслі сучасного переходу 9-тисячолітнього розвитку земної цивілізації з I (речовинного та ін.) на II (польовий та ін.) виток свого спірального розвитку; у плині епох Відродження, Реформації, Просвіти, Науково-Технічної революції і т. д., що

кріпили та кріплять цей перехід... Аратту-і-Аріан вже вписано в кілька підручників для ЗОШ і вишів зі звичними насьогодні знаннями про перебіг історії [1, 2, 4, 7], а принагідно до НТІ – у курсі лекцій «Україна у контексті світової цивілізації» [8].

Окреслений фактаж й підняті ним проблеми було окреслено у ювілейному збірнику статей Ю.О. Шилова «Заповіт академіка» (К., 2019) під егідою Книжкової палати України, який тут же перевидала Академія теоретичних проблем при Російській Академії наук. Московське видавництво виступило від імені «М.-К.-Мн.» і зазначило: «*Рекомендовано для факультативного изучения студентам лучших вузов России, Украины и Республики Беларусь*» [9, с. 2]. Тому далі цитую за тим виданням – де повторено й україномовні тексти.

На перший погляд, відношення керівництва АТП РАН до виданої у Києві книги – прояв поблажливості у руслі тодішніх сподівань на «Мінські домовленості». Проте далі побачимо: то було розуміння вагомості викладеної у книзі НТІ як альтернативи відносно провалля, куди дотепер тягне Російську Федерація логіка ТІМ. В Україні подібне розуміння – для виходу України з тієї ж істматівської прірви – проявило лише керівництво Науково-дослідницької лабораторії з вивчення і розробки гуманітарних ідей академіка В.І. Вернадського [5].

Продовжуючи думку про рівні осягнення історії – її ведичних підвалин, емпіричного фактажу, перспектив теорії – зазначимо: вони просякають всі п'ять поверхів т. з. піраміди влад (економічної, військової, політичної, ідеологічної, світоглядної), зосереджуючись у двох верхніх (що виходять на Енерго-Інформаційне ПОЛЕ, зв'язками з яким переймається НТІ; для ТІМ та нижче – це вигаданий людьми чи вигаданий людей Всемогутньо-Всевідаючий БОГ). І ось в обох країнах не вистачило часу і фахівців, щоб достукатися до політиків середнього поверху влад змінити своє ставлення до нижніх та верхніх поверхів, до проблеми їхніх взаємозв'язків. Образно кажучи: під політиками-керманічами – хлібина та ніж (і це життєво необхідне, солідне), а над – *воздух та дух* (хто ж їх бачив, що таке оте ЕП !?).

Послідовне підготування до «гібридної війни» Росії проти України простежується від Міжнародного круглого столу «Фальсифікація історичних і національних історій» (М., 2007) – в якому уряд РФ задіяв співробітників Інститутів археології, слав'янознавства, етнології й антропології, лінгвістичних досліджень та історії матеріальної культури, увесь відділ історико-філологічних наук РАН, а також провідні університети й музеї РФ. Провідником між ними та появою «указа президента РФ о создании Комиссии по противодействию попыткам фальсификации истории» стала Громадська палата Російської Федерації. Провідні статті Столу опублікували як збірник «*Фальсификация исторических источников и конструирование этноисторических мифов*» (М.: ИА РАН, 2011), головним автором і редактором якого став В.А. Шнірельман. Критичне жало збірника спрямували проти святинь України, особливо проти Шилов Ю. О.

знайденої у 1919 році на Харківщині «Влес-книги». Рівень критики тут дуже низький. Присвятивши «ВК» центральну з трьох частин збірника, доктора наук склали її з чотирьох статей. У першій статті згадано лише назву «ВК»; у двох інших – кілька згадок; у заключній – раціональні сумніви щодо автентичності зібрання дощечок «ВК» спричинено його нерозумінням. Вочевидь, тексти дощечок писали й редагували служителі різних майданів (святилищ-обсерваторій, започаткованих у Аратті-й-Аріані) від 2400 р. до н. е. почавши, пов'язавши цим традиції Вед та літописів. У 875/879 р. н. е. записи зібрані як осуд спробі князя-самозванця Аскольда хрестити Русь (що вдалося у 988 році Великому князю Володимирі Красне-сонечко, який поєднав міфорутиали Спаса-Колєди та Христа-Спасителя; див. вище та далі).

Продовжуючи лінію ТІМ – зневаги атеїстів до релігійно-духовного «ідеалізму» (до *воздуха* та ЕІП, див. вище); самовбивчої віри у «всесильне, тому що вірне вчення» керманічів марксистського гатунку, – уряд РФ залишив поза увагою небесне знамення над Савур-могилою, яка стоїть на сходженні Донецької, Луганської, Ростовської областей і з якої через пару років почалося вторгнення російської армії в Україну. Навряд чи випадково знамення набуло вельми чіткого вигляду *Матері-сва-Слави* (вкупі з НЛЮ) – головного персонажа «Влес-книги», спорідненого з *Матарішваном* «Ріг-Веди» й присутнім чи не в кожній Священній книзі землян [9, с. 36-38].

Отже, збірник «Аратта – арийский рубеж. *Завещание академика*» (Москва–Київ–Мінськ, 2019) став проявом полеміки з «Фальсификацией исторических источников и конструированием этноисторических мифов» (М., 2011). Про це мовиться у передмові до першого, де показано професійно-логічну ницість другого – що «делает сегодня историю частью актуальной политики и фактором общественно-политической жизни {...} не менее драматично, чем решение территориальных и экономических споров» [ФИИ, с. 5]. Згубність нав'язування етноісторичної «войны памяти» показано автором «Заповіту» за кількома напрямками. По-перше, за зневажанням Аратти-і-Аріану, критику яких зведено В.А. Шнірельманом до таврування відкриття таким гатунком ідеології, «о котором не могли и мечтать германские нацистские учёные!». Та й загалом, мовляв, все вже відкрито: «корпус исторических источников уже сформирован и хорошо изучен, а выявление новых источников, способных кардинально изменить взгляд на историю, не предвидится». А довга сварка між «националистами и прочими любителями «арийской идеи» {...} ведёт к новому витку конфронтации, однако не между «арийцами» и «сеμίтами», а между русскими и украинскими национал-радикалами» [с. 6, 168, 174]. Але ж указ президента РФ про створення Комісії противодії «фальсификации истории» України негласно передбачає й фальшування величі Росії – тож «как совместить преданность профессии и её методическим требованиям с задачей создания национального мифа? {...} Имеются ли рамки, в которых создание

національного мифа не ведёт к нарушению профессиональной этики?» [ФИИ, с. 6]. – Відповідь автора «Заповіту» така: слід триматися науки «+» у визначенні її В.І. Вернадським (див. вище) й орієнтуватися не на політичний та ідеологічний, а на верхній, світоглядний поверх «піраміди влад». Проте Шнірельман про таке і не мріє. Зраджуючи ачи ховаючи свій ТІМовський вишкіл, він радить повернутися до біблійного, прогресивного «линейного исчисления времени». Бо язичницьке коріння вабить, мовляв, тільки ту націю (Україну, Казахстан, тощо), яка не має перспективи у сучасному світі й тому «обращается к архаической идее циклического времени» [с. 6, 11]. Тримаючись такої «→»-логіки, «Россия настолько уж сроднилась с «Библией», что выпала из естественного хода вещей: очередная весна ей не светит и таяние льдов, подогретых состоявшимся пожаром марксистской революции, сродни перспективе Апокалипсиса» [9, с.13], – яку уряд РФ таки розпочав, 24.02.2022.

Наступні статті «Заповіту» містять аналізи фактів і роблять висновки у руслі НТІ:

«Лик Божества» містить розгляди природних проявів ЕП у курганних похованнях жерців рангу Будди й Христа (в наших випадках: похованих за міфоритуалами Сурьї та Савітара, вищих богів денного й нічного Сонця «Ріг-Веди», – а також гіперборейських Зевса і Аполлона давньогрецької міфології). Розказано про НЛО над Стовбуватою Могилою 20.07.2004. Ще розглянуто небесні знамення: біля португальського містечка Фатіма 13.10.1917 та згадане вже над Савур-могилою 05.05.2012. Перше, за наведеною послідовністю, диво вочевидь врятувало археологів від загибелі. Друге, в умовах I Світової війни, предрекло II і посприяло згортанню загрози III. Трете диво могло б відвернути теперішнє намагання РФ оту загрозу здійснити... може ж таки відверне? Ось що опубліковано в 2019 році і в київському, і в московському виданнях «Завещания»: «Лик проявился за пару лет до начала боёв в степях у кургана Савур-могила и города Мариуполь – до межусобной войны Великороссии против Малороссии, России против Украины как преемников коренной Крайземе «Веды словена» и вторично-периферийной Московии ордынской поры... А пишу я эти строки в июле 2017 г., в канун юбилея религиозно-уфологического «Послания чуда Фатимы» от 13.10.1917 с его «Если люди примут то, что Я несу им, Россия изменится и будет мир; если же нет – она рассеет свои ошибки по миру, и будут войны» [см. в книге О.Валенти «Куда идёшь, человечество?» – М., 1993. – С. 225]» [9, с. 37]. На жаль, політики та ідеологи обох країн не сприйняли Знамення від НТІ, не скористувалися ними – ні в 1917-1918 («Послання», Жовтнева революція й початок Громадянської війни), ні в 2017-2018 (перші публікації «Лика Божества» в Києві та С.-Петербурзі), ні в наступні роки (і аж дотепер).

Ну що ж, у людства є вибір домінуючих шляхів переродження нашого антропологічного типу 'Людини розумної' HS у наступний тип HN 'Людину нову' («автотрофну істоту», за В.І. Вернадським): шлях або військовий, або

йогічний, – «Послання Фатіми» це досить чітко позначило. Війни останніх 5 тисячоліть (з початком вторинної, тоталітарної державності) стали для людства звичніше та зрозуміліше – і якщо ми й далі йтимо за біблійною й істматівською логікою «–», то виходитимо... (див. вище).

Попередня стаття – наче вступ до «НооСфери и НеоПравославия», де мовиться про розвиток природознавчого вчення В.І. Вернадського у гуманітарну НТІ, ноосфорну теорію історії. Засновник планував самотужки зробити такий перехід («в ноосфере, мне кажется, я подошёл к субстрату исторического процесса {...} и о связи её с историческими науками я буду говорить в последней части моей книги»), – але не встиг. І у академіка не було того археологічного фактажу, який знайшовся через століття у відкритій ним аномальній зоні Кременчуччини. Тож названу статтю можна вважати здійсненням підсумкового задуму В.І. Вернадського. Висновки її такі: «Суть коллизий на нижних этажах „пирамиды властей” XX-... веков: финансовый капитал пришёл к власти и подталкивает вырождение с/х, а с ним и человечества; Мировые войны проявили тенденцию уничтожения планеты суицидно настроенным $HS^2(>HN)$. {...Развитие планетарной цивилизации идёт по спирали: I и II витки её начинаются с „вёсен”...} С общинной весны она началась и спустя 9 тысячелетий к ‘демократической’ весне подошла – чрез чреду трёх менее благоприятных сезонов-формаций... Нарастивая веру в «светлое будущее» необходимо помнить, что «Золотой век» Аратты-и-Ариана оформился в мае-месяце, поближе к летнему солнцевороту – а нынче-то и до мартовского равноденствия ещё далеко... Таков путь, такова перспектива нашего и грядущих за ним поколений. Оптимизм нам да им следует черпать с вершины „пирамиды властей”: от весеннего нарастания адекватности подключения цивилизации к ЭИП и соответствующего наполнения её культуры Бессмертием» [9, с. 62-63].

Ноосфорна теорія історії (НТІ) є кістяком наступної статті «*Основы цивилизации*». Тут розширено й переглянуто той корпус історичних джерел, який укладачі «Фальсификации исторических источников и конструирования этноисторических мифов» вважають вже сформованим і добре вивченим. Ні ж бо! Залучення святилиць Карпат, що виникли за часів мамонтів й використовуються мольфарами донині; найпершого в світі літопису Кам’яної Могили XII-III тис. на Запоріжжі, «Веди словена» й «Ріг-Веди» VII-V-I тис. до н. е. підтвердили свідоцтво вавилонянина Бероса – автора 40 томів «Всесвітньої історії», – що найперші Священні книги людства зберігалися в тодішній Скіфії (а тепер – в Україні й Болгарії). Надзвичайно цікавими виявилися *основи цивілізації* у такому ось висвітленні! – не біблійному і не істматівському, а об’єктивному. Серед кінцевих висновків єсть такий: «С зарождением античной (вторичной, тоталитарно-рабовладельческой) цивилизации Европы, славянская этнокультура – будучи сродни араттскому ядру былой «индоевропейской

общности» – стала основной хранительницей её традиции (первичной, общинной цивилизации)» [9, с. 123]. Цей висновок розгорнуто у двох заключних статтях «Заповіту»:

У «Основах ісконно-прогрессивного Права украинцев (русов), славян, европейцев, индоевропейцев и всего цивилизованного человечества» пояснено: первинна державність Аратти-і-Аріана стояла на Спасі як інституті зняття протиріч; реформоване для вторинних цивілізацій Риму, Візантії тощо Спасительство доповнило тоталітарне стримування протиріч. Тим, головним чином, і відрізнялися надалі ведичні *Край-земє>Вкраїна*, згодом *Україна-Русколанія>Роксоланія-Русь* – від провідних держав західної Європи. За православним християнством першої та ін. люди були (і є!) «дітьми БОГА {щорічних сільськогосподарських циклів}, яким мусять слугувати найкращі з них», а за католицьким других – «люди є рабами БОГА {≈ фараона}, Папа та духовенство – Його намісниками, що висвячують дворянство як пастухів народу». Напочатку XVIII століття почалося зближення цих двох варіантів державності – й не так реформами російського імператора Петра I, як звичаєм козаків українських Січей. Які через «Заповітні карби» своїх характерників зберегли в Україні араттську традицію зводу законів держави-калиці *Конділе* (> лат. 'норма' *кондіціо* > *Constitutiones*), записавши її двома міжнародними мовами й назвавши «*Pacta et Constitutiones legum libertatumque Exercitus Zaporoviensis*» та «Договор и Установление прав и вольностей Войска Запорожского и всего вольного народа Малороссийского». Від того витвору 1710 року гетьмана Пилипа Орлика пішли «Конституції» США (1787), Польщі, Франції (1791) й наступні... Звідсіля висновки:

«страна и титульная нация Украины – Священны, ибо хранят корень славянской, европейской, индоевропейской, всечеловеческой цивилизации;

права украинского народа закреплены не только Конституцией и обычаями, но также Священными текстами и мегазнаками его ісконной страны;

Священное сие наследие налагает на украинцев обязанность хранить и приумножать свою этнокультуру как достояние всего цивилизованного человечества;

традиция сего хранения наиболее присуща крестьянству и казачеству Украины, поэтому необходимо их единство и доминирование в государстве» [9, с. 138].

«Актуальнейшие выводы» – написані для II видання курсу лекцій «Україна у контексті світової цивілізації», проте вміщені також до збірника «Заповіт академіка» – є відповіддю не тільки на російську «Фальсифікацію {...}», але й на поширені через ЗМІ позиції очільників Ізраїля й США. Невідомо, наскільки правдиві, але вони є й вимагають відповіді [9, с. 133]: «{...} Естественно, что Европейские Соединённые Штаты в перспективе займут ту территорию, где государственность находится в коме без надежды на выздоровление. На сегодня, это вне всякого сомнения Украина {...}» (Х. Клинтон, в ответ на

вопрос корреспондента «ABC News» о перспективах США в условиях катастрофы, предрекаемой геофизиками и провидцами [Политическое обозрение. – М.: Русское единство. – № 78 за 04.2016: politobzor.net/show-86443-hillari-klinton-ukraina-dlya-pereezda-ssha.html]».

Наприкінці «Выводов» і київського, і московського видань «Заповіту» 2019 року опубліковано [9, с. 133]:

«Научно-Техническая революция – словно сварочный шов между I и II витками спирально-диалектического развития планетарной цивилизации. Сей „шов” – выраженный не столь её Мировыми войнами, сколь выходами в 1945-1961 на полевой уровень развития и в Космос – усилила эстафета эпох. Возрождение, Реформация, Просвещение, НеоПравославие были начаты – во благо всему человечеству – итальянцами, немцами, французами, англичанами, славянами. Потому *оптимальная формула Украинской национальной идеи:*

Підіймаючи святині України – посприяємо людству!

(і людство нас захистить та посилить)

Мудрість! Братерство! Наснага!

Література:

1. Білоусько О.А. Україна давня : Євразійський цивілізаційний контекст / Посібник для вчителів, рекомендований МНОУ. К.: «Генеза», 2002. 272 с.
  2. Білоусько О.А., Супруненко О.Б. Давня історія Полтавщини / Підручник експериментальний для VI класу. Полтава: «Оріяна», 2004. 168 с.
  3. Вернадский В.И. Я верю в силу свободной мысли...: письма В.И. Вернадского к И.И.Петрункевичу, 1923-1927 / Вступ. акад. В.С. Соколова. *Новый мир*. М.,1989. № 12. С. 204–221.
  4. Остафійчук В.Ф. Історія України: сучасне бачення / Навч. посіб., III вид. К.: «Знання-Прес», 2006. 422 с.
  5. Самодрин А. П. Бібліографічний покажчик : До 45-річчя науково-педагогічної діяльності. Кременчук : ПП Щербатих, 2021. – 45 с.
  6. Шилов Ю.А. О начале формирования ноосферы: в свете трудов Вернадского и Рерихов // Стратегія ноосферної освіти / Гол. ред. А.П. Самодрин. Полтава: АСМІ, 2003. № 5-6 (34-35). С. 12-15.
  7. Шилов Ю.О. Давня історія України у контексті світової цивілізації. К.: МАУП, 2007. 280 с.
  8. Шилов Ю.О. Україна у контексті світової цивілізації / Курс лекцій для студентів. К.: МАУП, «Аратта», 2012. 220 с.
  9. Шилов Ю.А. Аратта – арийский рубеж. Завещание академика / Рец. акад. Н.И. Сенченко. – Москва–Киев–Минск: «Русская Правда», 2019. 144 с.
- American Prose Narratives. *Journal of American Studies*. 1975. Vol. 9, № 1 pp. 69-83.

ДЕМОКРАТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ ПРОФЕСІЙНИМИ ПСИХОЛОГАМИ І ПЕДАГОГАМИ ТЕХНОЛОГІЙ, МЕТОДІВ І ПРОЄКТІВ

Демократія як політичний і суспільний устрій історично визначила найкращі умови для розвитку цивілізації, про що свідчить високий рівень культури й економіки демократичних країн, які утворюють так званий «золотий мільярд» світу. Наприклад, Швейцарія, США, Німеччина, країни Скандинавії вражають своїм науковим, технічним, культурним рівнем розвитку, добробутом населення. Це свідчить про те, що у природі демократичного устрою цих країн міститься сутнісний творчий потенціал, який закономірно виникає в надрах даного устрою і виступає продуктивним джерелом розвитку наукових знань і технологій та ефективно актуалізується в особливим чином організованих людських творіннях. А це забезпечує соціально-економічний і науково-технічний прогрес демократично розвинутих народів як авангарду цивілізації.

Актуальним і логічним є шукати ці сутнісні сили у принципах, процедурах демократії, в самій демократичній практиці соціального життя народів. Саме вони забезпечують продуктивну детермінацію, організацію поведінки й діяльності суспільних утворень, асоціацій робітників і окремих особистостей. Це особливо стосується демократичної організації науки, освіти і сфери виробництва.

Так, серед основних принципів демократії, що забезпечують функціонування сучасного цивілізованого громадянського суспільства, доцільно назвати такі, як: принцип народовладдя; принцип пріоритету прав, свобод і обов'язків людини та громадянина, взаємозв'язку свободи і відповідальності, прав і обов'язків; принцип свободи і рівності громадян у своїй гідності; принцип виборності органів державної влади і громадянського суспільства шляхом голосування; принцип підпорядкування меншості більшості і водночас врахування думки меншості більшістю; принцип плюралізму, тобто можливість існування різних ініціатив, думок, ідеологій, партій, організацій тощо; цей принцип плюралізму гарантує свободу думки, совісті та віросповідання різних громадсько-політичних об'єднань та окремих особистостей; принцип толерантності та виваженості в ході обговорення різних точок зору і думок; принцип гласності та врахування громадської думки, що передбачає відкритість держави та державних діячів для критики з боку

суспільства; принцип доступності інформації, що має суспільне значення тощо.

Втілення демократичних принципів у суспільне життя забезпечується відповідними демократичними процедурами, які безпосередньо визначають технологію побудови демократичного громадянського суспільства. Йдеться, зокрема про такі процедури, як: створення демократичної структури суспільства і органів самоврядування шляхом виборів; організація зборів та визначення їх органів і порядку роботи; дотримання правил представницької (опосередкованої) і прямої (безпосередньої) демократії; обговорення та прийняття рішень шляхом голосування на зборах відповідно до їх виду – звичайне зібрання, конференція, з'їзд; проведення систематичного громадського обговорення актуальних ініціатив, проблем державного і суспільного життя і розробка проєктів його покращення; затвердження результатів демократичного обговорення суспільних рішень голосуванням, референдумом; загальнонародне голосування з приводу будь-якого важливого питання держави і суспільства, що відбувається шляхом плебісциту, референдуму; опонування та змагальність в ході відкритого обговорення кандидатур на виборах або питань, поставлених на голосування; звітність обраного керівництва перед членами громади; опротестування, блокування, відзив рішень; гласність усіх сторін державної і суспільної діяльності; критика і самокритика в її конструктивній формі; здійснення контролю та самоконтролю діяльності державних службовців і членів громадянського суспільства; накладання відповідальності за невиконання рішень суспільства і влади тощо.

Слід відмітити, що демократичне перетворення людської цивілізації розпочалося ще в античні часи і відбивалося в організації роботи давньогрецьких і давньоримських полісів, слов'янських віче, козацьких рад, сільських комун тощо. В сучасну добу з'являються не тільки державні, але і глобальні демократичні за своїм духом міждержавні утворення, прикладом чого є Організація об'єднаних націй (ООН) з її статутом, порядком роботи, навіть миротворчими військовими силами. Яскравим зразком глобального демократичного утворення є світова наука, про що свідчать численні міжнародні наукові асоціації, товариства, з'їзди, конгреси, програми, проєкти, журнали, живі зв'язки між вченими, які в умовах дії Інтернету, тобто світового інформаційного павутиння, стають ще інтенсивнішими. На це вказував у своїх працях В.І.Вернадський, який фактично вважав демократично організовану світову науку, соборну особистість вченого головним цивілізаційним фактором, двигуном науково-технічного і соціально-економічного прогресу людства, умовою переходу від біосфери до ноосфери. Демократичні тенденції притаманні розвитку не тільки природничо-наукової і технічної, але ще більшою мірою гуманітарної науки і освіти.

Під впливом демократизованої ще на початку американської цивілізації

освіти, в США, а пізніше в Європі, з'являються відповідні методи вироблення творчих рішень у суспільстві, науці та промисловості. Назвемо лише технологію деліберації, «мозковий штурм» (більше десяти варіантів), соціальне партнерство (хауторнський експеримент), гуртки якості, групи зустрічей, соціально-психологічний тренінг, демократично організовані консалтингові технології тощо. В соціальній та політичній практиці США і Європи з'являються демократично організовані форми громадського обговорення проблем і прийняття рішень – диспути, дискусії, дебати, філософські клуби, референдуми тощо.

Так, у Швейцарії впродовж більш ніж століття щорічно відбувається 200-300 референдумів на трьох рівнях державного устрою – конфедеративному, кантональному та муніципальному. Ініціативно висуваються та обговорюються громадянами проблеми та ідеї (в Конституції Швейцарії існує спеціальна стаття про народні ініціативи), по ним на зборах приймаються шляхом голосування відповідні рішення, які оформляються у вигляді проєктів і передаються у парламент країни на затвердження та інноваційну реалізацію. Близько 75% усіх прийнятих на референдумах проєктів приймаються парламентом для втілення у життя народу державними інститутами. Тобто таким чином ефективно діє загальнодержавна всенародна технологія швейцарського громадянського суспільства як інституту прямої демократії, що визначило сучасний стійкий демократичний спосіб життя громадян Швейцарії. Як наслідок вона має найкращі в світі соціально-економічні показники розвитку держави, найвищий рівень добробуту населення (середня щомісячна зарплата перевищує 6000 доларів США), високу середню тривалість життя (83 роки) і яка вже майже півтори століття не знає війн, соціальних конфліктів, страйків тощо.

Демократичний досвід Швейцарії може бути в багатьох аспектах зразком для України в побудові українського громадянського суспільства. Так, в умовах війни, як це не парадоксально, може дати несподіваний ефект проведення всеукраїнського і регіональних референдумів за мир, в ході яких може бути висловлена воля українського народу до миру, з якою важко буде не рахуватися тим, хто зазіхає на незалежність і територіальну цілісність країни! Це може стати доленосним проєктом для українського народу. Ще більшого миротворчого ефекту мав би Всесвітній референдум за мир, на рішення якого мали б орієнтуватися всі світові лідери та інститути, зокрема наука і освіта!

Саме в США у 1916 році вийшла книга видатного філософа і педагога Д.Д'юї «Демократія і освіта», в якій сформульовано положення про проєкт як головний метод і результат роботи демократичного суспільства і освіти. Під впливом цих ідей в українській освіті на початку 1920-х років з'являється демократична за своєю суттю педагогічна система А.С.Макаренка, що характеризується такими суспільно-громадянськими методами прийняття і виконання рішень учнівським колективом, як щотижневі шкільні збори,

ініціативні виступи на них учнів і педагогів, висування і обговорення ними перспективних ідей, розробка проєктів покращення життя колоністів і комунарів тощо. В цей же час розробляє свій метод проєктів в Полтаві Г.Г.Ващенко.

В США демократичні методи після Д.Д'юї широко розповсюджуються в освіті та суспільстві. Так, відомий педагог У.Глассер описує в своїй книзі «Школа без невдач» цікавий факт – що тільки одне уведення у шкільну практику уроків-зборів з обговорення учнями актуальних питань життя забезпечує помітне зростання мотивації та успішності їх навчання, виховання, поведінки.

В роботі громадянського суспільства як інституту прямої демократії широко використовується, за даними Я.Пилинського, метод деліберації, що характеризується масовим обговоренням пекучих проблем, використанням методів творчого тренінгу, мозкової атаки, розробки проєктів тощо.

Узагальнюючи дані щодо діяльності громадянського суспільства у демократично розвинутих країнах світу, зокрема у тих же Швейцарії, США, враховуючи власний досвід роботи у цьому напрямку, нами була розроблена технологія діяльності освітянського осередку громадянського суспільства, в основу якої покладений спеціальний алгоритм проведення засідань, що складається з п'яти етапів або циклів:

1. Збір членів громади, самоорганізація та правова підготовка осередку громадянського суспільства.

2. Висування членами осередку громадянського суспільства нагальних ініціатив, проблем, обговорення пропозицій, ресурсів щодо їх розв'язання та затвердження їх пріоритетності шляхом голосування.

3. Формування осередком громадянського суспільства проєктів вирішення пріоритетних проблем та їх прийняття референдумом як необхідних та обов'язкових для виконання.

4. Мобілізація суспільних, державних, кадрових, фінансових ресурсів на виконання прийнятих проєктів, контроль та відповідальність виконавців.

5. Втілення результатів виконання проєктів у життя, забезпечення досконалості, наступності та неперервності роботи осередку громадянського суспільства.

На основі конкретизації цього алгоритму може бути побудована докладна технологія створення і функціонування первинного освітянського осередку громадянського суспільства в межах територіальної громади або електорального виборчого округу. До речі, традиційно саме в школах під час виборів працюють виборчі дільниці, завдяки чому вони стають причетними до виборів як важливої процедури демократії. Така робота школи відбувається в координації з діяльністю місцевих рад (адже директори шкіл і ректори вишів

часто обираються депутатами цих рад), що ставить заклад освіти фактично в центр територіальної громади та робить її джерелом демократичного розвитку держави і суспільства, зокрема в умовах реформи децентралізації управління країною.

Даний алгоритм технологічно відпрацьовувався в ході психопедагогічних експедицій, здійснених самостійно або спільно з професорами А.П.Самодрином і В.Ф.Моргуном впродовж 2018 і 2019 років по закладах освіти Волинської, Полтавської, Харківської та Дніпропетровської областей України. В ході експедицій проводились спеціальні тренінги, що поєднувалися з відповідними науково-методичними семінарами, консультаціями тощо. Завдяки цьому, вказаний алгоритм діяльності осередку громадянського суспільства поступово адаптувався до умов різних закладів освіти – загальноосвітніх шкіл, педагогічних коледжів, технікумів тощо.

Важливою технологічною формою втілення принципів і процедур демократії у закладах освіти є розроблена нами Дистанційна школа демократії і громадянського суспільства для психологів і педагогів. Розробляється також демократична технологія психологічного супроводу різних категорій цивільного населення, постраждалого під час пандемії та військових дій.

Принципи і процедури демократії використовувалися нами при організації, науковому координуванні та проведенні у 2020-2021 рр. спеціального позапланового дослідження колективом психологів і педагогів (30 учасників) проблем подолання наслідків пандемії COVID-19, внаслідок чого було підготовлено і опубліковано три колективні посібники українською, російською та англійською мовами. Ці ж демократичні засади виправдали себе і при колегіальній роботі над науково-популярним щорічником «Психопедагогіка і життя», перші два номери якого вийшли у 2022 році.

Створені й інші демократично детерміновані технології професійної діяльності психологів, зокрема так зване колективне, концентроване навколо клієнта психологічне консультування групою спеціалістів. Останні допомагають постраждалим під час військових дій у вирішенні їх складних проблем. Ця технологія виникла в процесі проведення дистанційних методологічних і психоконсультативних семінарів у форматі ZOOM по визначенню ефективних шляхів надання допомоги передусім самим психологам і педагогам, які потрапили у зону бойових дій, пережили стресові ситуації – внаслідок повітряної тривоги, артилерійських і ракетних обстрілів, евакуації, поранення і втрати близьких людей тощо.

Така форма концентрованої психоконсультативної допомоги здійснюється за схемою «тренінгу навпаки», або консиліумного плюралістичного консультування, коли в центрі оздоровчого процесу знаходиться потерпілий з гострою маловизначеною проблемою військового походження, з симптомами складного воєнно-патопсихологічного синдрому, а члени такого

консультативно-психологічного консилиуму працюють синергічно, включаючись у саногенний процес по черзі як кваліфіковані експерти, що представляють різні психоконсультативні та психотерапевтичні школи. Таким чином відбувається інтеграція їх саногенного потенціалу при оперативному розв'язанні нових і важко вирішуваних патопсихологічних проблем.

Ця форма роботи дещо нагадує організацію медичного консилиуму або проведення лікарями хірургічних операцій, коли навколо одного хворого концентруються зусилля декількох медичних працівників – хірурга (-ів), його асистента (-ів), консультантів, анестезіолога, реаніматолога, хірургічної сестри, медика-інженера, а за операцією за допомогою монітора спостерігають колеги, ординатори і студенти. Після проведення хірургічної операції вона може стати предметом обговорення на спеціальній медичній конференції.

Переніс цієї форми роботи із медицини у психологію та педагогіку може зробити професійну діяльність практичних психологів, соціальних педагогів і вчителів більш ефективною та оперативною, оскільки таким чином краще розкриваються та соціосамоактуалізуються, при вирішенні малознайомих гострих проблем, необхідні компетенції, колегіальний консультативний саногенний потенціал спеціалістів різного профілю. Значення даного методу виходить за межі лише психологічної допомоги. Завдяки йому, за припущенням, можуть бути змодельовані інтегративні міждисциплінарні та міжпредметні тенденції у виробництві, науці та освіті, зокрема перспективні технології роботи Нової школи. Такий метод може показати свою ефективність при роботі з важковиховуваними та делінквентними підлітками.

Перспективи розробки демократично орієнтованих технологій роботи психологів і педагогів ми пов'язуємо також з інноваційним втіленням принципів психології – детермінізму, відображення, єдності свідомості та діяльності, розвитку психіки, системно-структурного принципу, а також – законів Л.С.Виготського щодо розвитку вищих психологічних функцій. Останні начебто спеціально призначені для розробки демократично орієнтованих саногенних технологій. Відмітимо, що сам Л.С.Виготський розробляв їх в межах культурно-історичної парадигми також і в умовах власної патопсихологічної практики. Мова йде про закони опосередкування-розопосередкування (що передбачає різні їх рівні, форми, види і техніки), соціогенезу-індивідогенезу, інтеріоризації-екстеріоризації, ідентифікації-деідентифікації, закон розвитку вищих психічних функцій у дитини або хворого дорослого через зони найближчого та найвіддаленішого розвитку під керівництвом педагога, психолога тощо.

До цього слід додати фундаментальні методологічні ідеї В.І.Вернадського, які утворюють певну ноосферну парадигму розвитку сучасної науки і освіти. Ноосферна парадигма складається з його ідей про наукову реальність

(мікросвіт-планета Земля-космос), перехід від біосфери до ноосфери, особистість вченого як головного продуктивного профіля професійного персоналу цивілізації, народ, що вчиться, пізнає та перетворює світ, симетрії та асиметрії, власне ідеї демократичного наукового товариства тощо.

Вказані принципи, закони, парадигмальні ідеї утворюють методологічні дороговкази для інноваційного опрацювання принципів, процедур, практик демократії на шляху формування операцій, прийомів, технологій роботи психологів і педагогів з різними категоріями населення – дітьми, людьми молодого, зрілого та похилого віку, в ході психолого-педагогічного (геронтопсихологічного) супроводу розвитку особистості за усевіковим підходом. Вони виступають методологічними контурами глобального проєкту побудови особистості культурної людини, працівника, що є стрижнем теорій і практик Л.С.Виготського, А.С.Макаренка, В.І.Вернадського та інших вчених.

Практичним психологам і педагогам доцільно враховувати (а не дистанціюватися від них) принципи, закони світової науки, зокрема теоретичної психології і педагогіки, сміливо приймати і використовувати їх. Вони заслуговують перевизначення на мову живої професійної діяльності як певні загальні технології роботи. Саме в цьому має полягати і демократизм співробітництва теоретиків і практиків у психології та педагогіці. Прикладом такого доступного для практиків демократичного розуміння принципів може виступати технологія надання першої психологічної допомоги, затверджена Міжнародною організацією охорони здоров'я ще 2004 року. Ці принципи – підготовки, спостереження, слухання і поєднання – стисло висловлені у виданому 2017 року психологами Києво-Могилянської академії посібнику «Перша медична допомога».

Звичайно, що при цьому слід враховувати ряд конкретних обставин, зокрема й те, що в сучасній складній пандемічній та воєнній ситуації діють переважно дистанційні інформаційні технології професійної діяльності психологів і педагогів. При цьому спочатку відпрацьовуються розгорнуті зовнішні демократичні соціально-психологічні форми роботи, а пізніше здійснюється їх індивідуально-психологічна формалізація, алгоритмізація, внутрішньо спрямована інтеріоризація, само актуалізація, екстеріоризація тощо.

Прикладом такої роботи є розпочате нами в умовах поширення дистанційних форм діяльності дослідження мультиперсонального діалогу – коли персональний комп'ютер насичується функціями штучного інтелекту і зростає ступінь охоплення за його допомогою кількості втягуваних у всесвітній діалог суб'єктів професійного спілкування, навчання та праці, тобто формується кваліфікований персонал планетарного діалогу.

Отже, можна підсумувати, що поширення демократії у світі створює більш креативні умови для розвитку і функціонування сучасної цивілізації, країн, суспільств та особистостей. Принципи, процедури та практики демократії

формують особливу суспільну атмосферу, що детермінує появу креативних технологій і методів роботи спеціалістів, в тому числі психологів і педагогів. Цей процес цивілізаційної демократичної творчості має бути краще усвідомлений психологами і педагогами і цілеспрямовано вести до розробки ще більш ефективних форм і методів їх професійного навчання і продуктивної діяльності.

Література:

1. Ващенко Г.Г. Загальні методи навчання. Підручник для педагогів. Видання перше. Київ: Українська Видавнича Спілка, 1997. 441 с.
2. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста. Москва: Наука, 1988. 520 с.
3. Дистанційна школа демократії та громадянського суспільства. Див. на сайті Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. 2020 р.
4. Д'юї Джон. Демократія і освіта. Львів: Літопис, 2003. 294 с.
5. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: колективна монографія / За наук. ред. А.П.Самодрина. Київ-Кременчук: ПП Щербатих О.В. 2021. Т.1. 352 с. та 2022. Т.2. 512 с.
6. Основи громадянського суспільства: Словник: Для студ. вищ. навч. закл. / Н.Г.Джинчарадзе, М.А.Ожеван, А.В.Толстоухов та ін. Київ: Знання України, 2006. 232 с.
7. Основи демократії: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М.Бессонова, О.Бірюков, С.Бондарук та ін.; За заг. ред. А.Колодій; Мін-во освіти і науки України, АПН України, Українсько-канадський проєкт «Розбудова демократії», Ін-т вищої освіти. Вид. 2-ге, стереотипне, Київ; Вид-во «Ай Бі», 2004. 668 с.
8. Перша медична допомога: посібник для тренера / укладачі Гірник А.М., Чернобровкіна В.А. Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 96 с.
9. Пилинський Я. Деліберативна освіта в умовах децентралізації.. Посібник з організації дорадчого навчання громадян. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Київ: «Сталос», 2018. 173 с.
10. Психологія і педагогіка у протидії пандемії COVID-19. Інтернет-посібник / за наук. ред. В.Г.Кременя: [координатор інтернет-посібника В.В.Рибалка; колектив авторів]. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2020. 243 с.
11. Психопедагогіка і життя: науково-популярний щорічник: Редакційна колегія: Рибалка В.В. (гол. ред.), Лук'янова Л.Б., Панок В.Г., Ігнатович О.М., Корнієнко І.О., Романовська Д.Д. №1, 2020 рік та №2, 2021 рік. Київ: ПООД імені Івана Зязюна НАПН України, УНМЦППСР НАПН України, 2022. 280 с.
12. Рибалка В.В. Самовчитель демократії для юної та дорослої особистості: метод. посіб. Київ: Талком, 2019. 208 с.
13. Рибалка В.В. Соціально-педагогічне і психологічне забезпечення розвитку дієвого громадянського суспільства і особистості громадянина: посібник. Київ: ТАЛКОМ, 2018. 226 с.
14. Рибалка В.В., Самодрин А.П., Моргун В.Ф. Психопедагогічні експедиції шляхами демократизації життя особистості, освіти та громадянського суспільства / за ред. В.В.Рибалки. Київ: ТАЛКОМ, 2019. 280 с.
15. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. 575 с.

16. COVID-19 в измерениях философии, психологии и педагогики: пособие / под научн. ред. В.В.Рибалки и А.П.Самодрина: коллектив авторов. Киев, Днепр, Кременчуг: ПП Щербатых А.В., 2020. 396 с.
17. Philosophy, psychology and pedagogics against COVID-19: Manual / Ed.: V. V. Rybalka, A. P. Samodryn, O. V.Voznyuk and others; a team of authors. Zhytomyr: Private enterprise Euro-Volyn, 2020. 392 p.

О. В. Вознюк,

ВСЕСВІТ ТА ЙОГО НООСФЕРНІ ПРОЯВИ У ВИМІРІ НАУКИ, ОСВІТИ ТА РЕЛІГІЇ

Те, що сьогодні і тут є справедливим, завтра або в іншому місці може стати несправедливим; те, що сьогодні і тут є моральним, завтра або в іншому місці може стати аморальним; те, що сьогодні і тут є доблестю, завтра або в іншому місці може перетворитися на гріх – я ж шукаю міру, природну для всіх часів і всіх місць

І. Славич [6, с. 6]

Народження світла у пільмі, перехід від хаосу до космосу є виникненням нерівності буття в рівності небуття.

М.О. Бердяєв [1, с. 54]

Реальність як така уявляється нам, перш за все, у вигляді взаємодії – того першого, з чим стикається людина, що розглядає матерію, яка рухається. Справді, рух, що є невід’ємним атрибутом матерії, її глобальною універсалією, всеохоплюючою сутністю, є результатом взаємодії, яка у своєму найпростішому, а тому фундаментальному вигляді реалізується як біполярна суб’єкт-об’єктна категорія, що постає найбільш загальною моделлю дійсності, яка у найбільш повному і найпростішому вигляді моделює цю дійсність. Згідно з традиційною суб’єкт-об’єктною логікою, «взаємодія є кінцевою причиною речей» (О.Ф.Лосєв)

Таким чином, взаємодія передбачає об’єкти, які вступають у взаємодію, що призводить до їхньої зміни – розвитку, руху:

Об’єкти + взаємодія + зміна = принцип детермінізму як причинно-наслідкової залежності об’єктів, що взаємодіють і змінюються.

Для того, щоб об’єкти взаємодіяли, вони мають відрізнитися один від одного, тобто бути різними (і протилежними).

У контексті появи об’єктів, що відрізняються один від одного та вступають у взаємодію, слід говорити про їх появу/походження з єдиного початку (Цілого), яке породжує ці об’єкти за допомогою розщеплення себе на ці протилежні один одному об’єкти. У зв’язку з цим наведемо слова Гегеля, який писав: «щоб зрозуміти відношення взаємодії, ми не повинні залишати дві його сторони в безпосередній даності, а повинні... пізнати в них моменти третього,

вищого, яке саме є поняття» [2, с. 260].

Чим же є це гегелівське «третє» у сфері взаємодії з погляду філософії? Третім моментом, яким опосередковується і визначається взаємодія двох кінцевих речей або сторін (частин), є інтегральні закономірності цілого... Взаємодія частин опосередкована самим цілим – третім моментом, або субстанцією, і в той же час є внутрішньою основою всіх його сторін (частин). Отже, «таємниця»... цього третього полягає в тому, що взаємодіючі сторони явищ або речей при всіх відмінностях між собою мають у той же час загальну основу – субстанцію, є лише різними модифікаціями однієї й тієї ж субстанції» [10, с. 22-23].

Тут субстанція може розумітися як Ціле, як єдність єдиного та множинного (О.Ф. Лосєв), розуміння якої людиною передбачає поєднання раціонального (науково-природничого) і ірраціонального (релігійного) шляхів пізнання.

Як зазначав Ф. Шеллінг, «оскільки ідея цілого може бути показана лише шляхом свого розкриття в частинах, а з іншого боку, окремі частини можливі лише завдяки ідеї цілого, то ясно, що тут є протиріччя, яке можна подолати... шляхом раптового збігу свідомої і несвідомої діяльності» [9, с. 338].

Зазначимо, що творіння Богом світу з «невидимого», «словом Божим» (Євр. 11: 3) «з ніщо» (2 Макк. 7: 26) за допомогою його дихотичного поділу на світло і темряву постає сучасною науковою моделлю походження світу.

Ця теорія, близька космофізичній концепції походження і розвитку навколишньої природи, розроблена фізиком-ядерником, доктором фізико-математичних наук І.М. Белозеровим, згідно з яким зірково-планетарні системи формуються і функціонують за рахунок нейтронних ядер, що мають ефірно-вакуумну природу та генерують речовину. При цьому гегелівське «третє» в контексті науково-природничого знання постає у вигляді гіпотетичного «Ніщо» – фізичного вакууму.

Фізичний вакуум породжує реальність (матерію) у вигляді розщеплення на дві протилежності – речовину (що має масу спокою і певну структуру) і поле (що не має маси спокою та структури). Цей висновок базується на науковому положенні, згідно з яким сутністю Всесвіту виступає фізичний вакуум (ефір древніх філософів, Ніщо, нірвана, порожнеча, шунья та інші категорії релігійно-філософських доктрин), яке, будучи Ніщо, будучи єдністю полярних проявів матерії, породжує світ – «збуджений стан фізичного вакууму». Як вважає академік Г.І. Наан, народження Всесвіту є процесом розщеплення «Ніщо» на «Дещо» і «Антидещо» (надлишкову та дефіцитну сутності, «плюс» і «мінус»), що призводить до актуалізації всіх відомих фізичних феноменів. Цей дослідник писав, що грубу модель вакууму можна уявити як нескінченно великий запас енергії одного знака, компенсований таким самим запасом енергії іншого знака. При цьому загальна ентропія Всесвіту залишається постійною та нульовою (С.

Ллойд) [5; 3; 4]. Це Ніщо (фізичний вакуум, ефір) постає глибинним універсальним середовищем, яке містить у собі все і все у собі пов'язує.

«Твердження про можливість виникнення реальності з нічого (порожнечі, вакууму) при строгому дотриманні законів збереження має здаватися гранично парадоксальним. Адже сенс законів збереження в тому-то і складається, що з нічого нічого не виникає, ніщо не може породити щось. Гіпотеза, яка тут розвивається, жодним чином не заперечує цього становища, ніщо справді не може породити (одне лише) дещо, але воно породжує щось більше – дещо і анти-дещо одночасно! В основі запропонованої тут гіпотези лежить, зрештою, той елементарний факт, що рівність $(-1) + (+1) = 0$ може бути прочитана і навпаки, справа наліво: $0 = (-1) + (+1)$. Остання рівність виражає вже не тільки космологію, а й космогонію. Вихідним «будівельним матеріалом Всесвіту» є порожнеча, вакуум. У середньому, сумарно, симетричний Всесвіт складається з однієї лише порожнечі. Тому він може виникати з порожнечі при строгому дотриманні всіх законів збереження ... Тотожно рівні нулю всі просторово-часові інтервали та координати. Симетричний Всесвіт такий, що він у середньому нічого не містить, навіть простору та часу» [5, с. 431-433].

За таким умов стає зрозумілим висновок великих філософів, які вважали, що наша реальність не має підстави для існування і не повинна існувати.

При цьому, як визнають деякі вчені та релігійні містики (див. книгу «*Дао фізики*» Ф. Капри), сам процес народження Всесвіту з Ніщо вимагає зовнішнього імпульсу (фактору), тобто наявності Абсолюту як трансцендентальної сутності – Зовнішнього Спостерігача, тобто Того, Хто знаходиться за межами Всесвіту і творить його з фізичного вакууму. До цього ж висновку можна дійти на основі квантового «парадоксу Спостерігач», виявленого в експериментах з інтерференції/дифракції елементарної частки. Як кажуть на Сході, «Бодхисаттва повинен перебувати у досконалому знанні, залишаючись у порожнечі, його досконале знання порожнече, а мудрість бачить через «порожнечу».

Відтак, реальність є розщеплення Єдиного (фізичного вакууму, ефіру, фундаментальної вакуумної симетрії та ін.) на протилежні один одному дещо і антидещо (Г.І. Наан), коли закони збереження при народженні речовини з вакууму вимагають одночасної появи позитивних та негативних мас, оскільки повна маса народженої речовини повинна дорівнювати нулю (Я.П. Терлецький), оскільки якщо повна маса дорівнює нулю, то спонтанне народження цього світу з вакууму не суперечить закону збереження енергії; відбувається це тому, що маса речовини всередині такого світу повністю «врівноважується» негативною гравітаційною енергією зв'язку цієї маси (Я.Б. Зельдович); якщо свідомість відіграє ключову роль у квантовій реальності, то людська особистість (діяч) як вільна абсолютна сутність виступає цим фізичним вакуумом, одночасно використовуючи цей вакуум (який на Сході називають порожнечою, шуньєю) як будівельний інструмент і будівельний

матеріал для актуалізації суцього.

Щоб матерія могла набувати будь-яких форм, вона сама повинна бути позбавлена будь-якої форми. Отже, матерія є повною безформністю. Але в такому разі вона повинна бути позбавлена буття, оскільки останнє реалізується як конгломерат буттєвих форм. Отже, матерія у цілому є небуття, але таке небуття, яке утворює можливість будь-якого буття і навіть необхідне буття речей. Платон називає таке небуття «хора», суцільний простір, який неможливо пізнати, але який, однак, мислиться як необхідна основа становлення: «Він вічний, не приймає руйнації, дарує місцезнаходження всьому народжуваному, але саме сприймається поза відчуття, у вигляді певного незаконного умовиводу».

Відтак, в основі реальності споконвічно покладена непроявлена нейтральна «нульова» сутність (ефір давніх, фізичний вакуум, ніщо, порожнеча). Реальність актуалізується за допомогою розщеплення фізичного вакууму якимось трансцендентальним фактором Х (Богом, Абсолютом, Вищою Реальністю) на два протилежні початку (дещо і антидещо, надлишок і недолік, внутрішнє і зовнішнє, плюс нескінченність і мінус нескінченність), які взаємодіють один з одним і внаслідок цієї взаємодії приходять до взаємної анігіляції – до свого початку, нейтральної ж нульової сутності. Результатом цієї взаємодії є реальність, якою ми її знаємо: «Все широке коло інтелектуальних досягнень людства (вибір, узагальнення, констатації) за кількістю своєю являє собою хоч і множину, проте її цілком можна розрахувати. Справа в тому, що тут ми маємо той же феномен, що і у всій природі, коли дві і більше нескінченності, накладаючись одна на іншу у зустрічній взаємодії, породжують цілком відчутну кінцеву реальність. Міріади геологічних елементів у потоці вічного часу кристалізуються в конкретні гори, і як би не був невловимий у своїх кидках і потугах вітер, він і з незліченності морських бризок творить те, що називають хвилею або водяним валом» (П.С. Таранов).

Аналіз свідомості у сфері сучасних теорій свідомості дозволяє зробити висновок, що її робота призводить до генерації Ніщо (як єдиного наукового механізму актуалізації в нашій психіці феномена ідеального, коли функціонування людського мозку виявляється «енергетично безкоштовним феноменом» – М.І. Кобозєв, І.З. Цехмістро [8]).

Або, як пишуть на Сході, свідомість людини може продукувати Ніщо (Шунью), що реалізує задум Творця – створення Самого Себе з Ніщо, завдяки чому в результаті розвитку природа Творця виявляється в Його творіннях і Він з'єднується з Собою, замикаючи коло буття, подібно до того, як гегелівське «в-собі-буття» через «іншебуття» приходиться до «для-себе-буття» (Логіка – Природа – Дух).

В силу єдності джерела (фізичного вакууму), що породжує реальність, остання як у цілому, і у її аспектах і елементах виступає тріадної сутністю:

ніщо – дещо – антидещо.

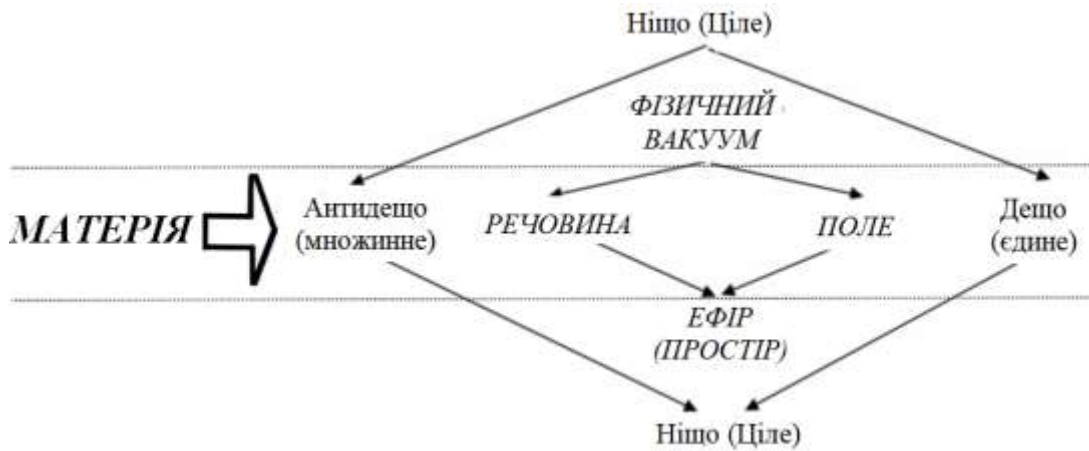

Рис. 1. Діалектична модель реальності

Якщо реальність розглядати разом із її породжувальним механізмом – чинником X, вона також виявляє тріадну диференціацію: внутрішній початок як творче джерело (фактор X, Абсолют), зовнішній початок як результат творчості (власне реальність), межа між ними як інструмент творчості (фізичний вакуум: «перетворення причини у наслідок вимагає подолання порожньої точки простору – простору нуля – який причина має перетнути, щоб трансформуватися у наслідок». – М.О. Козирев). На Сході ця архітектоніка реалізується в метафорі реальності як «єдності Жертви, Того, хто приносить жертву, і Місця, де Жертва приноситься».

У зв'язку з цим відзначимо релігійний концепт «теплохолодність». Розглянемо перший розділ Апокаліпсису, де Ісус Христос звертається до Ангелів семи Церков, при цьому констатує: 1) негативний, 2) позитивний аспект цих Церков, і 3) перспективу, яку має кожен, хто перемагає у лоні цих Церков. Почитаємо звернення до Ангела сьомої церкви: «Тому, що перемагає, дам сісти зі Мною на престолі Моєму, як і Я переміг і сів з Отцем Моїм на престолі Його». За таких умов, Ісус Христос постає «зряддям» еволюції людини: «Я шлях і правда і життя» (Ів. 14: 6).

Людина при цьому, яка реалізувалась у статусі «жителя нового Єрусалиму», отримує можливість стати Сином Божим. На цьому рівні реальності відбувається творіння Боже («Але, як ти є теплим, а не гарячим і не холодним, то викину тебе з Моїх вуст», – говорить Господь) з нейтральної стихії – Ніщо (стан недиференційованої «теплохолодності»): «Тому що ти кажеш: «я багатий, розбагатів і ні в чому не маю нужду», а не знаєш, що ти нещасний, і жалюгідний, і убогий, і сліпий, і голий» (це констатацію початкової недиференційованості якостей світу, що існує у фізичному вакуумі). Таким чином, Бог (Логос – або «сєнс», «поняття», «речення», «висловлювання», «мова»; у перекладі з грецької – «думка», або «намір»; у перекладі з

давньогрецької, – «причина», «привід») творить світи з «теплохолодного» Ніщо, «викидаючи» їх зі Своїх вуст: «на початку було Слово».

Проведений аналіз дозволяє реабілітувати креативний принцип «теплохолодності», який у Християнській богословській традиції має негативну конотацію. Проте цей принцип виражає процес актуалізації реальності, що є результатом поляризації фізичного вакууму, результатом чого виступає перша інстанція цієї поляризації – квантово-фотонний рівень Всесвіту, тобто рівень мінімальної порції енергії, де, як вчить квантова фізика, світ є єдиним неподільним цілим, у якому такі категорії, як єдине та множинне, просте та складне, причина та наслідок, теперішнє, минуле та майбутнє не диференціюються [8]. Ця квантово-фотонна реальність разом з фізичним вакуумом може розумітися як «престол Всевишнього», поблизу якого «біля престолу Отця» розташовується людина, що пройшла всі етапи свого розвитку як сходження до Єдиного Витоку.

Принцип «теплохолодності» на рівні *конфліктології та політичної психології* означає позицію, яка здійснюється над конфліктуючими сторонами (феномен посередництва, медіації як спосіб мирного вирішення міжнародних суперечок, у якому третя нейтральна сторона – посередник – медіатор – бере безпосередню участь у узгодженні позицій сторін і виробленні взаємоприйняттого рішення). «Теплохолодність» виявляється у феномені постмодерністського мислення: наш світ відображається і освоюється людиною у вигляді дуальних дихотомій, однак не зводиться до цих дуальностей, в сутнісній основі яких знаходиться дещо третє – якась проміжна і нейтральна по відношенню до членів дихотомій сутність, що реалізує сутність «Істини як єдності протилежностей» (С.Б.Церетелі [7]).

Саме теплохолодність постає принциповим аспектом Ноосфери як психоемоційної, ментально-психічної, нервово-біологічної інтеграція всіх членів *Homo sapiens* і «живої речовини» нашої планети у неподільне ціле. Відтак, конфлікт як процес розщеплення людської істоти та людства у цілому, постає чинником, що руйнує ноосферну єдність людства. *А вирішення будь-якого конфлікту має базуватися на принципі теплохолодності.*

Література:

1. Бердяев Н.А. Самопознание. М.: Дзв, 1990. 336 с.
  2. Гегель Г. Сочинения в 14 т. М.: Изд. АН СССР, 1932–1959. Т. 1. 462 с
  3. Зельдович Я.Б. Рождение Вселенной из ничего // Сборник. Вселенная, астрономия, философия. М.: МГУ, 1988. С. 39-40.
  4. Зельдович Я.Б. Теория вакуума, быть может, решает загадку космологии // Успехи физических наук. 1981. Т. 133. Вып. 3. С. 479–503.
  5. Наан Г.И. Симметрическая вселенная (доклад на Астрономическом совете АН СССР 29 января 1964 г.) // Тартуская астрономическая обсерватория. Публикации. Тарту, 1966.
- Вознюк О. В.* *Всесвіт та його ноосферні прояви у вимірі науки, освіти та релігії*

Т. 56. С. 431–433.

6. Славич Иоан Избранное. Пер. с рум. М.: Худ. лит., 1980. 463 с.
7. Церетели С. Б. Диалектическая логика. Тбилиси: Мецниереба, 1971. 468 с.
8. Цехмістро І.З. Голістична філософія науки. Харків: АКТАС. 2003. 285 с.
9. Шеллинг Ф. Система трансцендентального идеализма. Л.: Соцэкгиз, 1936. 438 с.
10. Югай Г. А. Философские проблемы теоретической биологии. М.: Мысль, 1976. 247 с.

В. Ф. Моргун

ПОВЕРНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ НАДБАНЬ УКРАЇНИ ТА ПОДОЛАННЯ КОМПЛЕКСУ МЕНШОВАРТОСТІ НАУКОВЦІВ

Актуальність проблеми. В період страшної війни, коли Україна виборює право на існування, незалежність і демократію, проблеми повернення національних святинь і подолання комплексу меншовартості науковців можуть виглядати дріб'язковими, але вони існують, існують під час війни і роблять нам шкоду. Погано, коли національну гідність українців принижує ворог, але ще гірше, коли ми принижуємо її самі.

Завдання даної праці: 1) порятунок постаті і справи видатного українського педагога, соціального психолога і письменника зі світовим ім'ям – Антона Семеновича Макаренка; 2) розвінчання псевдопафосної боротьби з так званим «автоплагіатом», яка принижує науковців і обмежує можливості оприлюднення їх наукових надбань.

Виклад основного матеріалу. 1. Відповідно до рішення Київської міської ради від 18 квітня 2022 року № 08/231 – 551/ПР «Про демонтаж пам'ятних знаків (пам'ятників, меморіальних об'єктів, меморіальних дощок), пов'язаних із російською федерацією та колоніальною спадщиною» у «Перелік пам'ятних знаків (пам'ятників, меморіальних об'єктів, меморіальних дощок) та їх частин, розташованих на території м. Києва, доручення щодо демонтажу яких надається виконавчому органу Київської міської ради (Київській міській державній адміністрації)» потрапили два об'єкти: 23) Пам'ятник Антону Макаренку (Вул. Львівська, 25); 24) Меморіальна дошка А. Макаренку (Вул. Леонтовича, 6-А) ?! (Див. також про порятунок Курязької колонії імені А. С. Макаренка: [3]).

І це за умов, що, по-перше, для європейської і світової педагогічної науки і практики Антон Семенович Макаренко є видатним представником саме української освіти – як за народженням (м. Білопіль Сумської обл.), так і за основними професійними педагогічними досягненнями у виховних закладах Полтавської, Харківської і Київської областей. Взагалі, із 51 року свого життя Макаренко лише два провів поза межами України.

По-друге, А. Макаренко є автором всесвітньо визнаної української трудової демократичної системи виховання, яка дозволила врятувати від голоду, загибелі і повернути в суспільство три тисячі підлітків, переважна більшість із яких – етнічні українці. Характерно, що саме в російській федерації ця система була піддана критиці з боку лідерки т. з. «соціалістичного виховання» Н. Крупської – ще за його життя, та багатьох педагогів-теоретиків – у наш час.

Всесвітня слава педагогічної системи Антона Макаренка зафіксована в його бестселері «Педагогічна поема», що нині перекладений 40 іноземними мовами. 1988 рік – 100-річчя від дня народження Антона Семеновича (1888–1939) – був визнаний ЮНЕСКО Роком Макаренка, а проведений світовий рейтинг найвидатніших педагогів назвав його ім'я серед четвірки – Д. Дьюї, Г. Кершенштейнер, А. Макаренко, М. Монтесорі – як одного з діячів, що визначили спосіб педагогічного мислення ХХ століття. На перетині 2-го і 3-го тисячоліть, у рейтингу ЮНЕСКО, Макаренко – знову посідає почесне місце у трійці кращих педагогів світу 2-го тисячоліття (Я. Коменський, Д. Дьюї, А. Макаренко). Найбільший в світі макаренкознавчий науковий центр, лабораторія «Макаренко-Referat», ще у 1968 році створений при Марбурзькому університеті (ФРН).

У 1991 р. у Полтаві заснована і діє Міжнародна макаренківська асоціація, що об'єднує дослідників слова і справи Макаренка із десятків країн світу, її очолювали, зокрема, академіки НАПН України М. Ярмаченко та І. Зязюн, сьогодні її президентом є професор римського університету La Sapienza Н. Січіліані де Куміс (Італія). У 2001 році утворена Українська асоціація Антона Макаренка, яку нині очолює членкиня-кореспондентка НАПН України, ректорка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка Марина Гриньова.

13 березня 2022 року педагогічна громадськість України вшанувала пам'ять цього великого гуманіста під звуки сирен повітряної тривоги, відбиваючі атаки оскажених військ рашистів. У цей час західна макаренківська спільнота першою простягнула нам руку допомоги: німецькі, чеські, польські, італійські, австрійські, японські, австралійські шанувальники генія великого українця пропонують прихисток для наших дітей, збирають кошти для біженців, виходять на велелюдні антивоєнні мітинги, створюють спеціальні інтернет-платформи сприяння студентам і викладачам українських вишів. Ось імена цих людей: Станіслав Бендл (Чехія), Маріан Біблюк (Польща), Агнес Нільсен-Конноллі (Австралія), Франческо Тамбурріно (Італія), Амі Кобаяші (Японія), Андреа Штуц, Андреас Стрейнциер (Австрія), Анке Драйер-Хорнінг, Сільвана Хіллігер, Фелісітас Сонер, Наташа Шалуткевич, Каролін Ельке, Анне Ооммен-Хальбах, Анна Ванка (Німеччина) та ін.

Особливо активно підтримує Україну макаренкознавство ФРН. Модераторка німецького колоквиуму Макаренка, докторка Анке Дрейер-Хорнінг (Dr. Anke Dreier-Horning) зазначила: «Ми всі знаємо, що мало що можемо зробити, але стояти осторонь і спостерігати за стражданнями, які завдають народу України – неприпустимо».

Місяць тому макаренкознавці з Євангелічного університету Берліну, Дюссельдорфського університету імені Генріха Гейне, Франкфуртського університету імені Йоганна Вольфганга Гете, Потсдамського університету та

Бранденбурзького земельного представництва з ліквідації наслідків комуністичної диктатури, вражені злочинами окупантів, виступили з ініціативою збору коштів для постраждалих дітей Маріуполя. Днями ж переказали кошти на утримання внутрішньо переміщених осіб у ПНПУ імені В. Г. Короленка. Наразі збір допомоги продовжується і триватиме до кінця війни!

На початку березня учасники колоквиуму Макаренка також підготували проект «Мережа для українських учених у Німеччині та Австрії» і звернулися до українських науковців: «Дорогі співробітники університетів України, дорогі друзі, ми, ваші колеги з Німеччини, хотіли б скористатися цією можливістю, щоб висловити свою солідарність із вами та всім українським народом. Якщо вам доведеться в найближчі тижні або місяці залишити свою країну і ви вирішите їхати до Німеччини або Австрії, то цей вебсайт може вам допомогти: <https://trello.com/.../netzwerk-f%C3%BCr-ukrainische...> Тут ви знайдете інформацію українською та російською мовами про актуальні програми фінансування для українських вчених у Німеччині та Австрії, про можливості проживання, а також контактні дані волонтерів. Ми будемо раді допомогти»...

Як бачимо, європейські дослідники не обмежуються лише вивченням гуманістичної спадщини Макаренка, вони реалізують її етичний потенціал в акціях, що актуальні для порятунку дитинства в Україні під час військової агресії рф. Західні вчені підкреслюють, наскільки важливим для нас сьогодні є ім'я і спадщина видатного українця.

Українська асоціація Антона Макаренка звернулася до Київської міської ради та Київської міської державної адміністрації з проханням вилучити прізвище видатного українського педагога зі світовим ім'ям Антона Макаренка зі списку демонтажу пам'ятників м. Києва, пов'язаних із російською федерацією та колоніалізмом. Чи нас почують?

2. Щодо пристрастей навколо авто/самоплагіату в працях науковців, то вони дуже перебільшені, іноді – до абсурду [2].

Згадаємо горезвісну вимогу ВАКУ, аби тексти монографій по докторських не повторювали тексти самих... докторських дисертацій. Текст монографії про докторську, але щоб він її не повторював (!?). «Неповторний повтор» – оксиморон із якоїсь поганої комедії? Або чи знає ліва рука, що робить права?

Якось, мудрий вітчизняний академік О. М. Леонтєв на неформальній зустрічі зі студентами критикував молодих авторів навчальних посібників, які не встигли щось придумати, як уже викладають своє «ноу-хау» в посібниках (!?). Леонтєв чинив інакше: спочатку друкував своє надбання в тезах конференції, потім – у журнальній статті, потім у главі монографії, тільки після такої «обкатки» наважувався писати параграф посібника. З точки зору деяких сьогоднішніх недолугих вимог академік наполягав на потрібному... авто/самоплагіаті!

Ще приклад. Автор має за кар'єру 1 «скопусівську» (С) 7 «веб-овсаєнівських» (ВоС) публікацій [4]. Історія першої в контексті автоплагіату

дуже повчальна. Тоді працював асистентом на кафедрі педагогічної психології в академіка Н. Ф. Тализіної. У центральному столичному педагогічному журналі вийшла стаття автора «Сугестопедія» в світлі теорії поетапного формування нових понять».

Через деякий час дзвонить телефон.

– *Товариш Моргун?*

– *Так.*

– *Вами цікавиться організація з Парижу.*

– *...Р-р-родичів за кордоном... не маю.*

– *Не хвилюйтеся, освітянський журнал ЮНЕСКО «Перспективи» («Prospects»), що виходить основними мовами ООН, просить дозволу на передрук Вашої статті у номері, що буде присвячений сугестопедії Г. Лозанова. У Вас немає заперечень?*

Заперечень, звісно, не було. Невдовзі отримую верстку англійською для Парижу і пропозицію редакції змінити «науково-нудну» назву статті на гостросюжетнішу: «Сугестопедія: успішна практика, що спирається на хибну теорію» [5]. Автор погодився, стаття вийшла друком, редакція виплатила 100 доларів гонорару (тоді це були великі гроші), і тепер має бали в «Скопусі» для наукового рейтингу. Паризька редакція допустила 100-відсотковий автоплагіат (і це правильно!), а з нас сьогодні вимагають прикидатися дурачками (яким нічим похвалитися за кордоном) і вигадувати щось нове. Що б подумав про нас Ейнштейн, якщо б ми вимагали від нього раз на 3 / 5 років відкриття якоїсь нової фізичної теорії з обов'язковим друком у С / ВоС виданні ?!

Адже наука не в тому, щоби щось нове надрукувати 1 раз, а в тому – аби друкувати його стільки разів, скільки воно буде цікаве для наукової громадськості. Наприклад, згадана стаття про сугестопедію була надрукована в солідних журналах [5], збірнику і монографії [1] чотирьох країн (зокрема, Грузії, України, Франції), і жодна редакція, де вона викликала інтерес, навіть не піднімала питання про автоплагіат!

Висновки і рекомендації. 1. Щодо вирішення долі національних святинь, зокрема, постаті та спадщини видатного українського педагога, соціального психолога і письменника Антона Макаренка, то необхідно заборонити прийняття будь яких рішень про їх долю без узгодження з відповідними науковими (НАПН України) та громадськими (Українська асоціація Антона Макаренка) інституціями. Не варто національних героїв країни робити ізгоями.

2. Самоплагіат (повторний виклад своїх надбань автором) не повинен підлягати забороні чи ошукуванню. Якщо редакція наукового видання вважає матеріал автора цікавим, корисним, потрібним для даного видання, то не має значення – який раз друкується праця. Адже ми заохочуємо науковця з високим

індексом цитування його творів іншими авторами, то чому сам автор повинен друкувати свою працю тільки один раз? Не личить автора ховати лише під однією палітуркою і формувати в нього комплекс меншовартості.

Література:

1. Моргун В. Ф. Рационально-суггестивне навчання у теорії поетапного формування нових дій [DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-245-9-6>]. *Психологія третього тисячоліття: теорія, практика, експеримент*. Моногр. / ред. колегія: Н. І. Жигайло (відпов. ред.), С. Л. Грабовська, В. Ф. Моргун. Львів-Торунь: Ліга-Прес, 2021. С. 196-224 / 276 с.
2. Ульянов О. У., Ульянова Г. О. Самоплагіат у науковій сфері. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса, 2014. № 4. С. 216-218.
3. Чи варто торгувати національними святинями?! Лист-звернення педагогічної громадськості України / М. Гриньова, Ю. Бойчук, А. Ткаченко, А. Самодрин, В. Рибалка, В. Моргун, М. Шакоцько. *Учитель* (газета). Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди. № 3-4 (304-305). 30 квітня 2022 р. С. 2.
4. Scopus замість науки: чи потрібно це Україні? / Горбатенко В., Кресіна І., Стойко О., Кресін О., Батанов О., Малишев О., Батанова Н., Ходаківський М., Кукуруз О., Явір В. Інтернет-портал газети «Голос України» (01.06.2018).
URL: <http://www.golos.com.ua/article/303608> (дата звернення: 30.05.2022 р.)
5. Morgun, V. F. Suggestopedu: a valid practice based on unremarkable theory. *Prospects. Quarterly review of aducation*. Vol. X. № 4. Paris, 1980. Pp. 403-414.

Г. Ф. Москалик

К. Іванченко

РОЛЬ СУЧАСНОГО ПСИХОЛОГА У ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ У ВОЄННИЙ ЧАС

Воєнні події, що відбуваються в Україні демонструють нам всю агресивну силу окупанта.

Події у Гостомелі, Бучі та інших населених пунктах України дають нам змогу стверджувати, що велика кількість населення потребує психологічної допомоги психолога.

Ще тривалий час потрібна буде психологічна реабілітація для дітей, які стали жертвами насильницьких дій ворожої армії. За нашими спостереженнями ці діти мають цілу низку фобій, страхів. Від різних звуків діти падають на підлогу (навіть в умовах повної безпеки), сирени спричиняють тривожний стан, тремтіння рук, скованість у мові. Ще страшніший стан дітей на емоційному рівні: уже після завершення гудіння сирени діти ще тривалий час залишаються пригніченими, без настрою, байдужими до ігор, забав чи участі у навчальних заняттях.

У 8 дітей з 10, що евакуйовані з територій активних бойових дій, спостерігається тривожність під час підготовки до сну, безсоння, вночі сняться жахливі сни, діти часто прокидаються. У 2-х дітей батьки констатують випадки енурезу.

Війна часто для багатьох людей несе смерть близьких людей, втрату майна, роботи.

Дослідження Т. Титаренко зазначає, що «психологічна реабілітація як процес, що має на меті допомогти особистості досягти оптимального життєконструювання в напрямках самоідентифікування, освоєння нових комунікативних територій та смислопородження відповідно до стану життєвого шляху» [1].

Саме тому одним із головних завдань сучасного психолога є супровід осіб у посттравматичний період та адаптація їх у новому середовищі життя, нових умовах життя, спілкування у новому колі людей; відмовитися від звичок, частини традицій, змінити звичний режим дня тощо.

Оволодіння населенням знаннями з психології, отримання рекомендації психолога допоможуть в частині випадків самостійно регулювати свій внутрішній емоційний стан, і, навіть, допомагати в цьому рідним та оточуючим.

Педагогізація та психологізація населення дає можливість знати та

володіти різноманітними методиками, прийомами та засобами задля успішного вирішення великої кількості психолого педагогічних завдань, що стають перед населенням у воєнний та післявоєнний час.

«Стратегічними ресурсами побудови «суспільства знань» є творчий потенціал, а також інтелектуальний розвиток людини» [4].

Дослідниця Н. Журавльова розглядає питання особливостей психологічної допомоги сім'ям демобілізованих військовослужбовців. Вона приділяє увагу впливу травмівних подій на психоемоційний стан бійців, зокрема їхню здатність до конструктивних стосунків та взаємодії у сім'ї; типовим сімейним труднощам, що можуть виникати внаслідок прояву посттравматичного синдрому захисників після їх повернення з фронту.

Завдання психолога полягає у тому, щоб розуміти чітко напрямки психологічної допомоги сім'ям військовослужбовців та розробці рекомендації для дружин демобілізованих бійців.

«Одним із важливих аспектів роботи з сім'ями бійців є психоедукація, спрямована на допомогу родичам військовослужбовців у розумінні того, що вони у стосунках зі своїми чоловіками, що повернулися з фронту, зіткнулися з непростими, але багато в чому типовими ситуаціями і в досвіді психологічної допомоги є підходи до їх розв'язання.

Психоедукація – це, по суті, інформаційна підтримка, що допомагає рідним захисників зорієнтуватися в сімейній ситуації й отримати уявлення про можливі способи дії у важкі хвилини» [2].

Травматичний досвід війни впливає не тільки на комбатантів, а її на їхніх дружин.

Дослідник Н.Ю. Денисович визначає причини, що деструктивно впливають на дружин військовослужбовців, слід назвати такі:

- уболіваючи за життя чоловіка на фронті, дружина переживає стан психологічної напруженості та підвищеної тривожності;
- після відбуття чоловіка в зону проведення бойових дій на жінку чекає перерозподіл сімейних ролей;
- жінка відчуває брак емоційної підтримки, труднощі в спілкуванні з дітьми, фінансові ускладнення тощо [3].

Отже, завдання сучасного психолога в умовах війни полягає у наданні психологічної допомоги військовим, їх сім'ям та особам, що постраждали від наслідків воєнних подій.

Метою роботи в даному напрямку є відновлення здатності до ефективного життєконструювання. Серед моделей психологічної реабілітації найефективнішими видаються ті, які спрямовані на особистісну реабілітацію.

Подолання труднощів у разі застосування системної сімейної терапії відбувається шляхом цілеспрямованого підвищення мотивації демобілізованих військовослужбовців до співпраці із психологами [2; ст. 39].

Література:

1. Титаренко Т. Напрямки психологічної реабілітації. *Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій: зб. статей*/ Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2015. с. 3-14.
2. Журавльова Н.Ю. Особливості психологічної допомоги сім'ям демобілізованих військовослужбовців. *Актуальні проблеми психології*. Т.3. Консультативна психологія і психотерапія, № 119. 2015. с. 95-117.
3. Денисович Н. Моделі психологічної допомоги дружинам демобілізованих військовослужбовців України. *Проблеми політичної психології* Вип. 5 (19) //Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2017. с. 33-42.
4. Москалик Г.Ф. Суспільство знань як простір розгортання інтелекту особистості /Г.Ф. Москалик. *Педагогіка та психологія* № 51, 2015. с.76-89.

І. І. Осадченко

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНЬОГО ЦЕНТРУ «ODNOWA» ІЗ НАСКРІЗНИМ ПСИХОЛОГІЧНИМ СУПРОВОДОМ ОСОБИСТСТІ ПІД ЧАС І ПІСЛЯ ВІЙНИ

Діти під час війни належать до різних категорій: пережили чи не пережили вочевидь воєнні дії; постраждали їхні рідні, вони самі чи домівки... Проте нині в Україні немає жодної дитини, яка так чи так не постраждала психічно від воєнних дій. Маємо наперед покоління (!), психотравмоване війною. Отож, мусимо змінюватися самі, змінювати наші освітні підходи та середовище, бо ж 24 лютого 2022 р. змінилися усі діти України. Тепер кожен рух, жест, міміка дитини має миттєво діагностуватися педагогом, упереджуючи тригерні моменти та подальше погіршення психоемоційного стану. Нині кожен рух / жест / міміка / слово дитини – чинник миттєвого психопедагогічного висновку у розв'язанні безкінечного ланцюжка психопедагогічних ситуацій під гаслом: «Який мій наступний психопедагогічний крок, щоб підтримати, заспокоїти, навчити самопомочі?». Таким чином, лише самих педагогічних знань у роботі з дітьми війни вчителів бракуватиме. Психологи не встигають і не встигатимуть допомогти вчителів на уроці: за браком часу, можливостей, недостатності професійної компетентності надання психологічної допомоги під час війни, професійного вигорання тощо.

Ми не можемо передбачити, який саме чинник у процесі спілкування з дитиною стане стимулом виходу назовні замаскованих у підсвідомості негативних емоцій (бо ж вони рано чи пізно мають і виявляться у зовнішній поведінці). Приміром, у процесі абсолютно позитивного, на перший погляд, виконання завдання описати виноград, зовні спокійна другокласниця Наталочка (дитина, яка була свідком воєнних дій; кілька днів жила з мамою під обстрілами у підвалі; втратила домівку, зв'язок із іншими рідними та близькими), розглядаючи на слайді фото різних сортів винограду, всі свої приховані емоції асоціативно-проективно вклала у зміст фрази: «Я ненавиджу виноград із кісточками!». При цьому вона почала важко дихати, а її обличчя викривилося від ненависті, що латентно керувало дитячими думками.

Помітити в поведінці дитини те, що могли упустити зазвичай до війни у навчанні – це завдання теперішнього психопедагога. Під час і після війни маємо створити психопедагогічне середовище для кожної дитини. Дитину повертаємо лагідними словами, бо лише любов – найбільша сила, якій, за словами А. Ейнштейна, підпорядковуються усі інші сили. У вказаній вище ситуації радимо дитині знайти заміну слову «ненавиджу». Якщо дитина розгублена, то

допомагаємо на засадах особистісно-орієнтованого та психоемоційного підходів (когнітивні процеси у стресовому стані уповільнені), що є складниками середовищного підходу: «Давай замінимо слово „ненавиджу” на „я віддаю перевагу винограду без кісточок”», щоб вилучити негативне слово зі словника дитини, навчити продукувати свої думки у голові з іншої точки зору. Емоції стабілізуються, а дитина не лише повертається до реальності безпеки та миру, а й має новий нейронний зв'язок: приклад, нейролінгвістичну установку концентруватися на позитиві, уникати вияву негативізму.

Окрім того, поведінка дітей – стовідсоткове віддзеркалення поведінки дорослих, а батьки / педагоги – стресовані і самостійно мало кому вдасться подолати цей стан. Тому психопедагогам треба паралельно працювати і з учителями, і з батьками учнів щодо навчання технікам саморегуляції та самореалізації під час та після війни. Вказане наша громадська організація «Міжнародна асоціація сучасної освіти, науки та культури» пропагує у процесі серії організованих вебінарів з елементами тренінгів для вчителів, науковців, практичних психологів та ін.: «Психопедагогічні рекомендації для роботи з учнями 6-11 років під час і після війни» [3], «Слухаємо – відповідаємо: як підтримувати, навчати, виховувати, розвивати дітей під час війни?» [7] у рамках міжнародного волонтерського мініпроєкту «Урок для дітей України (під час і після війни)» загального проєкту «ODNOWA» [8] за підтримки та сприяння «Fundacja Edu SEN» та «Stowarzyszenie KLANZA» (Республіка Польща), Державної служби якості освіти України.

Саме у рамках загального проєкту «ODNOWA» обґрунтовуємо концепцію оновлення соціально-освітнього та психологічного простору розвитку особистості під час і після війни – створення оновленого психопедагогічного середовища для навчання упродовж життя у воєнному та повоєнному світі. Зазначена концепція, яка була первинно обґрунтованою авторкою цієї статті понад 20 років тому – у мирний час, запланована для реалізації шляхом створення інноваційних соціально-освітніх центрів із наскрізним психологічним супроводом упродовж життя (психопедагогічним середовищем), базованим на трьох наріжних концептах: «саморегуляція → самореалізація → згуртованість». Ідея створення такого центру виникла на засадах власного багаторічного психопедагогічного досвіду роботи у закладах освіти різного рівня; на засадах ідей А. Макаренка та В. Сухомлинського (саморегуляція, самореалізація та згуртованість шкільної молоді у пореволюційні та повоєнні часи), О. Захаренка (означені концепти глибоко мирного періоду). Нині означені ідеї наповнилися стратегічними завданнями ноосферної педагогіки В. Вернадського [1], популяризовані у сьогоденні В. Моргуном [2], В. Рибалкою [4], А. Самодріним [5–6] та ін.

Оскільки наразі проєкт реалізується спільно із польськими колегами, які створили з перших днів війни волонтерську онлайн-школу для дітей з України,

котрі перебувають у Польщі, то одним із засобів його втілення обрано інтегровано-мовний підхід: українську, польську та англійську мови – інтегрована тримовність на кожному уроці для саморегуляції та адаптації дітей в Україні та закордоном. Отже, мова у цьому контексті – засіб: а) комунікації при саморегуляції, самореалізації, згуртованості та власне цих процесів (приклад «антивавілонської башти»); б) культури мови як вияву загальнолюдської культури («Qualis vir, talis orato» / «Яка людина, така і мова»); в) збереження національної ідентичності та автентичності українців у інших країнах; г) єднання із членами родини, що перебувають у Польщі; ґ) адаптації українців у Польщі; пізнання культури, традицій та звичаїв цієї країни; д) євроінтеграції та світової інтеграції (англійська мова) особистості (рис. 1):

Рис. 1. Концепція інноваційного Соціально-освітнього центру «ODNOWA» із наскрізним психологічним супроводом під час і після війни (упродовж життя)

У цій моделі концепт «саморегуляція» – це відповідальність за контроль себе не у розумінні «придушення своїх емоцій», а в усвідомленні безумовної, безкорисної любові до себе та інших. Домінантна біблійська істина – «Полюби ближнього свого як самого себе» – розкривається розумінням: шкодячи собі, не дбаючи про власний баланс «Тіло ↔ Душа ↔ Дух», шкодимо іншим й не виконуємо свою місію – призначення від Всесвіту. Тобто: «Cognosce te ipsum!» / «Пізнай самого себе!». Зазначене реалізується у пошуку відповіді на запитання: «Хто я?», «Яка моя місія на Землі?», «Чого я бажаю?», «Як збалансувати Тіло, Душу й Дух, щоб самореалізуватися й згуртуватися?».

Саморегуляція розпочинається з розуміння того, що світ навколо кожного має бути збалансованим, адже у рамках однієї родини, спільноти ми поєднані інформаційно-енергетичними зв'язками із Всесвітом. Приміром, якщо в родині, на малій території житла, хтось не може дати собі раду щодо психоемоційного стану, то вся родина буде емоційно розбалансованою, адже найперший

механізм формування свідомості особистості – зараження: негативними станами заражаються швидше, ніж будь-якою хворобою. Натомість учитель, згідно із концепцією психопедагогічного оновлення освітнього процесу, має своїм прикладом, як ніколи, демонструвати способи регуляції / саморегуляції психоемоційних станів. Наприклад, другокласник Петрик, який переїхав з мамою до Польщі з-під Харкова, з території запеклих боїв, розлучившись із татом, котрий воює, зі старшими братами, залишивши домівку, друзів, домашніх улюбленців, іграшки та ін., на прохання вчителя не перекрикувати учнів на онлайн-уроці став кидати олівцями у монітор комп'ютера до вчительки. Любов як прийняття того, що відбувається з дитиною у стані стресу, має бути домінантним критерієм подальших дій учителя у цій психопедагогічній ситуації, однозначно з прикладом та способом регуляції психоемоційного стану дитини. Вчителька не ображається, не дивується, а психопедагогічно ПРИЙМАЄ стан дитини таким, яким він є саме у цей момент із ЩИРИМИ словами любові, з нотками почуття гумору: «Петрику, це ти мені кидав? Що я хочу тобі сказати: як би не кидав – не докинеш. По-перше, я тебе люблю й такого; а, по-друге, ти у курсі, скільки кілометрів між нами? Хтось може погуглити, і визначити відстань у кілометрах між містом Умань, де я перебуваю, та містом Познань, де перебуває Петрик?». Діти жвавішають, Петрик заспокоюється. Мети – регуляції / саморегуляції психоемоційного стану – досягнуто тільки виявом: любов + щирість + прийняття + гумор. Як показав наш досвід, після таких прикладів розв'язання психопедагогічних ситуацій батьки учнів пишуть зворотним зв'язком: «Дякуємо, після Ваших уроків діти вчать нас заспокоюватися».

Концепт «самореалізація» – це відповідальність за особисту творчу активність, адже кожного обдаровано задатками, щоби розвивали та примножували їх для користі собі й іншим: «Qui non proficit deficit» / «Хто не рухається уперед, відстає». Це робота над собою та у колективі, відповідаючи на питання: «Що я можу зробити для себе та інших, щоб згуртуватися?», «Що я маю зробити, щоб виконати свою місію, реалізувати свої бажання?»

«Згуртованість» як концепт – це відповідальність за сталий розвиток планети, тому що ми тут тимчасово і наше завдання – зберегти і покращити довкілля для прийдешніх поколінь. Справжня, ноосферна людина як соціальна істота має діяти за принципом: «Ibi victoria, ubi concordia» / «Де перемога, там згода». Ключове питання як орієнтир спільної діяльності: «Що ми маємо зробити, щоб бути злагодженою спільнотою?», «Як ми маємо співжити, щоб не нашкодити собі та довкіллю?».

Утверджуючи біблійне правило: «По вірі вашій буде вам дано», пропонуємо гасло мирного часу «Все буде добре!» з позицій ідеї згуртованості суспільства уточнити формулюванням: «Все буде краще!». У дитячій свідомості варто утверджувати позитивізм усвідомленості того, що наразі – усе

добре: ми вижили, відтак буде краще! Проте утверджувати віру необхідно шляхом об'єднання зусиль усього, що робимо; здійснюючи самопоміч та поміч; щиро обмінюючись найбагатшим своїм надбанням – ЛЮБОВ'Ю. Саме обмінюючись, для утримання всесвітнього інформаційно-енергетичного балансу: не маємо права лише віддавати чи лише забирати, адже має бути лише повноцінний обмін Добром, Любов'ю, Щирістю тощо.

Усі концепти – взаємопов'язані та взаємозалежні, адже при нездатності надати собі самопоміч (саморегулюватися) людина не здійснить самореалізацію та не зможе сприяти згуртованості спільноти.

Таким чином, концепція інноваційного Соціально-освітнього центру «ODNOWA» із наскрізним психологічним супроводом під час і після війни (упродовж життя), базована на трьох наріжних концептах («саморегуляція → самореалізація → згуртованість»), створена на ідеях беззаперечно конструктивно-продуктивного досвіду А. Макаренка, В. Сухомлинського, О. Захаренка відповідно до стратегічних завдань ноосферної педагогіки В. Вернадського та ін. видатних педагогів-мислителів ХХ ст.

Подальшого обґрунтування потребує специфіка психопедагогічної реалізації кожного з концептів інноваційного Соціально-освітнього центру «ODNOWA» із наскрізним психологічним супроводом під час і після війни (упродовж життя).

Література:

1. Вернадский В.И. Живое вещество. Сост. В.С. Неаполитанская, Н. В. Филиппова. Москва: Наука, 1978. 385 с.
  2. Моргун В. Ф. Ноосфера Вернадського на роздоріжжі: якщо політика не стане моральною наукою, то вона стане безумною манією. *Філософсько-психологічні аспекти духовності сталого розвитку людства*. Зб. тез VII Міжнарод. наук.-практ. конфер. (Львів, 20 квітня 2022 р.) / за ред. Л. В. Рижак; відпов. за вип. Н. І. Жигайло, Ю. В. Максимець. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. С. 137–142.
  3. «Психопедагогічні рекомендації для роботи з учнями 6-11 років під час і після війни» (у рамках міжнародного волонтерського мініпроєкту «Урок для дітей України (під час і після війни)» загального проєкту «ODNOWA» від громадської організації «Міжнародна асоціація сучасної освіти, науки та культури»).
- URL: <http://surl.li/bwrzz> (дата звернення: 30.05.2022 р.).
4. Рибалка В. В. Ноосферно-особистісний підхід у розумінні природи глобальної коронавірусної пандемії та шляхів її подолання. *Психологія і педагогіка у протидії пандемії COVID-19*: Інтернет-посібник / за наук. ред. В.Г. Кременя ; [координатор інтернет-посібника В.В. Рибалка ; колектив авторів]. Київ :ТОВ «Юрка Любченка», 2020. 243 с. С. 9–17.
  5. Самодрин А. П. Проблема ноосферного гуманізму і гуманітаризму в освіті // Гуманізація – найкоротший шлях до особистості: *матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (Кременчуцький педагогічний коледж імені А.С. Макаренка, 24 вересня 2021*

р.) [редактор-упорядник Л.П. Московець, С.І. Барда]. Кременчук : ПП «Бітарт», 2021. С. 137–146.

6. Самодрин А. П. Школа як духовний оберіг українського буття. *Школа – духовний осередок розвитку особистості, місцевої громади та держави*: посібник / Рибалка В. В., Самодрин А. П., Моргун В. Ф., Басанець О. М., Третьякова Т. М., Конюхова Н. М., Гривачевська А. А.; за наук. ред. Рибалки В. В. і Самодрин А. П.; Київ: Талком, 2018. 452 с.
7. «Слухаємо – відповідаємо: як підтримувати, навчати, виховувати, розвивати дітей під час війни?» (вебінари з елементами тренінгів у рамках міжнародного волонтерського мініпроєкту «Урок для дітей України (під час і після війни)» загального проєкту «ODNOWA» від громадської організації «Міжнародна асоціація сучасної освіти, науки та культури»).

URL: <http://surl.li/bwsad> (дата звернення: 30.05.2022 р.).

8. «Урок для дітей України (під час і після війни)» – міжнародний волонтерський мініпроєкт у рамках загального проєкту «ODNOWA» від громадської організації «Міжнародна асоціація сучасної освіти, науки та культури».

URL: <http://surl.li/bwrzw> (дата звернення: 30.05.2022 р.).

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ STEM-ОСВІТИ: РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розвиток молоді в сучасних умовах зумовлений двома ключовими факторами: 1) переформатуванням сфер впливу планетарного характеру; 2) швидкоплинністю науково-технічної революції, що пред'являє нові вимоги до рівнів підготовленості у процесі життя і праці людини. Розроблення STEM-освіти, її виховна, освітня і навчальна складові в сучасних умовах здійснюється за допомогою системи принципів та засобів організації й побудови теоретичної і практичної діяльності. Здійснюються ці розроблення на методологічній базі – вченні про науковий метод пізнання й перетворення світу, його філософській та теоретичній основі.

Метою дослідження є розроблення методологічних засад розвитку особистості засобом STEM-освіти у соціально-трудового контексті, гармонізації її психологічної сфери у процесі формування готовності до продуктивної діяльності.

На етапі розроблення STEM-освіти відбувається диференціювання навчального навантаження. Це зумовлено відповідністю рівнями складності змісту освіти та можливостями його засвоєння на основі психофізіологічних характеристик особистості [1, с. 32-37]. Такий підхід забезпечує динаміку засвоєння навчального матеріалу, мінімалізуючи затрати енергії та підвищуючи коефіцієнт мотивації до розбудови життєвої траєкторії [12, с. 315-319].

Стратегічно правильно вибудована і поетапно впроваджена STEM-освіта (природничі науки, технології, технічна творчість та математика) сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності у соціально-трудоному середовищі. Представляється вона у вигляді низки послідовно розташованих навчальних програм [2] і має на меті формування якостей особистості та забезпечення рівнів компетентностей для забезпечення готовності до соціально-професійної діяльності на етапах вікового розвитку [4, с. 25-49; 8, с. 107-110].

Ключовим моментом для особистості є своєчасне визначення напряму майбутньої професійної діяльності засобом професійної орієнтації [10, с. 29-36]. Надати їй допомогу у підготовці до професійного самовизначення мають фахівці соціальних інституцій [5, с. 65-69; 6, с. 29-35] шляхом створення системи, яка задовольнить її професійні плани згідно з перспективними напрямами соціально-економічного розвитку.

Діагности-профорієнтатори мають володіти системою форм, методів і засобів для реалізації розроблених проєктів особистісного розвитку [11, с. 104-

107] та отримання очікуваних результатів. Одним із ключових завдань системи є вихід особистості на вищий рівень розвитку завдяки сформованості відповідних якостей у процесі реалізації власних і суспільно значущих цілей [9, с. 59-65]. У цьому процесі відбувається реалізація творчого потенціалу, здібностей і задатків, формується багатогранний психологічний [3, с. 10-28] та соціально-трудова досвід на шляху підготовки до капіталізації людських ресурсів в умовах міжособистісної взаємодії у розроблених техніко-технологічних умовах [13, с. 79-85].

У відповідності до зв'язків між метою, засобами та результатами підготовки в умовах STEM-освіти у змісті освіти увага акцентується на: критеріях оцінки якості об'єктів праці; структурі трудової діяльності та її інфраструктурі; праці людини [7, с. 6-9] та професійній культурі; розробленню професійної траєкторії; господарюванні у побуті; підприємницькій діяльності; соціально-трудова взаємодія з об'єктами праці.

По суті мова йде про свідоме професійне самовизначення, що передбачає: володіння загальнотеоретичними питаннями та науково-практичне їх узагальнення; систематизацію структурованої інформації; проходження виробничої практики. У свою чергу це потребує розробки: теоретико-методологічних основ; методів обліку, оперативного пошуку та використання відповідної інформації на практиці та відповідних систем для інформаційного забезпечення освітніх закладів; соціологічних і диференційовано-психологічних методів оперативного вивчення формування професійного вибору; комплексних методик для діагностики професійних здібностей, професійної придатності, а також методів прогнозування факторів успішності; методів збору, зберігання і пошуку професіографічної інформації; методів формування здібностей і придатності; моделей вирівнювання соціального престижу професій; методів економічного і морального регулювання процесу розподілу трудових ресурсів; системи заходів впливу засобів масової інформації на формування мотивів вибору професії; системи взаємодії освітян з родиною і регіональними органами влади; методик психолого-педагогічної і медичної профконсультації.

Висновок. У ході розвитку особистості засобом STEM-освіти відбуваються зміни в її свідомості, обумовлені підвищення рівня умінь самоаналізу, формування здатності до продуктивної діяльності, а також накопиченню психологічного досвіду. Це спонукає сформувати здатність особистості до вибору напряму продуктивної діяльності у відповідності до її інтересів, можливостей, схильностей та запиту роботодавців.

Література:

1. Бех І.Д. Сучасна освіта на шляху досконалості. *Рідна школа*. 2021. № 1/2. С. 32–37.

2. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. Рівне : Волинські обереги, 2012. 192 с.
3. Зязюн І. А. Сугелостологічна природа психологічного досвіду особистості. Науковий журнал. Київ – Полтава. Інститут психології ім. Г.С. Костюка. Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка. 2015. №1 (7). С. 10–28.
4. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: колективна монографія / За наук. ред. А. П. Самодрина. Київ–Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2022. Т. 2. С. 25–49.
5. Піддячий В. Методика саморозвитку англomовної компетентності майбутнього педагога в контексті європейських. *Молодь і ринок*. 2016. № 10. С. 65–69.
6. Піддячий В. Сутність і зміст андрагогічної компетентності педагогів. *Молодь і ринок*. 2021. № 10 (196). С. 29–35.
7. Піддячий М.І. Виховання і розвиток дітей засобами праці. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2007. №3. С. 6–9.
8. Піддячий М.І. Соціально-професійний розвиток: компетентності старшокласників та студентів. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Конін; Ужгород; Бельско-Бяла; Київ : Посвіт, 2019. Т. VII: Ідентичність і свобода в освіті та науці. С. 107–110.
URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718203/> (дата звернення: 10.05.2022)
9. Піддячий М.І. Освіта і наука України у вимірі громадянських суспільств: соціально-професійна орієнтація. Неперервна професійна освіта: теорія і практика, №3/4 (48–49), 2016. С. 59–65.
URL: <http://npo.kubg.edu.ua/article/download/182325/182219> (дата звернення: 10.05.2022)
10. Піддячий М.І. Історичні передумови та теоретичні засади профорієнтації школярів. Педагогіка і психологія. 2006. № 3 (52). С. 29–36.
URL: <https://lib.iitta.gov.ua/8170/> (дата звернення: 10.05.2022)
11. Піддячий М.І. Соціально-професійний розвиток: компетентнісно орієнтоване навчання старшокласників. Компетентнісно-орієнтоване навчання: виклики та перспективи: зб. тез І Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції «Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи» (Київ, 30 верес. 2019 р.). Київ : Пед. думка, 2019. С. 104–107.
URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717295/> (дата звернення: 10.05.2022)
12. Піддячий М.І. Ключові компетентності старшокласників: організація здорового способу життя. Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ, 2020. Вип. 3. С. 315–319.
URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719944> (дата звернення: 10.05.2022)
13. Піддячий М.І. Допрофесійна підготовка старшокласників в контексті соціально-професійної орієнтації. Український педагогічний журнал. 2016. №4. С. 79–85.

**DIGITALIZATION: CHALLENGES FOR FUTURE NEURO PEDAGOGICS
FROM THE POINT OF VIEW OF LURIAN CULTURAL
NEUROPSYCHOLOGY**

In modern situation distant education and learning became widely developing and challenging. We still can not give teachers well verified instructions how to use digital tools with best efficiency. In our presentation we will focus on the *principle of extra-cortical organization* of higher mental functions and its significance for the development of contemporary neuropedagogy. Analyzing problems of writing development and the usage of different tools, following Luria, we will focus on writing, using results of recent research on using different tools for neuro pedagogy. In recent years the world has undergone rapid changes in the direction of digitalization, but interest in the influence of various new media started back in 60th with the development of TV and today there is already change not only in the media technology, but also in psychological aspects of using these changes. Challenges for especially in creative use and invention of specific new methods, and techniques of learning and teaching and for development and application of rehabilitation or remedial programs will be considered.

*Секція I.***ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ****Н. В. Бакуліна****КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ БАГАТОМОВНОЇ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ: ОСОБЛИВИЙ ПОГЛЯД НА
ДИДАКТИКУ БАГАТОМОВНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Жахлива війна, що стала наслідком повномасштабного російського вторгнення на територію України, принесла значні втрати життів і руйнування, а також спричинила масове переміщення українців як на більш-менш безпечні території нашої держави, так і за кордон. Ці події, звісно, вплинули на всі сфери життя, зокрема на організацію освітнього процесу, відповідно як на теренах України, так і в країнах світу, що надали тимчасовий прихисток для понад 5,5 млн. українських громадян із дітьми. «З різних регіонів України тільки за кордон виїхали майже 672 тисячі учнів і приблизно 26 тисяч педагогів. У середині держави деє 87 тисяч учнів є у статусі тимчасово переміщених осіб, але вони продовжують навчання», – повідомив міністр освіти і науки Сергій Шкарлет в ефірі телемарафону #UArazom.

Важливо зазначити, що дякуючи згуртованості освітян України й усього цивілізованого світу, були знайдені шляхи для надання доступу до освіти учням і студентам для продовження освітнього процесу в умовах воєнного стану як на теренах України, так і за кордоном.

Водночас в умовах воєнного стану загострилися не тільки організаційні та психолого-педагогічні аспекти освітнього процесу. На тлі викликів сьогодення соціальної значущості й актуальності набули й інші методологічні проблеми, пов'язані з вирішенням життєво необхідних потреб, пов'язаних із адаптацією й інтеграцією в інші спільноти. Зокрема, переважна більшість тимчасово переміщених осіб стикнулася із значними проблемами мовної взаємодії та необхідності налагодження нових мовних, міжмовних та інтерлінгвістичних контактів для успішної комунікації у нових мовно-культурних середовищах.

Це спричинило виникнення цілого комплексу лінгвістичних, соціолінгвістичних і психолінгвістичних аспектів щодо мовних контактів, які мають бути враховано у дидактиці багатомовності, зокрема для формування багатомовної комунікативної компетентності. Адже багатомовна комунікативна компетентність розглядається як метакомпетентність, яка є «...складним

асиметричним, динамічним комплексом комунікативних компетентностей виучуваних мов і металінгвістичної, міжкультурної та компенсаторної компетентностей», ядро якої «...формується на основі комунікативних компетентностей усіх виучуваних мов у процесі взаємодії, що здійснюється за допомогою металінгвістичної, міжкультурної та компенсаторної компетентностей. Ці специфічні складники багатомовної комунікативної компетентності забезпечують здатність учнів доцільно переключатися з однієї мови на іншу, виконувати посередницьку роль між мовами та культурами» [4].

Тому постає питання, які ключові лінгвістичні, соціолінгвістичні та психолінгвістичні фактори впливають на формування багатомовної комунікативної компетентності та набувають особливого значення для дидактики багатомовності в умовах воєнного стану?

Так, за визначенням С. Семчинського, мовні контакти є взаємодію двох і більше мов, за якої висловлювання однією мовою включають до свого складу елементи другої мови або навпаки [8, с. 273]. Ю. Жлуктенко зазначає, що «для того, щоб дві або більше мови почали взаємодіяти, вони повинні до такої міри локально наблизитись одна до одної, щоб між ними встановилися певні міжмовні, або інтерлінгвістичні, зв'язки, які прийнято називати мовними контактами» [3, с. 6]. О. Селіванова характеризує мовний контакт як «процес взаємодії мов, впливу однієї мови на іншу або їхнього взаємного впливу, що приводить до змін її лексики і граматичної системи, а в аспекті мовної ситуації в регіоні – до її зміни» [7, с. 344].

Зарубіжні вчені зазначають, що ситуація мовного контакту виникає не лише внаслідок вживання кількох мов у межах певної мовної спільноти (соціальний білінгвізм і мультилінгвізм), але й передбачає вплив однієї мови на іншу на рівні індивіда (індивідуальний білінгвізм і мультилінгвізм), тому термін «мовний контакт» набуває й ознак персоніфікації та мовної спільноти [13, с. 16–17].

М. Кочерган та О. Селіванова розрізняють різні види мовних контактів у залежності від різних факторів: тимчасові та постійні, безпосередні й опосередковані, природні, змішані та штучні, однобічні й обоюсторонні, маргінальні та внутрішньо регіональні [5, с. 187–188; 7, с. 344].

Під час мовних контактів відбуваються значні зміни й у мовленні. При цьому, вони зумовлюють появу таких явищ як перемикання (переключення) коду та змішування мов, інтерференція та транспозиція, запозичення й інтеркаляція, схрещення та гібридизація, мовна асиміляція та мовний союз, білінгвізм і диглосія тощо. Ці лінгвістичні явища спостерігаються у процесі одночасного опанування двох або декількох мов і мають бути обов'язково враховані у дидактиці багатомовності з метою формування багатомовної комунікативної компетентності.

Однією з визначальних характеристик саме багатомовної комунікативної компетентності є здатність до перемикання (переключення) мовних кодів з однієї мови на іншу.

Проблеми перемикання (переключення) мов у процесі комунікації з огляду на психолінгвістичні та соціолінгвістичні особливості багатомовності були та залишаються предметом досліджень багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених. Так, «явище кодового перемикання» досліджували У. Вейнрейх (1953) [17], В. Лемберт (1972) [12, с.330–331], В. Редлінжер (1976) [15, с. 41–52], Д. Шафер (1978) [16, с. 265–274], Р. Хавер та Л. Маркос (1989) [10, с. 18; с. 449, с. 472] тощо.

У своїх працях Рафаель Хав'єр характеризує здатність змінювати мови в залежності від мовленнєвої ситуації як одну з найфундаментальніших якостей двомовності, що охоплює не лише здатність підтримувати мови окремо, але й здатність застосовувати їх у контакті, коли того вимагає ситуація. У своїх працях він досліджує фактори, що впливають на перемикання, зокрема структурні лінгвістичні й екстралінгвістичні афективні [6, с. 166–183].

Ф. Бацевич визначає «перемикання (переключення) кодів» як «усвідомлений перехід мовця у процесах мовного (зокрема міжкультурного) спілкування з матричної мови (діалекту, стилю) на іншу мову (діалект, стиль), пов'язаний зі зміною параметрів комунікативного акту» [1, с. 133].

На думку І. Браги, це явище являє собою «поперемінне використання білінгвом елементів двох і більше мов у межах одного комунікативного акту» [2, с. 239].

Так чи інакше, перемикання (переключення) мовних кодів є складним процесом і має відбуватися усвідомлено, тобто тоді, коли мовець володіє тією чи іншою мовою на певною рівні.

Крім цього, у процесі міжкультурної комунікації відбувається й перенесення мовленнєвих навичок, тобто використання мовленнєвих навичок, сформованих в межах рідної мови та культури чи мови та культури, якими добре володів учасник спілкування, на комунікацію чужою мовою з представниками іншої національної лінгвокультурної спільноти [1, с. 133].

Проте, результати здійснених нами опитувань та інтерв'ювань серед представників тимчасово переміщених українських біженців (переважно учнів і матерів) засвідчили неоднорідний, а частіше недостатній рівень володіння мовами (як українською мовою, так й іноземними мовами та мовами корінних народів і національних меншин), сформованості мовленнєвих навичок і обізнаності у сфері культур інших лінгвокультурних спільнот, що, безумовно негативно впливає на процес навчання та соціалізації в нових умовах.

Водночас, коли спостерігається неповноцінне володіння мовою (ами), її формами та стилями, відбувається немотивований перехід індивіда / білінгва з однієї мови на іншу в процесі спілкування, що характеризується як

«змішування кодів». Змішування кодів (у міжкультурній комунікації) – неусвідомлюваний, немотивований мовцем перехід у процесах мовного спілкування з матричної мови (діалекту, стилю) на іншу (впроваджувальну), не пов'язаний зі зміною умов комунікації, параметрів комунікативного акту, найчастіше внаслідок низької мовної компетенції в одній із використовуваних мов [1, с. 59–60]. Саме цей процес часто спостерігається в учнів, які опиняються в умовах нового соціокультурного середовища, що теж стає негативним фактором у формуванні багатомовної комунікативної компетентності.

Особливим і не менш важливим фактором, який впливає на процес кодового перемикавання мов і, відповідно на формування багатомовної комунікативної компетентності, виступає стрес. Результати численних психолінгвістичних досліджень підтвержують, що стрес і переживання негативних емоцій мають значний вплив на мовленнєву поведінку та призводять до порушення пізнавальних здібностей як в одномовних, так і у двомовних, і у багатомовних осіб. За Р. Хав'єром, «Коли поведінка природної мови індивіда порушується в результаті сильних емоцій, стресу або інших умов, концепція перемикавання кодів також стає інтралінгвістичною. Таким чином, коли людина тимчасово не в змозі обробити мову на семантичному рівні й стає більш зацікавленою у фонематичній якості лінгвістичного продукування, наприклад, перемикавання, це, безумовно, позначається на здатності обробляти та класифікувати інформацію навколо себе на більш високому й більш абстрактному пізнавальному рівні. Якщо це відбувається, то тільки в умовах, які порушують природну функціональність організму, що також призведе до порушення в пізнавальному процесі» [8, с. 174].

Аналізуючи проблему впливу стресу на процес багатомовного навчання та формування багатомовної комунікативної компетентності, варто звернути увагу й на результати досліджень нейрофізіологів (Нідлмен, Шелл, Беллінджер, Левітон та Оллред, 1990) [14, с. 83–88]. Так, досліджуючи вплив стресу на когнітивний розвиток і пізнавальну діяльність дитини, вчені дійшли висновку про те, що у стресових ситуаціях процес навчання значно гальмується, а вивчення мов порушується не лише на рівні лінгвістичної організації матеріалу, а й на рівні добре вивченої крос-мовної зміни інформації. При цьому значно порушуються як функції першої мови, так і здатність вивчати другу й інші мови.

Крім того, в умовах воєнного стану, пов'язаного з військовими діями та загрозами втрати життя, з постійною небезпекою, негативними переживаннями, страхами, тривогами за себе та рідних, розлученням, а часто і втратою близьких і рідного дому, стражданнями від насильства, збіднілістю, голодом, невизначеністю, високою напруженістю у домашньому середовищі та спільноті, спричиненими вимушеним переселенням, – всі ці особистісні й

емоційні стани не тільки перешкоджають повноцінному життю, а й демонструють серйозні проблеми в навчанні, у тому числі й ті, що стосуються мовних труднощів.

Про це в своїх працях зазначали і Р. Хав'єр (1996) [11, с. 93–113], і А. Камачо-Гінерич (2004) [9]. Так, говорячи про важливість досліджень щодо впливу стресу на процес навчання Р. Хав'єр зазначав: «Наслідки таких досліджень є вагомими для процесу навчання, зважаючи на те, що передача інформації через мову переважно відбуватиметься, коли рівень стресу/тривоги знаходиться в межах керованого діапазону. Коли дитина перебуває в ситуації (у класі), де вона також має справу із занадто стресовими емоціями, процес вивчення буде порушено не лише на рівні лінгвістичної організації матеріалу, а й на рівні добре вивченої крос-мовної зміни інформації» [6, с. 178].

Розглянуті питання, пов'язані з процесом навчання як в цілому, так і з огляду на багатомовне навчання, переживають усі суспільства, охоплені війною. Тому вкрай важливим є не лише дослідження, аналіз і розуміння цих проблем, але й знаходження шляхів за для їх подолання та вирішення. Це можливо за умови розроблення таких стратегій і технологій навчання, а також створення відповідного безпечного освітнього середовища, які б сприяли зниженню стресу, травматизації та напруги.

У царині дидактики багатомовності та з метою формування багатомовної комунікативної компетентності вкрай важливим є урахування ключових лінгвістичних, соціолінгвістичних і психолінгвістичних факторів, які б полегшували процес перенесення необхідної інформації з однієї мови на іншу, сприяли позитивному перемиканню (перенесенню) мовних кодів і зниженню рівня їх змішування у процесі здійснення мовно-культурної взаємодії та налагодження мовних контактів і міжкультурної комунікації.

В епоху цивілізаційних змін і сучасних викликів висвітлені проблеми набувають особливої актуальності та перспективності, а також потребують всебічних ґрунтовних досліджень і подальшого комплексного та міждисциплінарного теоретичного та технологічного розроблення.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 205 с. (Словники України).
2. Брага І. І. Перемикання кодів: основні напрями соціолінгвістичних досліджень. / І. І. Брага // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т. 25 (64). – № 1. – Ч. 1. – С. 238–242.
3. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1966. 135 с.
4. Концепція моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин / О. Л. Фідкевич, В. В. Снегірьова, Н. В.

Бакуліна Н.В.

Ключові фактори формування багатомовної комунікативної компетентності: особливий погляд на дидактику багатомовності в умовах воєнного стану

- Бакуліна ; НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України. Відділ навчання мов нац. меншин та зарубіж. літ. – Київ : Педагогічна думка, 2021. 44 с.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підруч. Київ: Академія, 2006. 464 с.
  6. Психолінгвістичні особливості багатомовності : хрестоматія /ред. кол.: А. І. Анісімова, І. С. Попова. Дніпро : ЛІРА, 2016. 219 с. С. 166–183.
  7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підруч. Полтава : Довкілля-К., 2008. 712 с.
  8. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов. Київ : Вища шк., 1974. 256 с.
  9. Samacho-Ginerich, A. (Ed.). Coping in America: The case of the Car-ibbean East Indians. New York: The Guyanese East Indian Civic Association, 2004.
  10. Javier, R. A., & Marcos, L. R. The role of stress on the language- independence and code-switching phenomena. *Journal of Psycholinguistic Research*, 1989. Pp. 18, 449, 472.
  11. Javier, R. A. Psychodynamic treatment with the urban poor. In R. P. Foster, M. Moskowitz, & R. A. Javier (Eds.), *Reaching across boundaries of culture and class: Widening the scope of psychotherapy*. Northvale, NJ, London: Jason Aronson, Inc., 1996. Pp. 93–113.
  12. Lambert, W. *Language, psychology and culture*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1972. Pp. 330–331.
  13. Mesthrie R. *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* / R. Mesthrie. – University of Cape Town, 2001. 1060 p.
  14. Needleman, H. L., Schell, A., Bellinger, D., Leviton, A., & Allred, E. N.. The long-term effects of exposure to low doses of lead in childhood: An 11-year follow-up report. *The NEW England Journal of Medicine*, 1990. 322 p., Pp. 83–88.
  15. Redlinger, W. A description of transference and code-switching. In G. D. Keller, R.V. Teschner, & S. Viera (Eds.), *Bilingualism in the bicentennial and beyond*. New York: Editorial Bilingue, 1976. Pp. 41–52.
  16. Shaffer, D. The place of code-switching in linguistic contacts. In M. Paradis (Ed.), *Aspects of bilingualism*. Durham, SC: Hornbeam Press, Inc, 1978. Pp. 265–274.
  17. Weinreich, U. *Languages in contact: Findings and problems*. The Hague: Mouton. 1953.

Н. А. Баракатова

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Вплив глобалістичних тенденцій у вищій освіті сьогодні відчують без перебільшення всі країни світу. Тож голова комісії ЮНЕСКО з питань освіти Жак Делор з приводу цього підкреслював, що «наші сучасники потерпають від запаморочення, розриваючись між процесом глобалізації, прояви якого вони спостерігають і часто підтримують, і пошуками своїх коренів, опори в минулому, належності до тої чи іншої спільноти. Освіта має зайнятися цією проблемою, оскільки більш, ніж будь-коли, вона є учасником процесу зародження нової всесвітньої спільноти та виявилася в самому центрі проблем, пов'язаних з розвитком особистості й різноманітних спільнот» [1]. Однак, на відміну від фінансових і товарних ринків, вища освіта загалом залишається переважно національною й регіональною.

Водночас в умовах воєнного стану в Україні триває двоєдиний процес формування політичної (громадянської) нації при одночасному посиленні самоідентичності української титульної нації. Події останніх трьох місяців довели, що світ, як і раніше, визнає тільки сильних, поважає лише спроможних до самоствердження, здатних захищати власну свободу та цінності. Тому кожна особа має здобувати освіту як гідний представник свого етносу в смисловому полі цінностей, властивих його рідному народові. Беззаперечною скарбницею культурних набутоків української нації є мова, вдосконалення навичок володіння якою є одним із завдань дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)».

Культурно-історичний підхід до національної самоідентифікації студентів насамперед варто застосовувати вже під час розгляду питань, які стосуються державного статусу української мови та особливостей реалізації державної мовної політики в Україні як після здобуття суверенітету, так і періоду до незалежності. Тут варто наголосити не лише на євроінтеграційному векторі і підвалинах чинного мовного законодавства, а саме Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [2], але й простежити принцип наступності в мовнополітичній сфері України різних періодів незалежності, що реалізувався в багатьох законодавчих актах та їх проявах зокрема в освітянській галузі та державотворення.

Наступним кроком формування історико-культурної та національної ідентифікації молодого громадянина українського суспільства є розгляд мовних норм, серед інших і таких, що зазнали змін у результаті реформування

Баракатова Н. А.

Культурно-історичний підхід до вдосконалення мовної компетенції студентів в умовах глобалізації

правопису української мови 2019 року [3]. Тут варто нагадати, що деякі з варіативних норм, що постали наслідком цього процесу, були зумовлені не докорінним оновленням, а лише поверненням до витоків національної мови, фактично деросіянізацією правопису. Це передовсім монофтонгізація дифтонга *au* (*пауза* і *павза*, *аудиторія* та *авдиторія*, *браузер* і *бравзер* тощо); уживання *ф* і *г* у словах іншомовного походження на кшталт *кафедра* і *катедра*, *Афіни* й *Атени*, *міф* і *міт*, *ефір* та *етер*, а також *гаджет* і *гаджет*, *гендер* і *тендер*, *агенція* та *агенція* і под.; використання флексії *и* чи *і* деяких іменників третьої відміни в усіх стилях, крім суворої регламентації, як-от: *соли*, *радости*, *Білоруси*, *Руси* та ін. на рівні з *солі*, *радості*, *Білорусі*, *Русі* (що відображалося, напр. у назві відомої історичної праці М. Аркаса «Історія України-Руси», виданої у 20-х роках минулого століття, тобто тоді, коли діяв Правопис 1928 року, який став результатом консолідації сил представників філологічної думки не лише з тих територій, що входили до складу безпосередньо України, але й тих, які мешкали поза її межами, і був і досі залишається найґрунтовнішою науковою доробкою автентичної української мови). Усунення подвійної йотації, написання слів з числівником *нів* окремо, а іншомовних префіксоїдів на зразок *екс*, *міні*, *віце*, *прес* разом також варто розглядати під кутом національної специфіки державної мови.

Вивчаючи граматичні особливості мови ділових паперів, звертаємо увагу студентів на появу паралельних форм у назвах населених пунктів як зі звичною флексією *-а* (*-я*), так і з новітньою *-у* (*-ю*), що з'являється внаслідок певних історико-фонетичних причин: *Берліна* і *Берліну*, *Амстердама* і *Амстердаму*, *Чорнобиля* і *Чорнобилю*, *Ковеля* і *Ковелю* та ін. Як повернення до історико-культурної традиції української мови слід розглядати зняття обмежень на використання в усіх стилях форми кличного відмінка *Олеже*, що раніше витлумачувалася як застаріла, та закріпленої Правописом-2019 як звертання відмінкової форми *Ігорю*, яка була до цього представлена в різних довідкових джерелах у двох варіантах – *Ігоре* та *Ігорю*, що сприяло розхитуванню морфологічної норми.

Таким чином, під час навчання молода людина набуває не лише професійних, але й культурних кваліфікацій. Тому через освіту та виховання, культуру, часткою якої вона є, виявляється і здійснюється соціальне самовідтворення етносу. Тож знання історичних умов і передумов тих чи тих культурних (і серед них мовних) процесів формує регіональний, місцевий характер, що сприяє збереженню самоідентифікації етносу. Але, з іншого боку, людина входить у людство через національну індивідуальність, як національна людина, оскільки без національності людство було б мертвим, логічно абстрактним.

Література:

1. Делор Ж. Образование: необходимая утопия.
URL: <http://www.diaghilev.perm.ru/g11/media/sotrud/infl.htm>
(дата звернення: 31.05.2022)
2. Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" № 2704-VIII від 25 квітня 2019 р. Голос України. № 90(7096). 16 травня 2019.
3. Український правопис: довідкове видання / Національна академія наук України. Київ. Науково-виробниче підприємство «Видавництво "Наукова думка" НАН України». 2019. 396 с.

Я. Ш. Говшиєвич

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ УЧНІВ 1 КЛАСУ ЗАСОБАМИ ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ

Інформатизація процесу навчання на даний момент є однією з основних тенденцій розвитку сучасної початкової освіти. Але багато вчителів не надають значення використанню сучасних засобів навчання на уроках в початковій школі. Через що виникає проблема, пов'язана з недостатньою ефективністю форм і методів навчання, що застосовуються в шкільній практиці. Вирішення даної проблеми призводить до ідеї використання електронних освітніх ресурсів (ЕОР) в навчальному процесі. Уроки, що супроводжуються підтримкою ЕОР, особливо актуальні в початковій школі, так як учні цього віку мають наочно-образне мислення. Тому з першого класу потрібно вибудовувати процес навчання, застосовуючи різні види наочного матеріалу, використовуючи можливості ЕОР.

Перший рік навчання в школі є одним з найскладніших періодів в житті кожної дитини. Це пов'язано з труднощами адаптації вступників до першого класу і зміною їх провідної діяльності (зміна ігрової на навчальну). У процесі щоденних занять від молодших школярів потрібна активізація уваги і розумової діяльності. Уроки письма є одним з найважчих предметів для першокласників, так як їм доводиться багато писати, механічно повторюючи рухи, запам'ятовувати всі елементи букв та їх з'єднань, особливості письма великих і малих літер, орієнтуватися в робочих і додаткових рядках, вчитися перекодувати усну мову в письмову і т.д. Отже, необхідно створити умови формування позитивної мотивації до письма у молодших школярів і успішного освоєння ними даного предмета. Такою умовою є використання ЕОР на уроках письма. Використання ЕОР дозволяє активізувати увагу учнів, поліпшити запам'ятовування матеріалу, що важливо при навчанні письма. ЕОР дозволяють педагогу наочно і детально, за допомогою анімації, показати учням техніку письма, яка так важко ними сприймається, актуалізувати отримані предметні і метапредметні результати в рамках ігрових пізнавальних вправ і завдань, закріпити і використовувати в нових нестандартних ситуаціях нові букви.

Повноцінне використання ЕОР на уроці досягається при включенні в його зміст роботи наступних ресурсів: демонстрація презентацій Microsoft PowerPoint, використання електронних енциклопедій, інтернет-ресурсів, додатків, ігор-тренажерів. Велике значення в розвитку навчальної мотивації молодших школярів і ефективному засвоєнні процесу письма має використання презентацій Microsoft PowerPoint і електронних додатків, на

Говшиєвич Я. Ш.

*Дидактичні умови навчання грамоти учнів 1 класу
засобами електронних освітніх ресурсів*

основі яких першокласники знайомляться з буквами українського алфавіту, які представлені на екрані проектора або інтерактивної дошки в поетапному графічному написанні і послідовності її відтворення. Дані вправи спрямовані на розвиток слухової і м'язової пам'яті молодших школярів, а також на закріплення знань про письмо букв і їх з'єднань у прописах на друкованій основі або у зошитах у вузьку лінійку. Прикладами таких вправ є наступні: «Впізнай букву за описом», «Поясни і допиши відсутній елемент букви» (направлені на розпізнавання заданої букви на тлі інших знаків, конструювання букв), «Відзнач частини літери» (сприяє визначенню графічної структури букви), «Поле чудес», «Буквоїд», «Лови помилку» (впливають на запам'ятовування написання букв, таким чином відпрацьовуються прийоми засвоєння каліграфічних навичок письма, що впливає на підвищення якості виконуваної роботи), «Зістав схеми і слова», «Зістав картинки і слова» (забезпечують майже миттєвий зворотний зв'язок, тут використовуються віяла букв і сигнальні картки). Вправи на складання слів і речень сприяють розвитку мовлення, фонематичного слуху, правильній вимові слів.

На даний момент ЕОР для уроків письма існує досить мало. Найчастіше це уроки з використанням презентацій Microsoft PowerPoint, в змісті якої представлені ілюстрації букви, її елементів, сторінок прописів в більшому розмірі. Одним з найбільш ефективних ЕОР для молодших школярів є ігри-тренажери (інтерактивні тренажери). Вони дозволяють урізноманітнити форми роботи, діяльність молодших школярів, активізувати увагу, підвищити творчий потенціал особистості. Використання таких ігор виховують інтерес до уроку і роблять його більш цікавим, динамічним і забезпечують наочне розуміння навчального матеріалу. Ігри-тренажери необхідно використовувати, оскільки вони дозволяють сформувати в учнів навички дій моторно-рефлекторного і когнітивного типу в різних ситуаціях, зрозуміти сутність процесів і їх взаємну залежність. Застосування ігор-тренажерів в навчальному процесі дозволяє виділити наступні позитивні моменти: враховується індивідуальний темп роботи молодшого школяра, який сам управляє навчальним процесом; скорочується час вироблення необхідних навичок; збільшується кількість тренувальних завдань; легко досягається рівнева диференціація; підвищується мотивація навчальної діяльності. Всі навчальні завдання в ігри-тренажері повинні припускати наявність зворотного зв'язку, можливості корекції дій і можливості здійснювати практичні дії.

Інтерактивні тренажери використовуються на різних етапах уроку: актуалізація знань, постановка теми уроку, вивчення і закріплення нового матеріалу, домашнє завдання, самостійна робота, перевірка знань. Таким чином, завдяки доступності засобів створення ігор-тренажерів, великого вибору програмних комплексів для школи, тренажери в сучасній початковій освіті

займають важливе місце при формуванні та закріпленні знань, умінь і навичок учня і виконують роль педагогічного інструменту, що дозволяє підвищити якість освітнього процесу. Використання на уроках навчання письма ігор-тренажерів дозволяє молодшому школяреві набути впевненості, підвищити інтерес до навчання, пробуджує бажання вчитися, і найважливіше – на практиці отримати успішні результати навчання.

Отже, застосування ЕОР ігор-тренажерів на уроках письма в початкових класах – це найпростіший і дієвий спосіб закласти основи інформаційної грамотності у молодших школярів.

Література:

1. Методичні рекомендації про викладання у початковій школі у 2020-2021 навч.році.
URL: <https://nabutivska-gromada.gov.ua/metodichni-rekomendacii-pro-vikladannya-u-pochatkovij-shkoli-u-20202021-navchroci-1615800848/>
(дата звернення 21.05.2022)

І. І. Козинець

І. М. Богуш

КРЕДИТНО-MOДУЛЬНА СИСТЕМА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Як відомо, однією з передумов входження України в єдиний європейський та світовий освітній простір є запровадження у систему вищої освіти України основних ідей, сформульованих Болонською декларацією.

Болонський процес нині зближує системи освіти країн Європи для створення єдиного європейського простору вищої освіти.

Мета роботи – це дослідження кредитно-модульної системи організації освітнього процесу саме в НТУ «ДП».

У системі вищої освіти України з метою реалізації положень Болонського процесу впроваджено європейську кредитно-трансферну накопичувальну систему (ЄКТС).

Кредитно-модульна система організації освітнього процесу, на нашу думку, – це модель організації сучасного освітнього процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових кредитів. Нині один кредит – це 30 годин. Кожний освітній компонент вміщує певну кількість кредитів, які можуть бути перераховані іншим закладом освіти, в якому студент бажає продовжити навчання.

Система ЄКТС заснована на оцінюванні всіх видів роботи студента, необхідних для досягнення результатів навчання, зазначених у освітній програмі: відвідування лекцій, підготовка і участь у практичних заняттях, самостійна робота, складання контрольних заходів, проходження практик, підготовка та захист кваліфікаційних магістерських робіт тощо.

Студент може отримати у межах залікового кредиту до 100 балів. Саме про критерії оцінювання з конкретної навчальної дисципліни та «правила гри» ми довідуємося з силабусу навчальної дисципліни, який є документом для студента.

Кількість балів на кожен модуль на відповідні види та форми діяльності студентів та на певні контрольні заходи розподіляє викладач, користуючись Положенням про оцінювання.

Отже, система ЄКТС виконує дві функції: перезалік курсів, одержаних в іншому освітньому закладі, і накопичення кредитів, що дозволяє здобувати освіту частинами протягом життя.

Як зазначалось у документі, водночас участь системи вищої освіти України у Болонських перетвореннях може бути спрямована лише на її розвиток та набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження

національних стандартів її якості. Орієнтація на Болонський процес не може призводити до надмірної розбудови вітчизняної системи освіти. Навпаки, її стан треба глибоко осмислити, порівнявши з європейськими критеріями та стандартами та визначити можливості її вдосконалення на новому етапі [1, с. 9].

Саме у нашому ЗВО поряд з запровадженням ЄКТС зберігаються кращі практики викладання, працює система внутрішнього забезпечення якості, і тому ця модель навчання набуває і нових якісних ознак.

Література:

1. Всесвітня декларація про вищу освіту XXI століття: підходи та практичні заходи. ЮНЕСКО: Париж. 1998. 9 с.

Є. В. Кочерга**Ю. А. Скиба****О. О. Яковенко****Д. В. Крисан**

НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ВИКОРИСТОВУВАТИ АРТ-МЕТОДИ ДЛЯ РОБОТИ З КОНФЛІКТАМИ

Конфлікти є невід'ємною складовою життя кожної людини. Не виключенням є і шкільне середовище. Дослідники відзначають, що конфлікти виникають між учнями, між учнями та вчителем, між учнями та батьками. Відповідно, актуальним є питання професійної підготовки майбутніх вчителів до роботи у конфліктогенному та стресогенному середовищі, формування у них відповідного рівня конфліктологічної культури та компетентності.

У царині конфліктології виокремлюють різноманітні підходи до класифікації конфліктів та способів їх вирішення. На нашу думку, арт-педагогіка та арт-терапія має значний потенціал у сфері роботи з конфліктами. Оскільки арт-техніки найбільш екологічно впливають на психіку людини, на її емоційно-вольову сферу і, відповідно, можуть використовуватися для профілактики виникнення та для вирішення конфліктів. Окрім того, використання арт-методів в освітньому процесі сприяє розвитку професійних компетентностей майбутніх вчителів, зокрема здоров'язберезувальної та емоційно-етичної компетентностей [1]. Саме тому, у Дніпровській академії неперервної освіти для студентів спеціальностей 011 «Освітні, педагогічні науки» та 013 «Початкова освіта» запропоновано до вивчення дисципліну за вибором «Вирішення конфліктів арт-методами» [2].

Обсяг робочої навчальної програми дисципліни складає 120 годин – 4 кредити ЄКТС.

Метою вивчення навчальної дисципліни є сприяння підвищенню рівня сформованості конфліктологічної, емоційно-етичної та здоров'язберезувальної компетентностей, розвитку творчості та креативності, здатності використовувати арт-методи для запобігання виникнення та для вирішення конфліктів. Завданнями навчальної дисципліни є:

– сформувані цілісне уявлення про конфліктологічну, емоційно-етичну та здоров'язберезувальну компетентність як педагогічні категорії;

– розкрити особливості арт-методів та можливості їх використання в освітньому процесі;

– сформувати навички використання арт-методів для запобігання виникнення конфліктів та їх вирішення.

Відповідно до освітньої програми підготовки вчителів початкових класів вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити формування та розвиток конфліктологічної, емоційно-етичної та здоров'язбережувальної компетентності студентів як комбінації знань, розумінь, навичок та ставлень:

- Знання і розуміння: поняття про конфлікти, причини їх виникнення, види; поняття про творчість та креативність особистості; поняття про арт-методи та їх види; можливостей використання арт-методів для попередження виникнення конфліктів та їх вирішення; обмеження використання арт-методів для вирішення конфліктів.

- Розвинені вміння: використовувати арт-методи для попередження та вирішення конфліктів.

- Цінності і ставлення: людиноцентризм; здатність діяти ненасильницьким шляхом; творчість та креативність; усвідомленість.

Програма навчальної дисципліни складається із двох модулів: 1. Загальна теорія конфлікту та розвиток компетентностей особистості та 2. Використання арт-методів для профілактики виникнення конфліктів та їх вирішення.

У першому змістовому модулі передбачено вивчення трьох тем. Тема 1 «Конфліктологічна, емоційно-етична та здоров'язбережувальна компетентність особистості» передбачає ознайомлення студентів з такими важливими поняттями: конфліктологічна, емоційно-етична та здоров'язбережувальна компетентність як складові професійної компетентності вчителя [6]; емоційний та соціальний інтелект. У темі 2 «Конфлікти, причини виникнення, наслідки та види» розкрито поняття про конфлікти, види конфліктів, причини їх виникнення та їх наслідки. У темі 3 «Конфлікт як ресурс для розвитку» розкривається поняття про ресурси особистості як життєві опори, які знаходяться в розпорядженні людини, і дозволяють їй забезпечувати свої основні потреби.

Змістовий модуль 2 передбачає вивчення чотирьох тем, дві з яких мають теоретичний характер, а дві – практичний. Тема 1 «Творчість та креативність особистості» передбачає формування у студентів поняття про творчість та креативність особистості як ресурси для роботи з конфліктами. У темі 2 другого модулю «Арт-методи для роботи з конфліктами» розкривається поняття про арт-методи, як методи арт-педагогіки та арт-терапії, які використовуються для ідентифікація своїх емоцій, почуттів та потреб, розуміння емоцій, почуттів та потреб оточуючих, для діагностики стосунків у колективі та для профілактики і вирішення конфліктів. Для роботи з конфліктами можна використовувати такі види арт-терапії: ізотерапія, кольоротерапія, ігрова терапія, маскотерапія, ландшафтна терапія, пісочна

терапія, мандалотерапія, музична терапія, тканева терапія, лялькотерапія, казкотерапія, глинотерапія, мульттерапія, кінотерапія та метафоричні асоціативні карти. Тема 3 «Арт-методи для індивідуальної роботи» та тема 4 «Арт-методи для групової роботи» передбачають відпрацювання у студентів практичних навичок використання технік та прийомів арт-терапії та арт-педагогіки для індивідуальної та групової роботи. Студенти знайомляться з різноманітними діагностичним методиками, з методиками регулювання психоемоційного стану, роботи над самооцінкою, вправами для згуртування колективу і т.п.

Таким чином, дисципліна «Вирішення конфліктів арт-методами» сприяє розвитку професійних компетентностей майбутніх вчителів та психологів, надає їм необхідний інструментарій для практичної роботи з учасниками освітнього процесу в майбутній професійній діяльності.

Література:

1. Скиба Ю. А., Кочерга Є. В. Моделювання розвитку здоров'язбережувальної та емоційно-етичної компетентностей вчителів у післядипломній освіті. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2021. № 3 (47). С. 103–112.
2. Робоча програма вибіркової навчальної дисципліни для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня «Вирішення конфліктів арт-методами».

URL:

<https://dano.dp.ua/attachments/article/1271/%D0%92%D0%B8%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%D1%96%D0%B2%20%D0%B0%D1%80%D1%82-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D0%B8%202021-%D0%BC.pdf> (дата звернення: 10.05.2022)

РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНИХ І ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ЗАСАДАХ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Завдання професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи найчастіше вирішуються шляхом впровадження в навчальний процес інноваційного змісту і технологій навчання. Однак, слід враховувати, що результатом освіти є освіченість і компетентність фахівця. Освіченість людини вимірюється в знаннях і уміннях, компетентність – в компетенціях. Відомо, що компетенція є здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчанню, те, що породжує вміння; характеристика, яку можна виявити, спостерігаючи за діями, вміннями.

Якість освіти сьогодні прийнято вимірювати не в знаннях і уміннях, а в відповідних вимогам суспільства компетенціях, адже можна бути освіченим але не компетентним – не зможти проявити свої знання в конкретній ситуації. Однак, професійна компетентність багатьох фахівців із соціальної роботи чітко прив'язана до конкретних потреб індустріального суспільства, яке здає свої позиції. Суспільство знання, яке йде на його зміну, більшою мірою орієнтується на зовнішній світ і йому потрібен інший тип фахівця із соціальної роботи як носія ідей цього суспільства.

Узагальнення останніх публікацій з означеної проблеми, проведене у наших попередніх дослідженнях [2, с. 21–27; 3, с. 295–297; 4, с. 33–38; 5, с. 124–126; 7, с. 50–56; 8, с. 316–320; 9, с. 49–53; 11, с. 11–14; 12, с. 145–150; 17, с. 349–351], показало, що увага сучасних дослідників зосереджується в основному на розкритті методів і прийомів, що забезпечують підвищення якості підготовки фахівців на етапі її функціонування. Розвиток загальних і професійних компетенцій майбутніх фахівців із соціальної роботи має будуватися на основі методів і принципів освітнього менеджменту, закладених у теоретико-методологічних працях Ю. Бабанського, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя, І. Лернера та ін.; працях з дидактики професійної освіти Р. Гуревича, О. Гури, Л. Кравченко [1; 6, с. 46–53], Н. Ничкало, В. Стрельнікова [9–10; 13–17], Л. Хомич та ін.

Маємо на меті вирішити такі завдання дослідження: 1) дослідити зміст загальних (ключових) і спеціальних (професійних) компетенцій майбутніх фахівців із соціальної роботи з урахуванням тенденцій постіндустріального соціуму; 2) застосувати професіографічні методики для визначення готовності

майбутніх фахівців із соціальної роботи до виконання професійних завдань; 3) визначити функції і методи підготовки фахівців із соціальної роботи на засадах освітнього менеджменту.

Загальні компетенції ми розглядаємо як такі, які необхідні людині для соціалізації в реальному житті, а професійні – для виконання професійних функцій. Загальні компетенції формуються у процесі безперервної освіти людини, спеціальні – в процесі професійної підготовки (професійної освіти, підвищення кваліфікації, післядипломної освіти тощо) [11, с. 11–14; 12, с. 145–150; 15, с. 19–46; 16, с. 21–24 та ін.].

Вирішуючи *перше завдання* дослідження, ми виділяємо основні напрямки загальних компетенцій: політичні та соціальні компетенції; компетенції, необхідні для життя в полікультурному суспільстві; комунікативні компетенції; компетенції, пов'язані з появою суспільства інформації, здатність вчитися все життя як основа безперервної підготовки в професійному плані, а також особистому та суспільному житті.

Здійснюючи розвиток загальних і професійних компетенцій майбутніх фахівців із соціальної роботи на засадах освітнього менеджменту, слід мати на вплив на сферу соціальної роботи і освіти таких тенденцій постіндустріального соціуму:

- стрімкий розвиток і підвищення рівня ефективності суспільного виробництва, яке стає науково й енергоємним, дорожчим і безлюдним, безвідходним і високопродуктивним;

- високий рівень інформатизації і комп'ютеризації виробництва, поширення гнучких автоматизованих виробництв, автоматизація розумової праці працівників ведуть до відмирання професій і появи «універсального працівника»;

- суттєва зміна структури зайнятості – перерозподіл працівників з матеріального виробництва в сфери інформатизації, охорони здоров'я, освіти, культури, сервісу, дозвілля;

- значні витрати «робочого» часу на саморозвиток і самовдосконалення людини – ймовірно, що «корисним для суспільства часом стає вільний час індивіда»;

- у підготовці кадрів відмова від інформаційного навчання на користь методологічного, коли працівник вміє самостійно знаходити і раціонально використовувати необхідну інформацію;

- нові інформаційні технології навчання істотно скорочують терміни засвоєння освітніх стандартів, а традиційна професійна освіта втрачає свою актуальність;

- процеси інтеграції та диференціації наукового знання, інтеграції технічного та гуманітарного знання замінюються структуруванням банків даних і знань, створенням гіпертекстів, при цьому доступ до них стає відкритим

для переважної більшості населення шляхом вмілого формування запиту (вміння шукати, відбирати, аналізувати та оцінювати інформацію);

– у структурі особистості все менше місце займає професійна спеціалізація і рівень кваліфікації працівника, а головне місце – оволодіння ключовими компетенціями та залучення до загальнолюдських цінностей;

– високі технології і техніка суспільного виробництва інтенсивно проникають в домашнє господарство і повсякденний побут, особливо в частині інформатизації сім'ї, побуту;

– подолання відчуження людини від процесу і результатів праці має самоцінність для розвитку і самореалізації людини в житті;

– розширюється громадський сектор науки, коли заняття науковою діяльністю стає можливим для будь-кого, хто бажає і підготовлений, – все більша кількість людей залучається до виконання і кваліфікованого використання результатів наукових досліджень, орієнтованих на вирішення практичних завдань;

– все більшу частку займає освіта за індивідуальними планами, що враховує психофізіологічні, генетичні та інші якості людини, що потребують від викладача не стільки дидактичної, скільки управлінської компетентності.

Але акцент в сучасному постіндустріальному соціумі робиться не просто на компетенціях, а на ключових компетенціях. Ключова компетенція є визначальною, тому що вона відповідає умовам реалізації, що не є обмеженими або занадто специфічними, а в деякій мірі універсальними умовами. Сьогодні віддається перевага розвитку компетенцій «широкого спектру», які здатні проявити себе в різних соціальних ситуаціях і умовах.

На нарадах і семінарах Ради Європи обговорювалися, в тому числі і проблема ключових компетенцій, список яких в контексті підготовки фахівця виглядає так [11, с. 12; 12, с. 146]:

– *вивчати*: уміти знаходити користь в досвіді; організувати взаємозв'язок своїх знань і впорядковувати їх, організувати свої власні прийоми навчання; вміти вирішувати проблеми, самостійно вчитися;

– *шукати*: замовляти різні бази даних; опитувати оточення; консультиватися у експертів; отримувати інформацію; вміти працювати з документами та класифікувати їх;

– *думати*: організувати взаємозв'язок минулих і сучасних подій; критично ставитися до різних аспектів розвитку наших суспільств, самостійно протистояти невпевненості і складності; займати позицію в дискусіях і виробляти свою власну думку; бачити важливість політичного та економічного оточення, в якому відбувається навчання і робота; оцінювати соціальні звички, пов'язані зі здоров'ям, споживанням, а також з навколишнім середовищем; вміти оцінювати твори мистецтва і літератури;

– *співпрацювати*: вміти співпрацювати і працювати в групах; приймати рішення; залагоджувати конфлікти; вміти домовлятися;

– *братися за справу*: включатися в проект, бути відповідальним; увійти в групу або колектив і внести свій вклад в загальну справу; довести солідарність; вміти організовувати свою роботу; вміти користуватися обчислювальними і моделюючими приладами;

– *адаптуватися*: вміти використовувати нові інформаційні та комунікативні технології; довести гнучкість в умовах швидких змін; показати стійкість перед труднощами; вміти знаходити нові рішення.

Цей список ключових компетенцій не є вичерпним і остаточним.

Положення про те, що поява компетенцій базується на досвіді, діяльності студента, ґрунтується на досягненнях дидактичних теорій навчання (Г. Костюк, Ж. Піаже, Л. Виготський, Дж. Брунер та ін.). Щоб навчитися працювати – треба працювати, навчитися спілкуванню – спілкуватися, навчитися творчості – брати участь у вирішенні нестандартних, творчих завдань і реальних життєвих проблем. Неможливо прищепити молоді компетенції, необхідні для побудови демократичного суспільства, в авторитарно керованому закладі вищої освіти, де майбутні фахівці соціальної роботи не мають права вибору власної траєкторії навчання, самостійної мотивації тощо.

Набуття компетенцій залежить насамперед від їхньої активності і пізнавальної позиції. Тому необхідні реальні навчальні програми підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи як набори професійних навичок, які є результатом їхнього досвіду, набутого в повсякденному житті і соціальній роботі.

Вирішуючи *друге завдання* дослідження для визначення готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до виконання професійних завдань ми застосували професіографічні методики, адже без конкретного знання професії і професійної діяльності важко давати рекомендації щодо оптимізації підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Термін «професіографія» походить від латинського «*professio*» – «постійна спеціальність, яка є джерелом існування» і грецького «*grapho*» – «пишу». Професіографія як процес означає професіографічне дослідження, спрямоване на отримання результату – професіограми. Професіограма – документ, який містить дані про професії, або, як у нашому випадку, про що проектується зміни і шляхи вдосконалення професійної діяльності.

Серед вимог до фахівця, зокрема фахівця із соціальної роботи, який працює в системі «людина – людина», сучасна наука виділяє стійкість до стресів і конфліктів. Взаємодія людей, інтеракція – центральна ланка діяльності фахівця із соціальної роботи (тому цю професію відносять до інтерактивних).

Досить великі вимоги до культури мовлення, її виразності, точності, багатства модуляцій, інтелектуальної та емоційної насиченості, дикції,

гучності, розбірливості і т.п. Спеціальне тренування мови корисне для майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Особливі вимоги до уважності, і не тільки як операційно-ділової, а й як морально-психологічної якості особистості, зокрема, до таких форм емоційної уваги, як емпатія, співчуття, чутливість до малопомітних зовні, але важливих внутрішніх змін поведінки, самопочуття, настрою партнера по спілкуванню. Без цього неможливий індивідуальний підхід в навчанні, вихованні, будь-якій комунікації.

Більш різноманітними і складними є вимоги до емоційно-вольової сфери інтерактивної професії фахівця із соціальної роботи. Першорядне значення набуває стійкість до неадекватних реакцій на ситуації в професійній сфері. Професійно значущими негативними якостями можуть бути властивості нервової системи, особливості темпераменту, психологічні та морально-психологічні риси і властивості особистості.

Типовим станом під час роботи фахівця із соціальної роботи часто є емоційно-вольове напруження, пов'язане з творчим хвилюванням, відповідальністю, варіативністю ситуацій та їх рішенням.

Психологічні вимоги до фахівців, які працюють в системі «людина – людина», досить повно досліджені: стійке хороше самопочуття у роботі з людьми, добре ставлення, чутливість; витримка, вміння стримувати емоції, здатність аналізувати свою поведінку і оточення, розуміти наміри і настрої інших людей; володіння мовою, мімікою, жестами, здатність знаходити спільну мову з різними людьми, вміння переконувати людей; акуратність, пунктуальність, зібраність, знання психології людей. Перешкоджають успіху професійної діяльності: небажання працювати педагогом, недисциплінованість, лінь, зазнайство, неврівноваженість, грубість, неповага до людей, невміння і небажання «возитися» з підлеглими, недбалість, схильність губитися в складних ситуаціях, боязнь відповідальності, «начальницька аутичність» – невміння вислухати і зрозуміти іншого, в першу чергу – клієнта.

Всі названі особливості і вимоги в значній мірі враховані нами у професіограмі фахівця із соціальної роботи. Професіограма містить характеристику основних видів соціально-педагогічної діяльності фахівця із соціальної роботи (інформаційно-виховної, соціально-правової, психосоціальної, культурно-дозвіллевої, медико-соціальної тощо):

– інформаційно-виховна робота є комплексом багатопрофільних заходів опосередкованого впливу на особистість, переважно дітей і підлітків: інформаційних, виховних, розвивальних, спрямованих на формування соціальної активності особистості; підтримка життєздатності дітей і підлітків в процесі засвоєння ними загальних, професійних і спеціальних знань у закладах освіти різних рівнів;

– соціально-правова робота реалізує спільно з іншими соціальними інститутами соціуму організаційно-правові та гуманітарні можливості з охорони дитинства, захисту загальнодержавних прав, свобод дітей та підлітків, здійснює розвиток і забезпечення дієвості правового поля в закладах освіти за активного використання можливостей інших структур соціуму, правової складової соціальної активності особистості;

– психосоціальна робота передбачає діагностичні, інформаційно-аналітичні, супровідні, відновлювальні, реабілітаційні та прогностичні заходи, спрямовані на формування і підтримку в клієнтів психологічної стійкості до впливу різних чинників; надання різних видів психологічної допомоги з питань навчання, виховання, розвитку та самовдосконалення дітей і підлітків в умовах конкретного соціуму; розвиток психологічної складової соціальної активності особистості;

– культурно-дозвіллева робота означає різнобічну діяльність різних соціокультурних жанрів, спрямована на формування соціальної активності в учасників освітнього процесу на основі стимулювання позитивних емоційних станів різними засобами мистецтва і народної творчості, що відображають провідні тенденції існування соціуму;

– медико-соціальна робота призначена для підтримки і подальшого розвитку фізіологічних, інтелектуальних та інших здібностей переважно в учнів і студентів різних закладах освіти, забезпечення соціальної активності особистості, необхідних для взаємодії із соціальним середовищем на основі широкого використання медико-оздоровчих ресурсів і можливостей соціуму;

– реальне життя соціуму доповнюють спортивно-виховна або спортивно-оздоровча робота, консультативно-посередницька робота, профілактична робота тощо;

– можливими видами діяльності фахівця із соціальної роботи є науково-дослідна діяльність, самоосвіта і підвищення кваліфікації.

З огляду на типові професійно-педагогічні завдання діяльності фахівця із соціальної роботи, ми доповнили професіограму характеристикою значущих професійно-педагогічних умінь: гностичних, дидактичних, виховних, організаційних, комунікативних, загальноекономічних, інформаційних, проектувальних, прогностичних. На нашу думку, доцільно враховувати вміння, необхідні в процесі спілкування з клієнтами, з колегами, підлеглими, керівниками вищих ланок тощо.

Особистісними якостями, яким ми віддавали перевагу під час підготовки фахівця із соціальної роботи, є: педагогічна спостережливість, професійна і соціальна адаптація, здатність до вольового впливу, соціальна відповідальність, комунікабельність, педагогічний такт, вимогливість, розвинена регуляція емоційних станів, організованість, ініціативність, педагогічний гуманізм, образна і словесно-логічна пам'ять.

Стосовно третього завдання дослідження, виділимо функції освітнього менеджменту у підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи: а) планування, яке є основною функцією менеджменту і полягає у визначенні мети і напрямку діяльності означеної системи; б) прийняття управлінського рішення, що є основною проблемою менеджменту у змінному середовищі; в) укомплектування штату педагогічних працівників закладу освіти, оскільки менеджмент передбачає інвестування у розвиток колективу; г) ефективна комунікація означає, що керівники мають інформувати співробітників закладу освіти про мету і наміри діяльності; д) стимулювання, здебільшого нагородження педагогічних працівників закладу освіти за знаходження нових способів ефективної роботи на основі довгострокової програми; е) керівництво, коли менеджери пристосовують свій стиль до вимог ситуації, вони стають визнаними «лідерами»; є) контроль здійснюється через порівняння бажаних результатів підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи з досягнутими, потім застосовуються необхідні корегувальні дії [7, с. 50–56; 8, с. 316–320].

Означені функції в комплексі відображають хід і послідовність управлінських дій у підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи на засадах освітнього менеджменту, їх завершений цикл [3, с. 295–297].

Наукові основи освітнього менеджменту актуалізують питання про методи управління, які є способами досягнення поставленої мети, способами реалізації основних функцій підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи на засадах освітнього менеджменту [3, с. 295–297; 4, с. 33–38].

Основні методи освітнього менеджменту можна поділити: за часом (перспективні, довготермінові, поточні); за об'єктами менеджменту (державні, регіональні, місцеві); за стилем менеджменту (авторитарні, демократичні, ліберальні); за суб'єктами менеджменту (адміністративні, господарські); за метою (стратегічні, тактичні, оперативні) [7, с. 50–56; 8, с. 316–320].

Застосування означених методів сприяє формуванню у майбутніх фахівців із соціальної роботи добросовісного ставлення до праці, формування відповідальності за доручену справу і почуття обов'язку, розвитку професіоналізму тощо. Ці методи сприяють підтримці авторитету особистості, її інтересів, забезпеченню свободи особистості кожного фахівця у процесі підготовки до соціальної роботи [3, с. 295–297; 4, с. 33–38; 7, с. 50–56; 8, с. 318].

Роблячи висновок з проведеного дослідження, зазначимо, що досліджено зміст ключових і професійних компетенцій майбутніх фахівців із соціальної роботи, сформульовані вимоги до особистості фахівця із соціальної роботи. Професіографічна методика на засадах освітнього менеджменту дозволили визначити зміст, складові напрямків педагогічної підготовки фахівця із соціальної роботи на основі переважаючих видів соціальної діяльності, типових педагогічних і соціальних завдань діяльності фахівця із соціальної роботи та його значущих професійно-педагогічних умінь.

Література:

1. Кравченко Л. М. Освітній менеджмент і формування загальної культури педагога. *Педагогічні науки: Зб. наук. праць*. Вип. 3. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2010. С. 53–64.
2. Лебедик Л. В. Використання сучасних моделей навчання у контексті менеджменту професійної підготовки вчителів природничо-математичних спеціальностей. *Освіта. Інноватика. Практика : науковий журнал*. Вип. 1 (4). Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2018. С. 21–27.
3. Лебедик Л. В. Застосування освітнього менеджменту у професійній підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Нова українська школа: траєкторія поступу: зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф., 02 квіт. 2021 р. / за заг. ред. Л. В. Задорожної-Княгницької*. Маріуполь : МДУ, 2021. С. 295–297.
4. Лебедик Л. В. Ефективність впливу освітнього менеджменту підготовки фахівців на подальшу безпеку їхнього життя і діяльності. *Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітньому Дню цивільної оборони та Всесвітньому Дню охорони праці*. (Полтава, 25–26 квіт. 2019 р.) / упоряд., і ред.: В. П. Титаренко, А. М. Хлопов. Полтава : ПНПУ, 2019. С. 33–38.
5. Лебедик Л. В. Менеджмент підготовки викладачів вищої школи. *Наукові записки / Ред. кол.: В. В. Радул, С. П. Величко та ін. Вип. 141. Ч. II. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. С. 124–126.*
6. Лебедик Л., Кравченко Л. Розвиток професійної культури викладачів економіки в умовах магістратури. *Українська професійна освіта*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. №4. С. 46–53.
7. Лебедик Л. Педагогічний менеджмент системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. Вип. 7. С. 50–56.
8. Лебедик Л. В. Підготовка фахівців для системи спеціальної освіти на засадах педагогічного менеджменту. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (25 листоп. 2020 р., м. Суми)*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 316–320.
9. Лебедик Л., Стрельніков В. Інтерактивні технології навчання майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи. *Імідж сучасного педагога*. 2020. № 4 (193). С. 49–53. URL : http://isp.poipro.pl.ua/article/view/212383/pdf_76
10. Лебедик Л. В., Стрельніков В. Ю., Стрельніков М. В. Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін: Навчально-методичний посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Полтава : АСМІ, 2020. 303 с.
11. Лебедик Л. В. Формування загальних і професійних компетенцій майбутніх викладачів економіки. *Імідж сучасного педагога*. 2017. № 2 (171). С. 11–14.
12. Лебедик Л. Формування загальних і професійних компетенцій як основи професійної культури магістрів економіки. *Молодь і ринок*. 2009. № 2 (49). С. 145–150.

13. Стрельніков В. Ю. Критерії якості підготовки фахівців у закладах освіти. Використання технологій менеджменту якості в управлінні закладами освіти : зб. матер. II регіональної наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, Україна, 20 листоп. 2018 р.). / укладачі : Брик Р. С., Дідух Т. Г. Тернопіль : ТОКШПО, 2019. С. 73–79.
14. Стрельніков В. Ю. Менеджмент якості підготовки магістрів спеціальності «Педагогіка вищої школи». *Менеджмент розвитку соціально-економічних систем у новій економіці* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 14–15 трав. 2015 р.). Полтава : ПУЕТ, 2015. С. 194–197.
15. Стрельніков В. Ю. Професійний розвиток майбутнього фахівця як складник його соціальної діяльності у контексті сучасної соціокультурної ситуації. *Соціально-педагогічна діяльність в умовах трансформації суспільства: теоретичні та прикладні проблеми* : монографія / С. П. Архипова, Т. М. Десятов, І. І. Кругляк та ін. ; за заг. ред. С. П. Архипової. Черкаси : Вид. ФОП Гордієнко Є. І., 2014. С. 19–46.
16. Стрельніков В. Ю. Розвиток управлінської культури майбутніх менеджерів в умовах магістратури. *Імідж сучасного педагога*. 2018. № 5 (182). С. 21–24.
17. Strelnikov V. Yu., Lebedyk L. V., Hura T. V., Sysoieva S. I., Stankevych S. V., Shapovalova E. V., Avilova O. Ye. Leadership and social work in the environmental management system. *Ukrainian Journal of Ecology*. 2021. № 11 (2). P. 349–351.

Ю. Д. Родіна

Я. Невмивака

ЗНАЧЕННЯ І СФОРМОВАНІСТЬ САМОКОНТРОЛЮ ДЛЯ ЖІНОК СЕРЕДНЬОГО ВІКУ У ВОЄННИХ УМОВАХ

Враховуючи події останніх місяців (лютий-травень 2022 року), треба зазначити наявність травмуючих подій у українському середовищі. При попаданні у зону стресу, різні групи населення по-різному реагують, що впливає на формування і перебіг посттравматичного синдрому.

За основу взяли дослідження самоконтролю і рівнів спілкування для жінок середнього віку (адже в умовах воєнного стану саме жінки потерпають від незахисності власної персони та додатковою відповідальністю і емоційною навантажкою за збереження життя і здоров'я дітей [3, с.9-19]).

Для жіночого контингенту спілкування є важливою і розповсюдженою діяльністю. Потреба людини у ньому зумовлена необхідністю взаємодіяти як в будь-яких повсякденних питаннях, так і складних умовах, якими є воєнні [4, с.454].

Самоконтроль особистості ж дає змогу контролювати свої емоції і поведінку та тісно пов'язаний з поняттям психічної саморегуляції [2; 1, с.69-73].

Метою роботи стало дослідити сформованість рівнів спілкування та самоконтролю у жінок середнього віку та зробити висновки про вплив досліджених показників на психіку в умовах воєнного часу.

Основний матеріал. Для реалізації мети було досліджено 36 жінок віку 25-35 років. Для цього ми використовували тест-опитувальник «Оцінка самоконтролю в спілкуванні» (по Маріону Снайдеру) та Тест опитувальник «Оцінка рівня спілкування» (За В.Ф. Ряховському).

Отримано наступні дані: За даними тесту самоконтролю респонденти розподілились наступним чином: 12,5% показали низький рівень самоконтролю у спілкуванні, 56,25% - середній рівень самоконтролю у спілкуванні і 31,25% з опитуваних показали високий рівень самоконтролю у спілкуванні (рис.1).

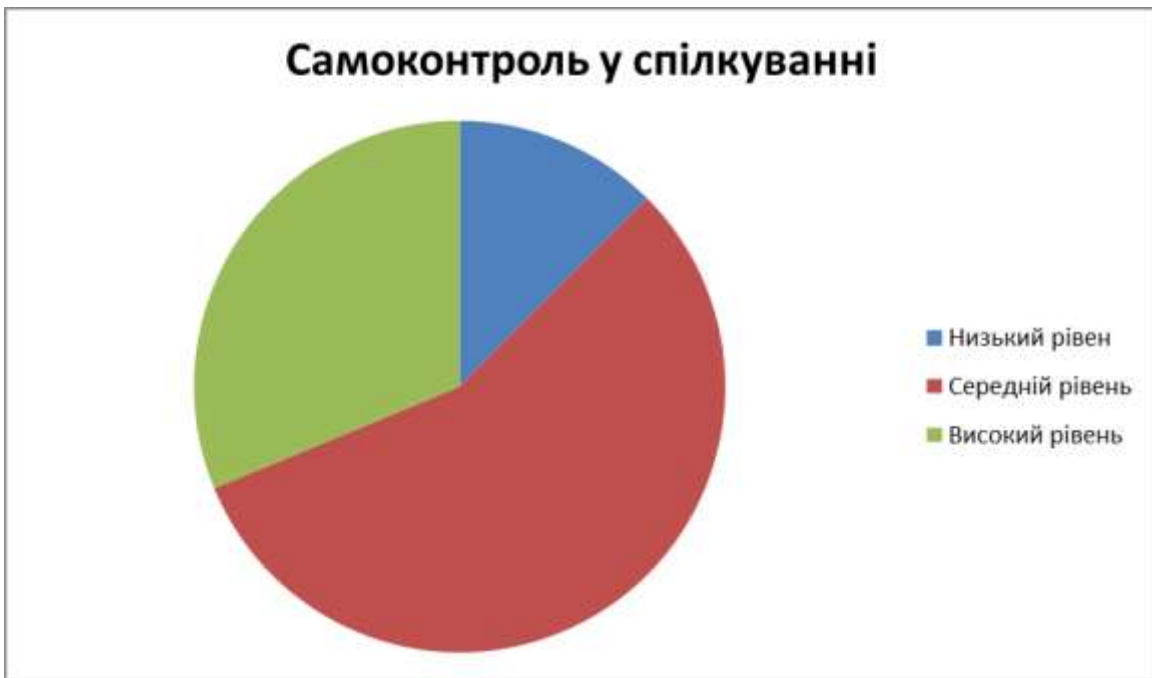

Рис.1 Розподіл респондентів за рівнем самоконтролю

Наступним кроком ми досліджували рівень спілкування за опитувальником Ряховського для отриманих груп з низьким, середнім і високим самоконтролем для кожної з них окремо, що відображено на рис.2-4.

За результатами тесту у жінок з низьким рівнем самоконтролю у всіх респондентів спілкування на рівні вище середнього.

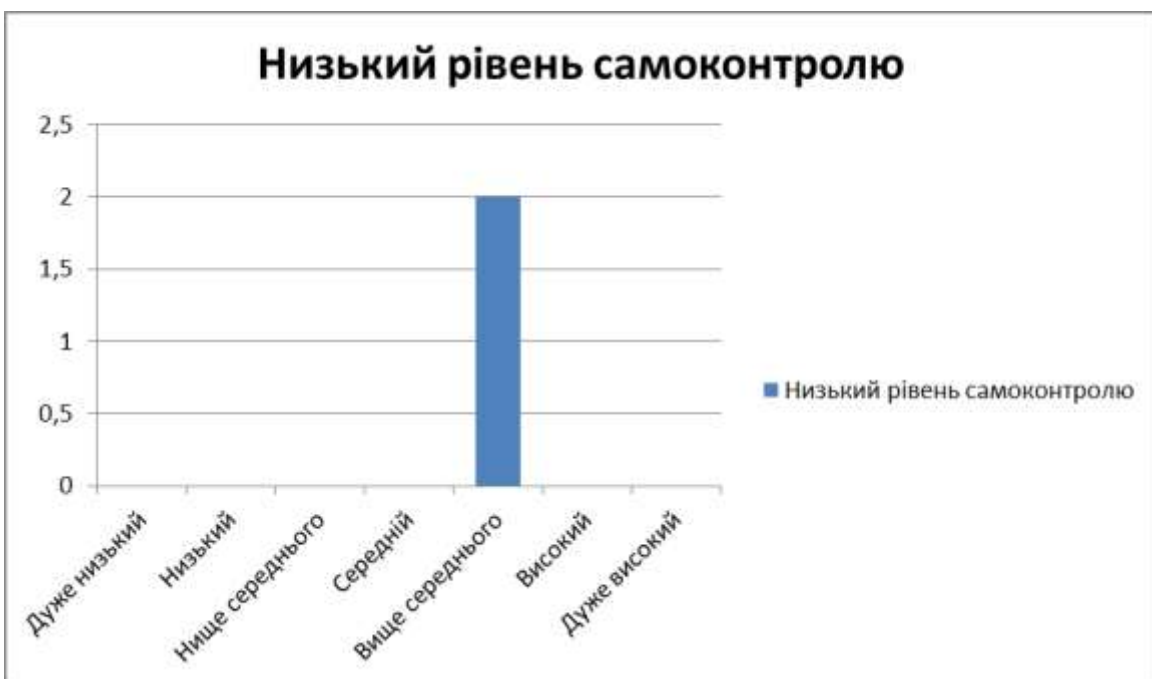

Рис.2 Розподіл респондентів з низьким самоконтролем за рівнем спілкування
Родіна Ю. Д., Невмивака Я.

Значення і сформованість самоконтролю для жінок середнього віку у воєнних умовах

У жінок із середнім рівнем самоконтролю переважає рівень спілкування (більше 50%) вище середнього, але у невеликій кількості зустрічається і середній, і високий рівні спілкування.

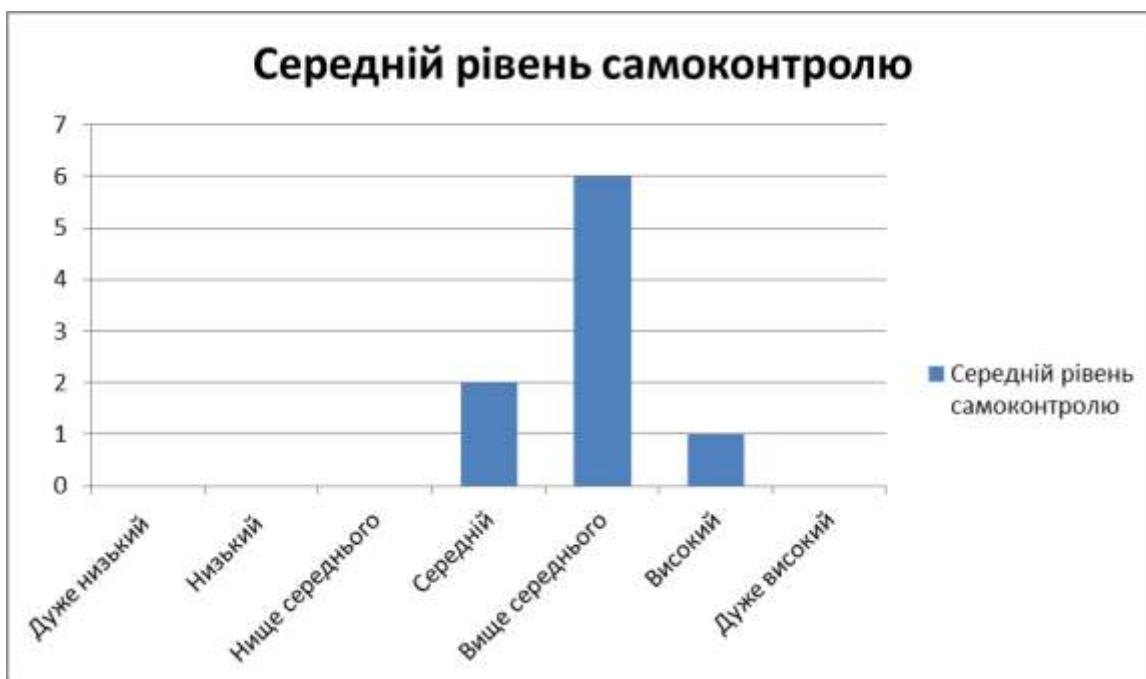

Рис.2 Розподіл респондентів з середнім самоконтролем за рівнем спілкування

У жінок з високим рівнем самоконтролю переважає високий рівень спілкування, але представлено чотири з семи можливих рівнів, що говорить про більш вільне володіння спектром спілкування, відсутності патерну обов'язкового розширеного поля спілкування.

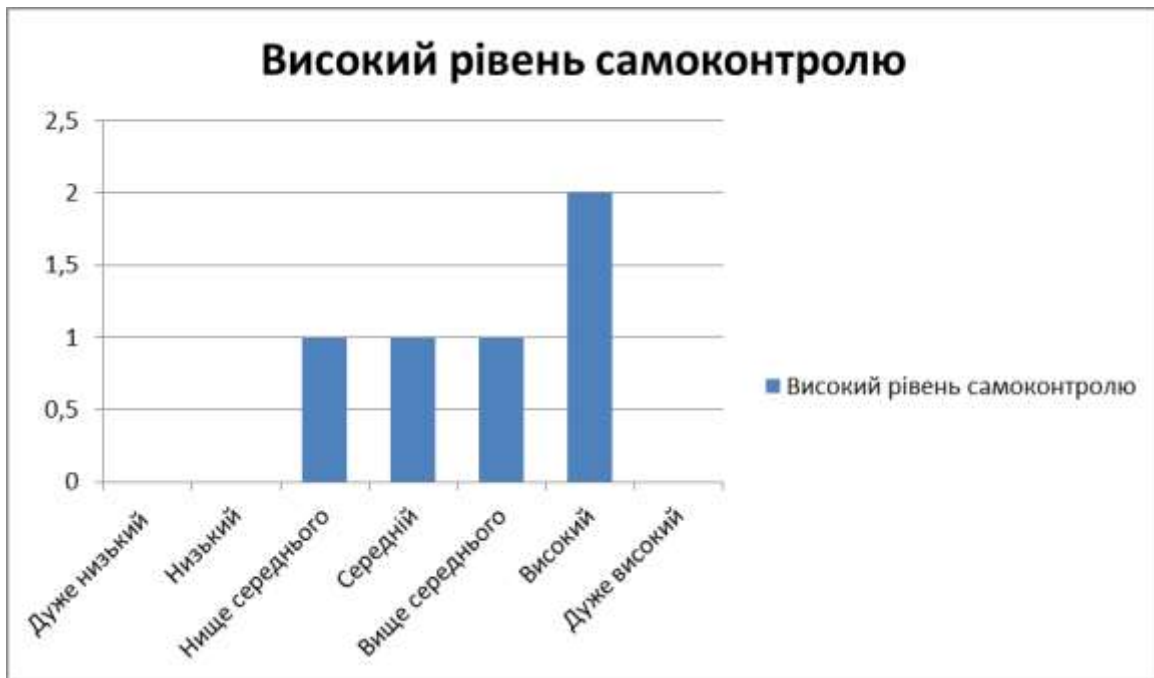

Рис.2 Розподіл респондентів з високим самоконтролем за рівнем спілкування

Висновки. За результатами опитування та аналізу можемо зробити висновки, що жінки з високим рівнем самоконтролю у воєнних умовах із обширною складною інформацією, щодо подій у країні, які є травматичними для психіки, будуть більш відсторонені від зануреності у негативні канали розповсюдженні травмуючої інформації, але, переживаючи події з меншим колом спілкування, при цьому будуть отримувати менше підтримки.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні зв'язку сфери спілкування, самоконтролю та захисних механізмів у жінок середнього віку.

Література:

1. Воронова В.І., Родіна Ю.Д. Личностная саморегуляция в системе психологической подготовленности яхтсменов высокой квалификации. *Науково-теоретичний журнал. К: «Наука в олімпійському спорті»*, 2018. С.68-78.
2. Емішянц О.Б Психологічні особливості самоконтролю особистості.
URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_Gum/2011_10/50.pdf
(дата звернення: 20.05.2022)
3. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій: практичний посібник. [Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О. Климчук та ін.]; за наук. ред. Т. М. Титаренко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

4. Rodina Ye., Rodina Yu. Values are cognitive representations of universal needs. *International Science Conference «Science and practice, actual problems, innovations»*. Amsterdam, Netherlands. 2021. С.453-454.

Ю. Д. Родіна

Є. Д. Родіна

ПІДТРИМАННЯ РЕСУРСУ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ПІД ЧАС ОТРИМАННЯ ОСВІТИ У ВОЄННИХ УМОВАХ

В жорстких умовах сьогодення, які постали перед людьми в Україні, одним з випробувань стало збереження життєздатності та ресурсу, якому завдається шкоди під час подібних подій. І побудування стратегій захисту та відновлення психологічного балансу і дієвості у подібних обставинах, є запорукою збереження цієї життєздатності. Є багато аспектів цієї теми, але у цій роботі ми хочемо розглянути ті аспекти з якими стикаються люди допомагаючих професій, таких як викладачі, коли до моменту перебування у стресовому стані неконтрольованих змін додається необхідність бути дієвим разом з іншими людьми, які теж можуть потребувати допомоги. Важливим чинником у такому положенні для того щоб не загубити цієї дієвості є турбота про себе у такому стані [3]. При цьому діє так зване правило «Принцип “пасажирів літака” – спочатку надягай маску на себе, потім на ближнього». Отже, важливим чинником є розуміння, що кожна людина має власні сильні сторони та здібності, які допомагають їй долати життєві труднощі. Однак у кризових ситуаціях деякі люди є особливо вразливими, а отже, їм може знадобитись додаткова допомога, і правилом для людини, що попала в стресову ситуацію за найперше правило є задати собі наступні питання:

- Що зі мною відбувається?
- Чи потрібна допомога мені?
- Чи я розумію, що відбувається?
- Чи я в ресурсі?
- Чи хочу я допомогти?

І тільки у разі вашої ресурсності, оптимального стану психологічної захищеності, достатнього рівня емпатії та бажання підтримати іншу людину ви можете надавати психологічну підтримку. У іншому разі – зверніть увагу на себе, і попрацюйте над відродженням власного рівня психологічної стійкості. Дбайте про себе, щоб мати змогу піклуватися про інших [3; 2, с.148-150].

Дослідниками визначено, що стресові розлади після воєнної травми частіше виникають у молоді, ніж у людей зрілого віку, оскільки старші люди мають більший життєвий досвід, краще передбачають можливі наслідки подій і володіють значною кількістю способів опанування [1, с.40-43].

Це дає особливу відповідальність тим, хто професійно працює з молоддю і

вимагає оволодіння засобами допомоги і собі і вміти бути поряд не тільки у наданні здобувачам освітніх послуг.

Тому у педагогічній практиці, що проходила на третьому курсі ПДАФКіС під час воєнних подій, ми запропонували вилучити ряд завдань та натомість додати проходження тесту на сформованість різних видів стресу, та запропонували його пройти як вихованцям, так і самим практикантам. Також нами було розроблено рекомендації для подолання стресу, які можна було застосовувати у залежності від виду сформованого стресу.

У разі ж недовіри усіх методів, звернутись до лікаря, медичного психотерапевта. Психологу-практику слід пам'ятати, що дія посттравматичного синдрому може проявлятися не відразу, тому загальмованість людини після трагічного інциденту не варто оманливо сприймати як спокій, урівноваженість, неушкодженість. Інколи повна картина симптомів розгортається не раніше, ніж через півроку після події (прийняти до відома). Крім того, якщо наслідки пережитої травми з часом вдалося подолати, усе ж людина час від часу може дуже яскраво і болісно згадувати власну участь у бойових діях і знову занурюватися у страждання. Під час таких нападів, флешбеків (flash-back) інтенсивність негативних переживань нерідко сягає майже первинного рівня [3]. Саме тому допомога спеціалістів у діагностиці і подоланні посттравматичного синдрому дуже важлива. Адже дія травми поширюється на всі сфери життя людини, впливає на її здоров'я, працездатність, стосунки.

Треба зазначити, що сьогодні ставлення науковців до посттравматичного стресового розладу помітно змінюється. Уже далеко не всі спеціалісти вважають ПТСР хворобливим станом психіки, який потребує лікування [4, с.145-148]. Тепер його розглядають як прояв низької толерантності до стресу, тобто як один з варіантів норми.

Можливістю здорової психіки зберігання ресурсу у подібних умовах є здатність отримувати для себе певні уроки. За три місяці перебування у воєнних обставинах люди пройшли багато морально-психологічних уроків, веред яких можна назвати урок сили і мужності; альтруїзму та милосердя, єдності, людяності. Та головним мабуть став урок пробудження культури самоусвідомлення себе. Отже у ситуації неконтрольованих конкретною людиною змін стратегією збереження життєздатності є знайти і окреслити ту область, де ти можеш вирішувати, контролювати, діяти!

Література:

1. Андрюшина Л.Л., Родіна Ю.Д., Анпольська А.Е. Інновації сучасної освіти для здійснення самоактуалізованості студентів майбутніх фахівців. *Матеріали VII*

регіональної Інтернет-конференції з міжнародною участю «Стратегічне управління розвитком фізичної культури і спорту». Харків: ХДАФК. 2019. С.40-43.

2. Родіна Ю.Д., Матяшук О. Рівень нервово – психічної стійкості у спортсменів різної кваліфікації, які займаються єдиноборствами. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Формування здоров'язберезжувальних компетентностей молоді в умовах глобалізації: реалії та перспективи*. Хмельницький: Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2020. С. 146-152.
3. Перша психологічна допомога : посібник для працівників на місцях. Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 64 с.
4. Савченко В.Г., Андрюшина Л.Л., Родіна Є.Д., Родіна Є.Д. Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах. *Матеріали II Всеукраїнського форуму «Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах»*. Дніпро: ВВПЗ «ДГУ», 2021. С.145-148.

Л. Т. Рябовол

О. О. Титаренко

З ДОСВІДУ РОБОТИ ВЧИТЕЛІВ ПРАВОЗНАВСТВА

Вчитель правознавства – важливий суб’єкт освітнього процесу в сучасній школі. Від нього залежить ефективність навчання правознавства та правового виховання, рівень правової свідомості та правової культури учнів, їх громадянська позиція як активних, відповідальних громадян, учасників розбудови демократичного, громадянського суспільства та правової держави. Сучасний вчитель правознавства наразі має знати й застосовувати активні й інтерактивні методики і технології навчання.

Саме такою є Ольга Юріївна Кобильська – вчителька історії та правознавства Навчально-виховного комплексу «Гімназія-загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 4» Світловодської міської ради Кіровоградської області. Ольга Юріївна розробляє тему «Впровадження інтерактивних технологій в процесі навчання історії та правознавства».

У своїй роботі вчителька комплексно застосовує інтерактивні та інформаційно-комунікативні технології (ІКТ) навчання, для унаочнення використовує мультимедійне обладнання, реалізує особистісно орієнтоване навчання. На її думку, використання ІКТ, аудіовізуальних та мультимедійних засобів на уроках суспільствознавчих предметів сприяє у розвитку системності мислення в учнів, підсилює їх мотивацію до вивчення історії та правознавства, активізує їх пізнавальну діяльність.

З метою формування в учнів елементів правової культури, навичок правомірної поведінки Ольга Юріївна використовує ІКТ як під час вивчення нового матеріалу, так і для закріплення знань (під час практикумів, вирішення юридичних задач), а також для контролю знань і умінь учнів, зокрема для перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу.

Використовує такі прийоми навчання, як: евристичні бесіди, постановка проблемних запитань, мозковий штурм. Для формування й розвитку специфічних для правознавства практичних умінь і навичок організовує роботу з розв’язання учнями юридичних задач, обговорення ситуацій, які потребують юридичного аналізу (у тому числі, з їх життєвого досвіду, засобів масової інформації, творів художньої літератури), організовує роботу з текстами нормативно-правових актів.

Вчителька проводить не лише традиційні уроки, але й практикуми, під час яких учні імітують певні види правової діяльності, зокрема проводять ігрові судові засідання, імітують виборчий процес, процес утворення громадської

організації з розробкою статутних документів, складають позовні заяви, пишуть резюме, заповіти, «укладають» цивільно-правові договори, загалом, поглиблюють і закріплюють свої теоретичні знання. Такі уроки стимулюють пізнавальний інтерес учнів, активізують їх, розвивають самостійність, допомагають учням самореалізуватися.

Важливо, що Ольга Юріївна завжди підтримує оперативний зворотній зв'язок з учнями. Від учнів це вимагає постійної мобілізації інтелектуальних здібностей, спонукає їх активізувати мислення, стимулює до підвищення рівня своїх знань та вмінь. Вчителю це дає можливість швидко з'ясувати, наскільки ефективними є застосовувані методики й технології та змінити їх у разі необхідності.

Для підсилення мотивації навчання правознавства вчителька застосовує методи емоційного стимулювання учнів, зокрема шляхом створення ситуацій емоційно-моральних переживань. Особливу роль, на думку вчительки, відіграють прийоми доведення й переконання у контексті пояснення необхідності навчального матеріалу для життєдіяльності.

Особливості педагогічного досвіду Ольги Юріївни зумовлені тим, що сенс навчання вона вбачає не у передаванні учням певного обсягу знань, а у формуванні в них навичок самостійного набуття необхідних їм знань та застосування цих знань у різних ситуаціях – стандартних і нестандартних, знайомих і незнайомих. Саме тому, у процесі навчання нею використовуються «комунікативні атаки» як метод швидкого включення, мобілізації учнів до навчання, як до прикладу: ефектна цитата, розповідь правового анекдоту, притчі, цікаве запитання, опис ситуації з власного життя. Все має суттєвий дидактичний потенціал, оскільки, викликає в учнів зацікавлення, подив, захоплення через використання ефекту новизни, несподіваності, особистого зацікавлення.

У методичній скарбничці вчительки – також використання «крилатих висловлювань», уривків з документів – спогадів, постановка проблемних запитань, завдань на початку уроку, методика незакінченої розповіді з вказівкою/ посиланням на джерело, в якому можна отримати необхідну інформацію (у тому числі, на електронних ресурсах). Важливим для вчительки є стимулювання запитань учнів, що свідчить про їх зацікавленість. Як своє актуальне завдання Ольга Юріївна розглядає розвиток в учнів критичного мислення.

На реалізацію діяльнісного підходу вчителька організовує навчальну діяльність учнів у різних формах, зокрема парних та групових. Така робота учнів передбачає проходження наступних етапів: формування завдання; розподіл обов'язків у групі щодо його виконання; безпосередньо виконання завдання з урахуванням розподілу обов'язків; оприлюднення результатів, повідомлення / виступ учнів; оцінювання / самооцінювання.

Ефективними у навчанні правознавства, вважає вчителька, є технології

ігрової діяльності. До їх переваг вона відносить зокрема те, що вони повністю забезпечують досягнення цілей навчання, дозволяють стимулювати й мотивувати учнів до навчання, формують навички активної практичної участі в житті суспільства. Важливо, що у процесі навчання підтримується зв'язок навчального змісту правознавства з проблемами повсякденного життя, увага акцентується на тому, де / в яких життєвих ситуаціях, для вирішення яких питань у житті допоможе навчальний правознавчий матеріал, чим забезпечується практична спрямованість навчання.

Вчителька часто звертається до таких прийомів, як: аналогії та порівняння; підкреслення актуальності та практичності; «бумерангу» – відповідь запитанням на запитання, аргументом на аргумент; делегування – залучення учнів до будь-якого етапу управління процесом навчання, до прикладу, визначення разом з учнями мети й очікуваних результатів уроку шляхом постановки запитань: «Що будемо вивчати? Навіщо? З чим асоціюється дана тема?».

Для активізації розумової діяльності учнів вчителька реалізує елементи проблемно-пошукового навчання, зокрема, пропонує завдання, запитання, задачі, на які неможливо надати відповідь чи, які неможливо розв'язати без звернення до додаткових матеріалів. Наразі учням пропонується використовувати різні інформаційні ресурси, проводити індивідуальний пошук інформації, створювати власні електронні продукти (малюнки, мультимедійні презентації). Завдяки цьому, відбувається організація дослідницької діяльності учнів.

Особистий професійний досвід Ольги Юріївни засвідчив, що під час створення учнями мультимедійних презентацій у них ефективно розвиваються такі актуальні уміння й навички, як: використання Internet-ресурсу (тексти, діаграми, схеми, відеоматеріали); критичне осмислення інформації; виділення головного в інформаційному повідомленні; узагальнення та систематизація матеріалу тощо. Безпосередньо під час презентації результатів своєї пошуково-дослідницької роботи учні набувають досвіду публічних виступів, що також може знадобитися в їх подальшому житті, а також посприяти у підвищенні самооцінки особистості учня.

Інформаційно-комунікативні технології, зокрема потенціал ресурсу Інтернет, вчителька використовує для пошуку статистичних даних, газетних і журнальних статей, наукових публікацій, телевізійних передач, коментарів до нормативно-правових актів. Організація роботи з останніми – особливий напрям використання ІКТ на уроках правознавства. Зокрема йдеться про такі джерела правової інформації, як: офіційний портал Верховної Ради України (rada.gov.ua); всеукраїнський правовий портал (ligazakon.ua); сайти освітніх матеріалів (наприклад, parta.com.ua – Освітній портал № 1 в Україні, redpresa.com.ua тощо).

Загалом, описаний вище методичний досвід Ольги Юріївної Кобильської

дозволяє ефективно організувати процес навчання правознавства, стимулювати пізнавальний інтерес учнів, формувати у них специфічні предметні уміння й навички. У поєднанні із заходами з позакласної та позашкільної роботи з правознавства (факультативи, екскурсії, правові вікторини, брейн-ринги тощо) все це дозволяє розвивати в учнів правову свідомість та правову культуру, навички правомірної поведінки й нетерпимість до порушень законності і правопорядку. Показником і підтвердженням ефективності професійної діяльності є те, що учні Ольги Юрїївни є призерами олімпіад з правознавства різних рівнів, проте, найважливішим показником результативності своєї роботи вчителька вважає, що учні зможуть використовувати набуті знання та сформовані уміння, навички й цінності для правової адаптації та самореалізації в житті.

С. В. Сапожников

А. О. Теплицька

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ВИШІВ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ: ДОМІНУЮЧІ ТЕНДЕНЦІЇ

В умовах військового стану, нестабільності сучасного українського суспільства, питання формування моральних цінностей студентів закладів вищої освіти набуває пріоритетного характеру. Таким чином виникає необхідність аналізу форм та методів формування моральних цінностей студентів з метою визначення моральних орієнтирів – ціннісних орієнтацій сучасного студентства. Адже сучасна студентська молодь є найбільш активною, цілеспрямованою, освіченою групою будь-якого суспільства. Але, поряд цим, вона є однією з найбільш проблемних соціальних груп, яка зазнає динамічних внутрішніх змін, супроводжуваних ускладненням взаємозв'язків і відносин у соціальній структурі суспільства. На фоні наростаючої відчуженості у стосунках між людьми, змінюється свідомість сучасної студента, його сприйняття навколишнього світу, психологія поведінки. Для української системи вищої освіти у зв'язку з цим окреслились чотири основні *виклики часу*, які прямо чи опосередковано впливають на її стан і перспективи розвитку.

Це – глобалізація (бізнес без кордонів, відкрита освіта, жорстка конкуренція на ринку праці і володіння джерелами енергії);

– *демографічна криза* (зменшення людських ресурсів, старіння населення, відтік здібної молоді) вимагає пошуку шляхів оптимізації якості освіти, ефективного використання освітнього і виробничого потенціалів;

– *інновації* в науково-технічній сфері (ІКТ, нанотехнології, біотехнології тощо) зумовлюють потреби швидких і науково обґрунтованих змін у змісті і методиках навчання; формування у людей здібності навчатися впродовж життя;

– *швидкість і частота комунікацій* у різних сферах життя суттєво змінюють навчальне, культурне середовище, інформаційний і зокрема освітній простір країни” [1, с 249].

Така нестабільність соціальної ситуації в країні обумовлює важливість задач, які постають перед усіма соціальними інституціями, і в першу чергу перед сучасною педагогічною наукою. Слід зазначити, що індивід у сучасних умовах володіє значною свободою вибору джерел інформації, які, постійно поширюються, а також механізмів соціалізації через зростаюче різноманіття характеру соціальних відносин. Саме розв'язання проблеми формування

моральних цінностей учнівської молоді нерозривно пов'язане із наданням процесу соціалізації сучасної учнівської молоді відповідної цілеспрямованості. Таким чином, у реаліях сьогодення процес формування моральних цінностей учнівської молоді набуває своєї актуальності і стає пріоритетним у науково-педагогічних дослідженнях.

Сьогодні, в умовах глобалізації, у «безмежному» інформаційному середовищі учнівської молоді дуже складно, а часом і неможливо скласти ясні, прозорі поняття про моральні цінності, розрізняти добро і зло, диференціювати межі допустимого та неприпустимого для рівноправної взаємоповажної та гідної побудови власних відносин із соціумом. Таким чином, система моральних орієнтирів сучасної учнівської молоді опинилася під загрозою повної руйнації.

У сучасних реаліях необхідність дослідження теоретичних проблем формування моральних цінностей учнівської молоді можна обґрунтувати наявністю таких *протиріч*: між потребами сучасного суспільства до рівня розвитку моральних цінностей учнівської молоді та недостатньо ефективним використанням педагогічних засобів щодо розв'язання даної проблеми у закладах освіти; між цілісною природою навчально-виховного процесу у закладах освіти; між цілісною природою освітнього процесу закладів освіти та об'єктивною необхідністю наукового обґрунтування сучасного змісту та структури поняття «формування моральних цінностей».

Вищенаведені протиріччя дозволили нам виявити основну проблему нашого дослідження, яка полягає у пошуку найбільш ефективних форм, методів, засобів та технологій формування моральних цінностей учнівської молоді в реаліях сьогодення.

Таким чином, необхідність вирішення вищезазначених суперечностей, об'єктивна потреба й соціальна значущість проблеми формування моральних цінностей учнівської молоді обумовили наш науковий інтерес до означеної тематики.

Наукове дослідження вищезазначених процесів є актуальним завданням у світлі перспектив інтеграції України до загальноєвропейського освітнього простору. Так, наукові розвідки вищезазначеної проблеми базуються на положеннях філософського вчення *про цінності* О. Дробницького, А. Здравомислова, М. Каган, П. Матвеева; психологічні основи формування цінностей учнівської молоді розкриваються у працях Г. Балла, І. Беха, М. Боришевського, С. Бубнова, І. Булах, О. Вишневського, О. Власенко, К. Журби, А. Здравомислова, П. Ігнатенко, Л. Кольберга, С. Максименка, В. Москальця, К. Роджерса, С. Рубінштейна, Р. Сойчук, Н. Скрипник, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, К. Чорної, Ш. Шварца, В. Ядова та ін. Педагогічні основи виховання у учнівської молоді моральних цінностей українського народу висвітлено в роботах О. Вишневського, Г. Голос,

В. Оржеховської, Л. Повалій, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, К. Чорної, П. Щербаня, М. Яницького; питання виховання моральної відповідальності особистості розглядалося в дослідженнях А. Петровського, М. Ярошевського, М. Савчина, Р. Лазарус.

На формування моральних цінностей студентської молоді впливають *негативні соціальні, економічні, політичні тенденції*: деформація духовно-моральних цінностей, усталені засади моралі, зняття будь-яких обмежень для досягнення особистісного успіху; розмивання поняття соціально відповідальної поведінки, втрата навичок громадської діяльності; загострення проблем молоді сім'ї; зниження показників здоров'я (фізичного, психічного) у молодого покоління; криміналізація молодіжного середовища; деструкція системи зайнятості, руйнування трудової мотивації молодих фахівців; недостатня включеність студентської молоді в систему управління на різних рівнях (регіональному, державному і т. інш.)

В той же час у рядах студентської молоді закріплюються і такі *позитивні тенденції*: інтенсивний розвиток інноваційного капіталу молоді; зростання її мобільності, практичності, самостійності, сприйнятливості до нових тенденцій часу; зростання особистої ініціативи в рядах молоді як ефективного способу самореалізації і досягнення власних цілей; зростання престижності якісної освіти і професійних знань; перехід від формально-статусного ставлення до освіти до практичного використання отриманих знань; поворот до зміцнення свого здоров'я, інтерес до здорового образу життя; зацікавленість у міжнародному молодіжному співтоваристві (науковому, професійному і т. інш.), зростання інтеграційних процесів (економічних, політичних, гуманітарних).

Таким чином, у системі професійної освіти процес формування моральних цінностей повинен стати неперервним, і постійно посилюватися. Оскільки саме у період студентства закладаються стійкі основи формування цінності праці, професії, професійної відповідальності, сімейні цінності.

Отже, об'єктивна соціокультурна ситуація, яка склалася у сучасному соціумі проявляється в постійних змінах традиційних моральних норм та правил моралі, зростанні напруження у суспільстві, зниженні стійкості моральних переконань та відношень, цінності формальних інституцій культурної спадщини, відчуженні цілей та змісту від реальних потреб особистості. Усе вищезазначене вступає у протиріччя з природою духовності і моральності, яка передбачає включення особистості студента до певного життєвого та людського контексту.

Цінності охоплюють життя окремої людини і людства загалом у всіх її проявах і сторонах, а відповідно і пізнавальну сферу людини, її поведінку та емоційно-чуттєву сферу. Цінності можуть мати самостійний зміст і тому утворюють цілий пласт у культурній спадщині, визначаючи особливості

світогляду. *Моральні цінності* – це істотний елемент організації суспільства, який відображає прагнення індивідів, груп і є важливим фактором соціально-морального регулювання поведінки людей, їх взаємовідносин [3, с. 122].

До моральних цінностей відносять різні форми моральної свідомості: особистісні переконання щодо норм і принципів належної поведінки людини як громадянина, суспільні і моральні ідеали; етичні уявлення про життя і смерть, справедливість і несправедливість, гуманістичність людських відносин, добро і зло та ін.; моральні почуття – обов'язку, совісті, відповідальності, честі й гідності [2, с. 525].

Сьогодні формування моральних цінностей ототожнюється з гуманним ставленням до дитини, тобто її особистісні якості формують честь, совість, етичність, поняття про обов'язок, пошану людської гідності. Таким чином, основною спрямованістю діяльності педагога повинно стати саме формування моральних цінностей, а головною метою – розвиток особистості дитини, здатної на усвідомлений і відповідальний вибір поведінки та вчинків у різноманітних життєвих ситуаціях, не переступаючи загальнолюдських, загальнозначущих цінностей.

Отже, у контексті нашого дослідження, *формування моральних цінностей учнівської молоді ми розуміємо як процес нормування на основі інтеріоризації молоддю первинних цінностей та цілей*. Провідна роль у цьому процесі відводиться використанню моральних авторитетів, сакралізованим принципам, ідеологемам тощо.

Моральні цінності сучасної студентської молоді є взаємозв'язана система цінностей, яка робить вплив один на одного. Для студентської молоді *загальними* можна назвати такі *цінності*: самостійність, престижна робота, успіх, повага, освіта. Отже, у реаліях сьогодення формування моральних цінностей учнівської молоді є системним процесом розвитку та саморозвитку її особистості, а моральне виховання особистості, будучи невід'ємною складовою загального виховання забезпечує відносно осмислене та цілеспрямоване формування людини відповідно до специфіки цілей, груп та організацій, у яких воно здійснюється. Сьогодні моральне виховання стає однією із форм відтворення, успадкування моральності у суспільстві та вимагає інноваційних пошуків педагогів-практиків та науковців.

Література:

1. Андреев, В. Н. Педагогическая этика: спецкурс для нравственного развития. Казань, 2002. 1040 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед.наук України; головний ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 992 с.

3. Сапожников С.В., Довев М. Теоретичні проблеми формування моральних цінностей учнівської молоді в реаліях сьогодення // *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля Серія "Педагогіка і психологія"*. Педагогічні науки, № 2 (22) 2021. С. 121-127.
4. Oksana M. Hlushak, Svetlana O. Semenyaka, Volodymyr V Proshkin, Stanislav V. Sapozhnykov, Oksana S. Lytvyn. The usage of digital technologies in the university training of future bachelors (having been based on the data of mathematical subjects). Ceur workshop proceedings. Vol. 2643. Pp. 210 – 224.

URL : <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57218488121>
(дата звернення: 20.05.2022)

В. Ю. Стрельніков

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ПРОЄКТУВАННЯ ДИДАКТИЧНОЇ СИСТЕМИ У НЕПЕРЕРВНІЙ ОСВІТІ

Входження освіти України до європейського освітнього простору об'єктивно вимагає перегляду устояних принципів, змісту, технологій організації, структури системи неперервної освіти. Вирішення цього завдання безпосередньо пов'язане з виробленням філософських засад теорії проектування дидактичної системи неперервної освіти, яка забезпечить досягнення високої якості і гарантованих результатів перепідготовки і підвищення кваліфікації та становлення особистості учасників означеного процесу. Саме проектуванню дидактичної системи належить ключова роль у адаптації системи неперервної освіти до сучасних змін, і на цей своєрідний дидактичний виклик вона має дати адекватну відповідь.

Безперечно, кардинальні зміни, що сталися останнім часом у неперервній освіті України, потребують формування нового її змісту, який забезпечуватиме необхідний рівень фахових знань учасників навчального процесу, набуття професійної компетентності, розвиток творчих здібностей, професійного типу мислення, розвитку самостійності і динамізму у прийнятті рішень, вміння застосовувати набуті знання у своїй професійній діяльності.

Як найбільш важливий компонент логічної структури дидактики неперервної освіти, дидактична система привертає до себе увагу дослідників, особливо в тій частині, коли мова йде про її науковий статус, вимоги до її проектування, а також її значення для практики закладів неперервної освіти.

Узагальнення останніх публікацій, в яких започатковано розв'язання означеної проблеми, проведене у наших дослідженнях [13, с. 260–267; 14; 15, с. 9–28; 16, с. 160–167; 20, с. 349–351 та ін.] та дослідженнях Л. Лебедик з підготовки викладачів до проектування дидактичних систем [1; 2, с. 154–158; 3, с. 53–58; 4, с. 80–95; 5, с. 69–73; 6, с. 241–272; 7–8; 9, с. 60–64; 10, с. 25–28; 11, с. 136–141; 12, с. 6–12; 17, с. 155–162; 18, с. 749–760; 19, с. 292–296 та ін.], показало, що увага вітчизняних педагогів зосереджується здебільшого на дослідженні окремих аспектів проектування дидактичних систем, що дозволяє досліджувати їх на певному етапі розвитку суспільства, а також основні їхні характеристики.

Дослідниками відмічається, що найбільш продуктивною і перспективною є така дидактична система, в якій навчальний процес організований з урахуванням професійної спрямованості, а також з орієнтацією на особистість того, хто вчиться, його інтереси, схильності і здібності [1–5; 7–12; 16, с. 162].

Однак, досліджень, які б спеціально присвячувались аналізу філософських засад проектування дидактичної системи у неперервній освіті, недостатньо. Ця обставина і визначила вибір теми наших наукових пошуків.

Проблема відбору принципів навчання також не є новою для педагогічних досліджень. Уперше, система принципів і правил їх реалізації була теоретично обґрунтована класиками педагогіки Я. А. Коменським, В. А. Дістервегом і Й. Г. Песталоцці. Детальне обґрунтування сучасних дидактичних принципів формування змісту освіти дали Ю. Бабанський, В. Онищук, П. Підкасистий, А. Хуторський. Принципи розвитку професійної компетентності фахівців різних профілів досліджували Л. Ільяшенко, Л. Лебедик [1; 7–8; 12, с. 6–12; 18, с. 749–760], С. Лейко [13, с. 260–267] та ін.

Метою дослідження став пошук філософських засад, на яких можна було б вибудувати теорію проектування дидактичної системи у неперервній освіті, беручи до уваги існуючі напрацювання з цієї проблеми.

Завдання дослідження: 1) виділення, на основі аналізу вітчизняних методологічних досліджень, вимог до створення теорії проектування дидактичних систем у неперервній освіті; 2) теоретичне обґрунтування принципів розвитку професійної компетентності фахівців у неперервній освіті.

Розпочнемо виклад *суті й результатів* дослідження з викладу суті понять «теорія», «дидактична концепція», «дидактична система», а потім перейдемо до аналізу основних вимог до їх створення.

«Теорія» (від грецької θεωρία – розгляд, дослідження) – сукупність висновків, що відображає відносини і зв'язки між явищами реальності у вигляді інформаційної моделі. Теорією стає гіпотеза, що має відтворюване підтвердження явищ та механізмів і дозволяє спостерігачу прогнозувати наслідки дій чи зміни стану об'єкта спостережень.

«Дидактична концепція» розглядається нами як система поглядів на процеси і явища в освіті, або як провідний замисел, який визначає стратегію дій під час здійснення реформ, програм, проєктів, планів [9, с. 16], «дидактична система» – спеціально створена цілісна єдність педагогів, тих, хто вчиться, засобів, технологій та умов навчання, яка дозволяє побудувати управління пізнавальною діяльністю тих, хто вчиться, з метою досягнення певного рівня їх навченості [14, с. 19–20].

Безперечно, недостатньо наявності практичної потреби для розробки філософських засад теорії проектування дидактичних систем, яка є предметом наших наукових пошуків, оскільки для цього потрібен певний рівень розвитку самої дидактики неперервної освіти. Ми вважаємо, що вітчизняною наукою необхідний рівень науки вже досягнутий, створенню теорії можуть завадити хіба-що недостатність фактичного матеріалу і нечіткість визначення об'єкта теорії. У своєму теоретичному дослідженні ми намагалися вирішити проблеми, пов'язані з пошуком фактичного матеріалу.

Дидактика за своєю суттю є плюралістичною наукою, допускаються різні філософські засади для побудови теорій. У цьому, безумовно, є свої позитивні сторони. Це дає змогу вивчати об'єкт дослідження з різних сторін. Ми вважали за необхідне під час розробки філософських засад теорії проектування дидактичних систем у неперервній освіті акумулювати різноманітні підходи, що б максимально всебічно розглядали проблему.

Сутність проектування дидактичної системи підготовки фахівців полягає у визначенні (аналізі) вихідних умов, факторів і характеристик навчального процесу і побудові його прогнозованої моделі. Дидактична система – упорядкована множина взаємопов'язаних та взаємообумовлених цілісних структурних та функціональних компонентів, що становлять єдине ціле в своїй структурі, поєднані спільними цілями, мотивами і завданнями, спрямованими на виховання та навчання особистості [3–5; 7–8; 14–15]. Схематично дидактичну систему можна зобразити як зв'язок її елементів – суб'єкти, зміст, технології, засоби навчання; мета; середовище; F – якість (функція) системи; G – системотворчий фактор, який означає діяльність, її різновиди та іншу взаємодію між елементами [14, с. 91–92].

Розробляючи філософські засади теорії проектування дидактичної системи у неперервній освіті в руслі компетентнісного підходу, слід виходити з усталених у дидактиці головних позитивних якостей теорії. Серед них: у гносеологічному розумінні вона є ідеальною моделлю певного класу явищ; виходячи з єдиних (досить загальних) законів, принципів, вона пояснює сутність певного класу явищ; на основі пояснення передбачає хід подій, наслідки тих чи інших явищ цього класу; дає можливість на практиці перевірити істинність пояснень, що даються нею, і установити міру явищ, єдність їх якісних і кількісних ознак, що неминуче пов'язано з формалізацією; описує явища цього класу досить специфічною мовою, «субмовою» цієї галузі знань; указує межі тієї галузі, де вона правильна, а також причини існування таких меж; відіграє незамінну роль методу наукового пізнання, пов'язуючи істотні ознаки цього класу явищ з іншими; є «цілісною», не містить внутрішніх логічних протиріч; є системою доказових міркувань; спирається на певну систему методів пізнання; рано чи пізно знаходить практичне застосування [3–5; 7–8; 14, с. 32; 15, с. 9–28].

Оскільки дидактична теорія є індуктивною, тому висновки обов'язково мають проходити експериментальну перевірку. Однак і експериментальне підтвердження теоретичних висновків, на нашу думку, не є достатнім підтвердженням її істинності. Для підвищення надійності теоретичних висновків ми вважаємо за необхідне провести кількаразову експериментальну їх перевірку, вивчити педагогічну практику з метою пошуку фактів, що підтверджують висновки, отримані теоретичним шляхом.

Будуючи філософські засади теорії проектування дидактичної системи у неперервній освіті, слід враховувати застереження, що для створення

дидактичної теорії недостатньо одних лише фактів, теорія не може бути виведена безпосередньо з фактів. Для цього необхідно було використовувати ряд теоретичних принципів, методологічних посилянь, ідей, які так само індуктивно, з досвіду не виводилися, а були продуктом мислення, заснованого на досвіді. Ми не погоджуємося з тими дослідниками, які вважають, що у дидактиці, на відміну від дедуктивних наук, відсутні правила логічного висновку і що центральна ідея педагогічної теорії не обов'язково має бути зовсім новою чи привнесеною з іншої галузі наукового знання [15, с. 17–18].

Для побудови нової для системи неперервної освіти України теорії проектування дидактичних систем у неперервній освіті ми використовували як традиційну методологію, основу якої становлять п'ять основних методів (аналіз, синтез, індукція, дедукція і редукція), так і специфічні для дидактики методи (метод наукового пізнання й експериментального дослідження). Наявність експериментального підтвердження висновків є необхідною умовою для побудови дидактичної теорії, що у принципі є своєрідним симбіозом емпіричних і теоретичних висновків.

Ми також мали на увазі, що в основі побудови філософських засад дидактичної теорії має бути поєднання формальної і неформальної логіки. Першу презентують спроби моделювання, які характерні, зокрема, для системного підходу, а другу – оцінки експертів. Ми зважали на застереження, що і математико-статистичне обґрунтування експертних висновків також не є коректним, якщо вибірка не репрезентативна. Висновки характеризували вплив експериментальної дидактичної системи у неперервній освіті на результативність навчання (наприклад, рівень професіоналізму, здоров'я учасників навчального процесу, вплив експериментальної дидактичної системи на особистісні і професійні якості суб'єктів).

Перевагами теорії проектування дидактичної системи у неперервній освіті є використання різних методологічних засад, які покладені в основу її побудови – крім компетентнісного, поєднання системного і синергетичного підходів, а також діяльнісний, технологічний, ергономічний, середовищний, особистісний підходи [15, с. 19].

У цілому дидактична теорія має дати відповіді на три головні запитання: що вчити? (зміст освіти), як вчити і як перевірити? (технології навчання, контролю і корекції), хто має вчити? (вимоги до закладів неперервної освіти і викладачів). Дидактична система у неперервній освіті, крім вказаних компонентів (змістового та технологічного) містить ще цільовий (для чого вчитися? – мета навчання) компонент, і має бути адекватною меті неперервної освіти та професійно важливим якостям фахівців.

Щодо *другого* завдання дослідження – виділення і теоретичного обґрунтування принципів розвитку професійної компетентності фахівців у неперервній освіті, зазначимо, що принципи навчання виконують регулятивну

функцію з погляду філософських засад проектування дидактичних теорій і способів регулювання практики навчального процесу у неперервній освіті. Змістові модулі будуються відповідно до принципів: цільового призначення інформаційного матеріалу; поєднання комплексних, інтегруючих і власних дидактичних цілей; повноти навчального матеріалу в модулі; відносної самостійності елементів модуля; реалізації зворотного зв'язку; оптимальної передачі інформаційних і методичних матеріалів [15, с. 19; 16, с. 162].

Проаналізуємо можливості розвитку професійної компетентності фахівців у неперервній освіті, які надає дотримання кожного з принципів.

Перший із них – принцип цільового призначення інформаційного матеріалу – указує, що зміст банку інформації будується, виходячи з дидактичної мети. Якщо вимагається досягнення пізнавальних цілей, банк інформації формується за гносеологічною ознакою. Якщо вимагається досягнення цілей діяльності, застосовується операційний підхід у побудові банку інформації, у результаті чого створюються змістові модулі операційного типу [15, с. 20; 16, с. 162–163].

Принцип поєднання комплексних, інтегрованих і окремих дидактичних цілей реалізується для визначення структури змістових модулів вивчення навчальних дисциплін. Комплексна дидактична мета є вершиною піраміди цілей і реалізується всією сукупністю змістових модулів. Вона поєднує інтегрувальні дидактичні цілі, реалізацію кожної з яких забезпечує конкретний модуль. Модулі, які відповідають інтегрувальній дидактичній меті, складають комплексну мету, об'єднуються модульною програмою. Кожна інтегрувальна дидактична мета складається з окремих цілей, яким у модулі відповідає один елемент навчання [15, с. 20; 16, с. 163].

Принцип повноти навчального матеріалу в модулі конкретизує модульний підхід і розкривається такими правилами: 1) викладаються основні моменти навчального матеріалу, його сутність; 2) даються пояснення до цього матеріалу; 3) указуються можливості додаткового поглиблення матеріалу або його розширеного вивчення шляхом використання комп'ютера, інших методів навчання чи рекомендуються конкретні літературні джерела; 4) даються практичні завдання і пояснення до їх вирішення; 5) ставляться теоретичні завдання та відповіді на них [12, с. 6–12; 15, с. 20; 16, с. 163].

Принцип відносної самостійності елементів також реалізує модульний підхід до вивчення навчальних дисциплін, що спрямований на виділення зі змісту навчання відокремлених елементів. Він тісно пов'язаний із принципом побудови змістових модулів, який вимагає поєднання комплексних, інтегрувальних і окремих дидактичних цілей. Ступінь самостійності елементів залежить від ступеню самостійності окремих дидактичних цілей, які складають одну інтегрувальну дидактичну мету [2, с. 154–158; 3, с. 53–58; 4, с. 80–95; 5, с. 69–73; 12, с. 6–12; 13, с. 260–267; 15, с. 20–21; 16, с. 163; 18, с. 749–760].

Відповідно до принципу реалізації зворотного зв'язку процес засвоєння

знань повинен бути керованим і контрольованим. Для реалізації зворотного зв'язку для побудови модуля слід дотримуватися таких правил: 1) повинна створюватися можливість зворотного зв'язку в наступності, тобто потрібно забезпечити модуль засобами прямого контролю, який показуватиме рівень підготовленості того, хто вчиться, до його засвоєння; 2) слід застосовувати поточний, проміжний і узагальнювальний контроль: перший – у кінці кожного елементу, а останній – у кінці модуля; 3) поточний і проміжний контроль може здійснюватися у вигляді самоконтролю; 4) обидва вони мають сприяти своєчасному виявленню прогалин у засвоєнні знань, а у випадку неуспішності, чітко показувати, які частини навчального матеріалу слід повторити або глибше засвоїти; 5) узагальнювальний (вихідний) контроль має показувати рівень засвоєння модуля; у випадку виявлення недостатності засвоєння тому, хто вчиться, пропонують повторити матеріал (у вигляді конкретних навчальних елементів), за яким отримано незадовільні відповіді [15, с. 21; 16, с. 163].

Принцип оптимальної передачі інформаційного і методичного матеріалу вимагає представлення матеріалів модуля навчальної дисципліни у такій формі, щоб забезпечує найбільш ефективно їх засвоєння в конкретних умовах.

Крім зазначених принципів можна виділити такі важливі принципи розвитку професійної компетентності фахівців у неперервній освіті, як: стиснення навчальної інформації у змістовому модулі; генералізації знань; взаємопов'язаності, логізації знань.

Принцип *стиснення навчальної інформації* у змістовому модулі є важливим для розвитку професійної компетентності фахівців у неперервній освіті. Навчальна інформація – модуль цієї галузі знань, яка покладена в основу навчальної дисципліни. У цьому випадку термін «модуль» повною мірою виправдовує свою етимологію, тобто вказує на деяку змістову помірність. У рамках навчальних курсів дисциплін для розвитку професійної компетентності фахівців у неперервній освіті неможливо викласти весь запас знань людства, що накопичені в цій галузі. Обов'язково постає завдання компресії, стиснення інформації, лаконічності й достатності, тобто її мінімізації (включення до змісту курсу лише необхідної й достатньої інформації для реалізації конкретної мети навчання). Проте однією з умов стиснення інформації залишається дотримання її помірності, необхідного збереження цілісності цієї системи знань, що подана в концентрованому вигляді, що також узгоджується з модульним підходом вивчення навчальних дисциплін [15, с. 21–22; 16, с. 164].

У контексті інтенсивного вивчення навчальних дисциплін, яке поєднує в своїй концепції і принцип прискорення, і принцип стиснення, структурування інформації є одним із найважливіших чинників досягнення мети навчання. Ущільнення навчальної інформації з навчальної дисципліни може здійснюватися двома напрямками: шляхом генералізації (виділення основних понять) і логізації (установлення внутрішніх логічних зв'язків), що

співвідносяться зі структурою знань. Виділення зі структури навчального матеріалу провідних знань дає змогу сконструювати «скелет» предмету. Провідні поняття виконують у навчальному курсі навчальної дисципліни роль «організаторів» знання.

Подібний підхід до мінімізації інформації називають принципом *генералізації знань*, який означає, що починати побудову змісту навчальної дисципліни слід із виділення основних структур і понять та організувати навчальний матеріал у систему в логічному порядку конкретизацією основних понять. Попереднє ознайомлення з навчальною інформацією, яке поєднується з засвоєнням основних понять, дає змогу більш адекватно репрезентувати цю інформацію. Генералізація знань дає змогу забезпечити краще розуміння, оскільки породжує структуру, яка значно краще взаємодіє з новими знаннями, ніж окремі факти. Чим більше зв'язків нових знань з уже існуючими в довгостроковій пам'яті може бути встановлено, тим глибше й ширше розуміння нового матеріалу, тим краще він засвоюється [12, с. 6–12; 15, с. 22–23; 16, с. 165].

Технологічний принцип генералізації знань проявляється у створенні тезаурусу – понятійного ядра, у якому повинні бути подані основні понятійні одиниці. Їх слід систематизувати за елементами наукового знання навчальної дисципліни і подавати за різними розділами курсу у вигляді переліку понять, які відображають віхи його змісту. База навчальної дисципліни, що подана в такому вигляді, засвоюється як система знань. Такі списки сприяють об'єктивізації методологічного знання, роблять його предметом свідомого засвоєння. Тезаурус містить набір (список) понять, термінів із заданими смисловими відносинами між ними. Елементами, між якими встановлюються семантичні відповідності, є дескриптори, які мають форму слів чи словосполучень. Перелік дескрипторів у тезаурусах може бути впорядкованим за алфавітним і систематичним принципом. Кожна словникова стаття тезаурусу, окрім основного елемента, може містити посилання на інші дескриптори чи поняття, які знаходяться з даним дескриптором у співвідношеннях з родовою, видовою, асоціативною, синонімічною або з іншою залежністю [12, с. 6–12; 15, с. 23–24; 16, с. 165].

З принципу генералізації знань виходить принцип *взаємопов'язаності, логізації* знань, який передбачає розгляд сукупності стійких зв'язків, що забезпечують цілісність об'єкта вивчення навчальної дисципліни. Логіка засвоєння підтверджує, що вивчати слід не ізольовані крихти, а узгоджені розділи. Те, що взаємопов'язане, легше вивчається і легше утримується. Цей принцип покладений в основу встановлення міжпредметних зв'язків навчальної дисципліни. За модульної побудови курсів інтенсивного вивчення навчальних дисциплін фахівцями через установаження зв'язків між модулями, досягається належна науковість змісту, яка проявляється не стільки в чіткому викладі, скільки в логічно правильній послідовності і систематичності побудови

системи його внутрішніх взаємозв'язків [12, с. 6–12; 15, с. 24; 16, с. 165].

Роблячи висновок з проведеного дослідження, зазначимо, що інноваційний рух актуалізував проєктувальну діяльність у всіх структурних ланках системи освіти України. Проєктування дидактичних систем у неперервній освіті відіграє вирішальну роль у втіленні її завдань. Щоб створити життєвий проєкт дидактичної системи у неперервній освіті зі справжнім позитивним творчим професійно-орієнтованим потенціалом, здатним змінити до кращого стан справ на практиці, слід розглядати дидактику як головну, системотворчу базу для наукового обґрунтування проєкту і вироблення критеріїв оцінки процедури проєктування у закладах неперервної освіти.

Важливо дотримуватися виділених принципів розвитку професійної компетентності фахівців у неперервній освіті, зокрема: цільового призначення інформаційного матеріалу; поєднання комплексних, інтегруючих і власних дидактичних цілей; повноти навчального матеріалу в модулі; відносної самостійності елементів модуля; реалізації зворотного зв'язку; оптимальної передачі інформаційних і методичних матеріалів; стиснення навчальної інформації у змістовому модулі; генералізації знань; взаємопов'язаності, логізації знань. Використання виділених принципів у неперервній освіті сприятиме глибокому і повному засвоєнню навчального матеріалу тими, хто вчиться, стимулюватиме їх до творчості, розвиватиме фахові уміння, формуватиме стійкий інтерес до неперервної освіти.

Перспективи подальших розвідок полягають насамперед у реальній побудові філософських засад теорії дидактичної системи у неперервній освіті з урахуванням досліджених у цій статті вимог до її проєктування, аналізу загально-дидактичних та специфічних педагогічних принципів розвитку професійної компетентності фахівців у неперервній освіті.

Література:

1. Гуманізація педагогічного процесу у вищій школі: колективна монографія / керівник колективної монографії д. пед. н. Л. В. Лебедик. Полтава : ПУЕТ, 2020. 196 с.
  2. Лебедик Л. В. Компетентнісний підхід до проєктування системи підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури. *Дидактика* : часопис / О. Ільченко (гол. ред.). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. із міжнар. участю «Інноваційність в освіті: пошуки і перспективи розвитку», 22–23 листоп. 2016 р. Вип. 17. С. 154–158.
  3. Лебедик Л. В. Компетентнісний підхід у підготовці викладачів вищої школи до проєктування дидактичних систем в умовах магістратури. *Педагогічні науки*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2016. Вип. 66-67. С. 53–58.
  4. Лебедик Л. В. Компоненти структури підготовленості викладачів вищої школи до проєктування дидактичних систем. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць* / ред. кол.: акад. І. Ф. Прокопенко (голов. ред.) та інші; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2017. Вип. 49. 231 с. С. 80–
- Стрельников В. Ю.** *Філософські засади проєктування дидактичної системи у неперервній освіті*

- 95.
5. Лебедик Л. В. Критерії готовності майбутнього викладача до проектування дидактичних систем. *Педагогічні науки*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2017. Вип. 69. С. 69–73.
  6. Лебедик Л. В. Методологічне обґрунтування організації підготовки педагогічних працівників до проектування у закладах освіти територіальних громад. *Традиції та інновації у траєкторіях розвитку освітньо-педагогічного дискурсу* : колективна монографія / наук. ред. Р. Басенко ; Полтав. ін-т екон. і права Університету «Україна». Полтава : Університет «Україна», 2022. 274 с. С. 241–272.
  7. Лебедик Л. В. Підготовка викладачів вищої школи до проектування дидактичних систем в умовах магістратури : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2018. 425 с.
  8. Лебедик Л. В. Підготовка майбутніх викладачів вищої школи до проектування дидактичних систем: монографія. Полтава : ПУЕТ, 2020. 623 с.
  9. Лебедик Л. В. Проектування інформаційних технологій фахової підготовки майбутніх педагогів. *Педагогічні науки*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. Вип. 71. С. 60–64.
  10. Лебедик Л. В. Проектування форм педагогічної підготовки майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури. *Імідж сучасного педагога*. 2017. № 8 (177). С. 25–28.
  11. Лебедик Л. В. Розвиток професійної компетентності соціального педагога в умовах інноваційних змін у системі післядипломної освіти. *Неперервна освіта: здобутки, проблеми, перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., приуроченої 80-річчю від дня заснування Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Тернопіль, 23 груд. 2020 р.)*. Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, А. Janowski, Ф. І. Полянський, Г. І. Герасимчук, Т. В. Магера, М. П. Мамус, М. А. Мартинів, Т. О. Сергуніна. Тернопіль: ТОКІППО, 2020. С. 136–141.
  12. Лебедик Л. В., Стрельников В. Ю. Принципи післядипломної освіти у підготовці вчителів до управління професійним самовизначенням учнів. *Фізико-математична освіта*. 2020. Вип. 4(26). Ч. 2. С. 6–12.
  13. Стрельников В. Ю., Лейко С. В. Загально-дидактичні принципи формування математичної компетентності майбутніх інженерів-будівельників у процесі фахової підготовки. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. праць Полтав. нац. пед. ун-ту імені В. Г. Короленка. Серія : Педагогічні науки. Полтава, 2014. Вип. 14. С. 260–267.
  14. Стрельников В. Ю. Проектування професійно-орієнтованої дидактичної системи підготовки бакалаврів економіки : монографія. Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2006. 335 с.
  15. Стрельников В. Ю. Философские основы проектирования дидактических систем в русле компетентностного подхода. *Теоретико-методические основы внедрения компетентностного подхода в высшей школе* : монографія / под ред. д. пед. н., проф. В. Ю. Стрельникова. Харьков : Издательство Иванченко И. С., 2018. С. 9–28.
  16. Стрельников В. Ю. Філософія проектування випереджувальної післядипломної педагогічної освіти на засадах компетентнісного підходу. *Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти*: зб. наук. статей у 3-х ч. / За заг. ред. О. В. Зосименко, Г. Л. Єфремова. Суми, 2020. Ч. 1. С. 160–167.
  17. Lebedyk L. V. 1.15. Structural components and functions of projecting activity of future high school teachers. *Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School*: monograph / Edit. I. F. Prokopenko, I. M. Trubavina. Prague, OKTAN PRINT s.r.o.,

2020. 674 p. P. 155–162.

18. Lebedyk L. Planning technologies for the preparation of high school teachers based in the experience of European countries : *Study of problems in modern science: new technologies in engineering, advanced management, efficiency of social institutions*. Monograph: edited by Shalapko Yuriy, Wyszowska Zofia, Musial Janusz, Paraska Olga. Bydgoszcz, Poland : University of Technology and Life Sciences, 2015. 762 p. P. 749–760.
19. Lebedyk L. Professional competence of masters of pedagogics higher school. *Theory and Practice of Contemporary Management* : Materials of I International Scientific-Practical Conference, (Batumi, 17-18 October, 2014) /, p.h. Tbilisi, Universal, 2014. P. 292–296.
20. Strelnikov V. Yu., Lebedyk L. V., Hura T. V., Sysoieva S. I., Stankevych S. V., Shapovalova E. V., Avilova O. Ye. Leadership and social work in the environmental management system. *Ukrainian Journal of Ecology*. 2021. № 11 (2). P. 349–351.

КОНЦЕПЦІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З БЕЗПЕКИ ПРАЦІ

Нажаль за останні роки, особливо за часи пандемії, значно зріс виробничий травматизм на виробничих підприємствах, що зумовленою низкою різноманітних причин, до яких слід віднести й значне падіння рівня підготовки з охорони праці у вищих навчальних закладах майбутніх фахівців, зумовленого відсутністю в Стандартах вищої школи необхідних безпекових компетенцій та відміною розпорядженням КМУ наказів Держгірпромнагляду України про обов'язковість проходження навчання з питань охорони праці за всіма наявними спеціальностями підготовки. Крім того, на виробничих підприємствах нашої країни, виникає запит на фахівців з вищою освітою за спеціальністю охорона праці, який нажаль не можливо задовільнити ув'язку з її відсутністю в переліку галузей знань, який затверджено постановою №266 Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року, що також погіршує ситуацію з виробничим травматизмом.

У зв'язку з цим фахівцями кафедри охорони праці та цивільної безпеки розроблено декілька унікальних освітніх програм бакалаврського і магістерського рівня, які направлені на формування відповідних компетенцій та креативних здібностей для прийняття та обґрунтування відповідних управлінських рішень в сфері охорони праці, промислової безпеки, цивільного захисту та техногенної безпеки на основі ризик-орієнтованого підходу, що відповідає відомому циклу Демінга: плануй – роби – перевіряй – виконуй (рис. 1). Звісно, ці навички можна коригувати відповідно до конкретних задач компанії та з урахуванням цього підбирати відповідні курси з підвищення кваліфікації.

Рис. 1. Модель якостей та обов'язків фахівця з безпеки

Підготовка фахівців базується на розробленій стратегії – як поєднання в єдиний комплекс інтересів бізнесу, науки, освіти, щоб кожний з учасників знайшов свою вигоду. Для цього ми створюємо відповідні майданчики, які поєднують зусилля для вирішення актуальних задач сьогодення через:

- партнерство з бізнесом, що дозволяє нам зрозуміти їх потреби і знайти цікаві рішення для оновлення освітніх програм, розробки учбових кейсів, виконання відповідних проектів, крім того більшість наших викладачів є діючими учасниками Європейського співтовариства з охорони праці, де постійно підвищують свою майстерність, знайомлячись з кращими світовими практиками з безпеки праці, якими регулярно діляться представники провідних вітчизняних і зарубіжних компаній;

- наукові проекти, які дозволяють отримати цілісне уявлення про технологічну основу сучасного виробництва, включаючи як розробку запобіжних заходів для підвищення рівня безпеки на основі оцінки професійних ризиків, так і вибір ефективних засобів індивідуального захисту працюючих, що є унікальністю магістерської освітньої програми, за останні роки нашими викладачами й аспірантами були розроблені програми аудиту систем безпеки, запропоновані удосконалені підходи з оцінки професійних ризиків, розроблені різноманітні форми чек-листів для полегшення оцінок небезпек на робочих місцях гірників, водіїв транспортних засобів, працівників лісового господарства, металургів та інших;

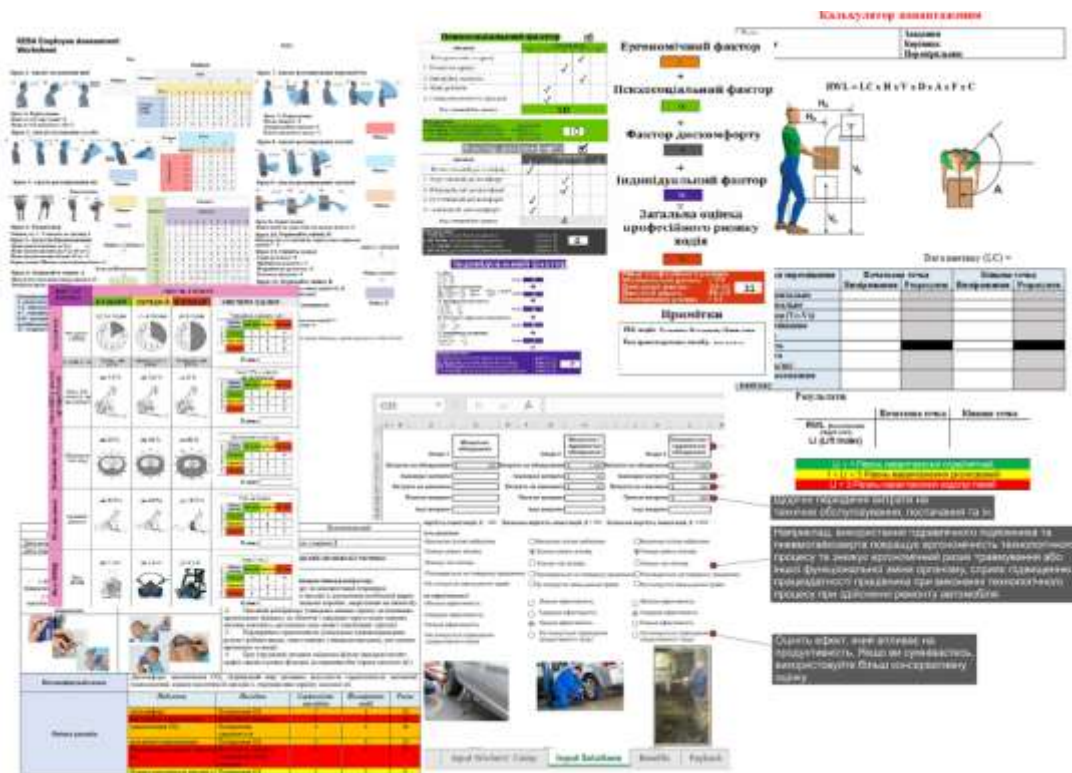

Рис. 2. Вигляд чек-листів для оцінки умов праці розроблений студентами

технічне забезпечення, тобто постійне оновлення і розвиток як лабораторної бази, так і методичного та програмного забезпечення для розвитку ризик-орієнтованого мислення у майбутніх фахівців, під час навчання здобувачів, викладачі використовують, як власні інноваційні розробки, так і сучасні програми, наприклад, FRAM Model Visualiser Pro, Tecnomatix Jack Student, Dialux 4 та інші.

співпрацю з міжнародними та вітчизняними закладами вищої освіти для обміну науковими здобутками та освітянськими проєктами для постійного вдосконалення викладатської майстерності.

Сформована система професійних знань дозволяє нашим випускникам успішно виконувати такі основні функції і завдання в галузі управління охороною праці як: інформаційне забезпечення, навчання, планування, фінансування, організація та координація робіт з охорони праці, реєстрація та облік, пропаганда та виховання безпечної поведінки, контроль за станом охорони праці, опрацювання нормативних актів, професійний добір, регламентація процесу праці, атестація робочих місць за умовами праці, аспортизація об'єктів, експертиза, ліцензування та сертифікація, забезпечення безпечності обладнання, процесів, будівель, споруд та територій, забезпечення санітарно-гігієнічних умов праці, санітарно-побутового, лікувально-профілактичного та медичного обслуговування, погодження та видача дозволів, попередження про небезпечні ситуації, розслідування нещасних випадків, професійних захворювань і аварій та ін.

ЕЛЕКТРОННЕ ПОРТФОЛІО ВЧИТЕЛЯ ЯК ДИДАКТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ЛАНЦІ ОСВІТИ

Дистанційне навчання в сучасному глобальному швидкозмінному просторі набуває актуальності та стрімко стає однією з найефективніших форм вітчизняної та міжнародної освіти. Будучи ще недавно особливою формою організації освітнього процесу з використанням електронних інформаційних технологій, нині воно стає невід'ємною інтегральною складовою всіх освітніх рівнів. Для успішного впровадження дистанційного навчання в українську систему освіти, його зміст має бути структурованим із урахуванням сучасних наукових тенденцій та загальних підходів до навчання, психолого-педагогічних засад та відповідності віковим особливостям здобувачів освіти.

Ключовими аспектами, які потребують урахування в умовах дистанційного навчання, є: науково-методичне, навчально-методичне забезпечення освітнього процесу, питання ефективної педагогічної взаємодії його учасників. Одним із важливих чинників ефективної реалізації дистанційного навчання є розгортання системи підготовки педагогів до роботи в умовах карантинних обмежень, запровадження спеціальних програм із підготовки вчителів до організації та проведення дистанційного навчання, створення та впровадження відповідних освітніх програм. Особливу увагу варто приділити змістовому наповненню підтримки дистанційного навчання: створення методичних посібників, електронних підручників, тематичних сайтів та бібліотек з методичними матеріалами; підготовка розробок для вчителів щодо проведення онлайн-уроків. Успішна реалізація дистанційного навчання загалом та оцінювання результатів навчальної діяльності здобувачів освіти в умовах карантинних обмежень та інших надзвичайних обставин потребує попередньої підготовчої індивідуальної роботи кожного організатора дистанційного освітнього процесу.

Протягом останніх років українськими педагогами та науковцями напрацьовано значний досвід організації дистанційного навчання та його науково-методичного супроводу. До інноваційних форм представлення результатів роботи сучасного педагога дослідники відносять, зокрема, створення професійного електронного портфоліо. Аналіз останніх публікацій показав, що проблема впровадження електронного портфоліо викладача в дистанційне навчання є особливо актуальною на сучасному етапі розвитку

освіти України.

Походження терміну «портфоліо» в різних джерелах має різне пояснення: від французького «*porter*» – висловлювати, формулювати, нести і «*folio*» – лист, сторінка, досье, збірка досягнень; від італійського «*portfolio*» – портфель, папка для документів. Однак незалежно від походження терміну, в найбільшзагальному вигляді він служить для позначення збірки зразків діяльності професіонала, які відображають рівень його майстерності.

Ідея створення і використання портфоліо в освіті виникла в 70-х рр. ХХ ст. у США і швидко стала популярною в Канаді, Західній Європі, Японії, а на початку ХХІ ст. – в Україні. Так, з 2004 р. почала активно впроваджуватися освітня програма «Intel®Навчання для майбутнього», в основу якої було закладено розробку вчителями за допомогою ІКТ проекту зі свого навчального предмету і створення для нього повного комплексу інформаційних, дидактичних і методичних матеріалів, який не випадково отримав назву електронного портфоліо [8].

Проблемам роботи над портфоліо присвячено сучасні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців: теоретичні засади та основні типи описані в роботах Л. Баранникової, Г. Голуб, Т. Новикової, Є. Полат, О. Федотової, М. Вонакотта, Б. Літла та ін.; дослідженням використання портфоліо в освітньому процесі займались В. Булгакова, І. Калмикова, Т. Новикова, К. Осадча, Ю. Романенко, Л. Савчук та ін. Окремі аспекти, що стосуються досвіду організації та впровадження електронного портфоліо (е-портфоліо) на різних освітніх рівнях, висвітлюються в роботах О. Бойко [1], Л. Гризун [2], Н. Житеньової [4], Н. Морзе та Л. Варченко-Троценко [7] тощо.

Проте, недостатньо розкриті можливості використання електронного портфоліо як засобу підтримки дистанційного освітнього процесу, зокрема, у початковій школі.

Метою пропонованої публікації є аналіз змістового наповнення професійного електронного портфоліо вчителя початкових класів за блочною структурою відповідно до видів освітньої діяльності.

Науковці України (Т. Байбара, Н. Бібік, І. Богданова, С. Гончаренко, І. Зязюн, І. Зимня, Г. Костюк, Н. Кузьміна, Т. Леонтьєва, А. Маркова, А. Роботова, О. Савченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, І. Шапошнікова та ін.) виділяють різні види освітньої діяльності, які характеризують окремі її аспекти, такі як: навчальний, контрольно-діагностичний, організаторсько-виховний.

Відповідно в українській освітянській спільноті існують різні тлумачення поняття «е-портфоліо», створеного на основі електронних ресурсів, і різні варіації його структури. Більш узагальнено визначення «електронного портфоліо» формулюється як «візитівка» викладача, що містить дані про різні аспекти його освітньої діяльності, відомості про науково-методичну роботу, професійний розвиток, навчальну діяльність та персональні дані.

Важливими для розуміння цього поняття є такі варіативні тлумачення.

Електронне портфоліо вчителя – це спосіб фіксування й накопичення матеріалів, що демонструють рівень професіоналізму вчителя, його вміння вирішувати завдання своєї професійної діяльності, свідчать про рівень підготовленості педагога і рівень його активності в навчальних та позанавчальних видах діяльності.

Електронне портфоліо – структурований програмно-методичний комплекс, спрямований на акумуляцію створених комп'ютерних засобів, інформаційно-освітніх ресурсів, нормативних документів, результатів педагогічного досвіду і досягнень учителя, кращих робіт учнів тощо.

За своєю сутністю електронне портфоліо є одночасно і дидактично-методичним комплексом, призначеним для більш досконалої організації навчального процесу, і засобом моніторингу професійного зростання вчителя, корекції і самокорекції, що в цілому сприяє зростанню його педагогічної майстерності та професіоналізму. Портфоліо дозволяє педагогу проаналізувати, узагальнити і систематизувати результати своєї роботи, об'єктивно оцінити свої можливості та спланувати дії з подолання складнощів і досягнення більш високих результатів.

Залежно від мети створення розрізняють такі е-портфоліо: портфоліо досягнень, презентаційне портфоліо, тематичне портфоліо, комплексне портфоліо. Для комплексного електронного портфоліо рекомендується наступна структура розміщення інформації:

1. Загальні відомості про вчителя;
2. Науково-методична діяльність;
3. Результати педагогічної діяльності;
4. Позаурочна діяльність; 5. Навчально-матеріальна база.

Комплексне забезпечення дистанційної освіти включає: методичні (теоретичні та практичні) рекомендації щодо розроблення й використання педагогічно-психологічних та інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання; критерії, засоби і системи контролю якості дистанційного навчання; змістове, дидактичне та методичне наповнення вебресурсів. Інформаційні матеріали навчально-методичного забезпечення, необхідні для забезпечення дистанційного навчання, можуть містити: методичні рекомендації щодо їх використання, послідовності виконання завдань, особливостей контролю; документи планування навчального процесу; відео- та аудіозаписи теоретичних та практичних блоків; мультимедійні лекційні матеріали; термінологічні словники; віртуальні лабораторні роботи із методичними рекомендаціями щодо їх виконання; віртуальні тренажери; пакети тестових завдань для проведення контрольних заходів (тестування із автоматизованою перевіркою результатів, тестування із перевіркою викладачем); навчальні ігри із методичними рекомендаціями щодо їх

використання; електронні бібліотеки, бібліографії чи посилання на них тощо.

Серед багатьох факторів, які визначають ефективність навчання учнів початкової школи у дистанційному форматі, особливу увагу слід приділити дидактико-методичному забезпеченню дистанційної форми роботи.

Істотною рисою продуктивної організації діяльності при дистанційному навчанні є її орієнтування на таку освіту молодших школярів, яка базується на підтримці їх *навчально-пізнавальної* діяльності в індивідуальних і колективних формах (переважно у вигляді діяльності самоосвітньої), системну діагностику особистих якостей учня у процесі *контрольно-оцінювального* етапу, сприянні його індивідуального зростання завдяки *організаційно-виховним* заходам при використанні всіх можливостей інформаційного освітнього середовища. Значущим фактором для досягнення якісних результатів є відповідний рівень підготовки педагогів. *Інформаційно-змістовий блок матеріалів e-портфоліо для підтримки навчально-пізнавальної діяльності*

Організація дистанційного навчання не потребує додаткового розроблення і затвердження окремих освітніх програм за освітніми рівнями та навчальних програм із навчальних предметів, здійснюється відповідно до програми закладу освіти та має забезпечувати виконання суб'єктами дистанційного навчання державних стандартів освіти. Вчитель, як і раніше, зобов'язаний виконувати освітню програму для досягнення учнями передбачених результатів навчання, тобто надавати інформацію щодо обсягу та змісту навчального матеріалу, завдань на його закріплення, перевіряти й оцінювати їх та надавати відгуки на виконані завдання. Дистанційний освітній процес повинен реалізовуватися на основі навчальних планів, враховувати кількість годин та специфіку організації навчання всіх дисциплін в різних формах: як у режимі онлайн, коли навчальні заходи і взаємодія з педагогом проводиться в режимі реального часу з використанням ІКТ, так і в режимі офлайн, який забезпечує учням можливість освоєння навчального матеріалу в будь-який зручний для них час. Учитель, плануючи розклад за скорегованим календарно-тематичним плануванням, має розподілити навантаження, чергуючи навчання у формі відео-інструкцій, онлайн-фрагментів із завданнями у підручниках і посібниках для самостійного опрацювання.

Електронні версії підручників різних авторських колективів розміщено на сайті Інституту модернізації змісту освіти і сайтах відповідних видавництв. Також електронні версії можна знайти і завантажити з багатьох джерел Інтернету, але треба врахувати, що адреси можуть змінюватися. В переліку нижче наведені адреси безпечних сайтів з підручниками, з яких більшість файлів доступні для прямого завантаження в форматах PDF і DjVu:

<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/elektronni-versiyi-pidruchnikiv/> – бібліотека Інституту модернізації змісту освіти, що містить електронні версії підручників,

згрупованих за класами та за предметами, у тому числі, й підручники для осіб з особливими освітніми потребами;

<http://pidruchnyk.com.ua/> – зручний сайт як для перегляду в режимі онлайн, так і для завантаження підручників;

<http://4book.org/uchebniki-ukraina> – підручники можна переглядати онлайн, завантажувати в вигляді архіву, після цього необхідно буде розпакувати (програмою WinRAR або аналогічною);

<http://academia.vinnica.ua/index.php/2012-03-14-03-24-50/2012-03-14-03-25-46/9-uncategorised/446-pidruchniki-ta-posibniki-nush> – підручники і посібники НУШ з короткими анотаціями.

Нова реальність породжує запит на спеціальний науково-методичний супровід навчального процесу, який знайшов своє відображення в комплексах взаємопов'язаних між собою частин. *Навчально-методичний комплект (НМК)*

– це сукупність нормативних та навчально-методичних матеріалів в паперовій та/або в електронній формах, необхідних і достатніх для ефективного виконання школярами програми дисципліни, передбаченої навчальним планом. НМК, як сукупність навчальних видань різних видів і форм, містить: програмно-методичні видання (навчальні плани і програми), навчально-методичні видання (методичні вказівки і рекомендації), навчальні видання (підручники і посібники), допоміжні видання (робочі зошити, збірники задач і вправ, збірники контролюючих матеріалів, електронні видання тощо).

Особливо стануть у нагоді навчально-методичні посібники для педагогічних працівників, що висвітлюють загально дидактичні питання та питання методик навчання у Новій українській школі та у нових суспільних обставинах. З електронними варіантами таких навчально-методичних посібників можна ознайомитися за наступними адресами:

<https://lib.imzo.gov.ua/navchalno-metodichn-posbniki/dlya-pedagogchnikh-pratsvnikv/> – електронна бібліотека сайту Інституту модернізації змісту освіти;

<https://www.gala-market.com.ua/1-klass/metodika-besplatno/> – окремі посібники для завантаження безкоштовно з сайту Гала Маркет;

<https://nus.pp-books.com.ua/universalni-materiali/> – сайтвидавництва

«Підручники і посібники» з різними видами додаткових матеріалів, з короткими анотаціями змісту.

Для потреб організації дистанційного навчання в Інтернеті доступні досить багато відеороликів, які розкривають теми шкільної програми, зокрема канал Міністерства освіти України <https://www.youtube.com/c/MONUKRAINE>, курси платформ Prometheus <https://prometheus.org.ua/> та інші джерела. На каналі YouTube у межах проекту МОН «Всеукраїнська школа онлайн» розміщені уроки для учнів 1-11 класів. Для початкової школи транслюються уроки з чотирьох предметів: української мови, математики, науки та мистецтва. Всі оприлюднені уроки зберігаються на каналі, тому їх можна використовувати

в будь-який час, якщо необхідно. Також для зручності кожен клас має окремий список відтворення, де вчитель може знайти потрібний урок. Уся інформація про проект, а також корисні посилання збираються та оновлюються в окремому розділі на сайті МОН «Всеукраїнська школа онлайн».

Також було оновлено зміст інтернет-порталів, що з настанням карантину в Україні стали розміщувати на своїх теренах матеріали на допомогу вчителю про роботу шкіл у дистанційному форматі, серед яких сайти НУШ, Академії цифрового розвитку (АЦР), блоги порталів EdEra, НаУрок, Всеосвіта, а також ресурси обласних Інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Зокрема, науковці відділу початкової освіти імені О.Я. Савченко Інституту педагогіки НАПН України [3] для підтримки учителів і учнів в умовах дистанційного навчання запропонували низку навчальних і методичних матеріалів, таких як система робіт з української мови й читання, математики, курсу «Я досліджую світ», створених О. Вашуленко, О. Петрук, В. Мартиненко, О. Онопрієнко, Н. Листопад, І. Андрусенко. Для учнів 1-4 класів, які навчаються математики за навчально-методичним комплектом С. Скворцової, вчителі Ю. Спірідінова, Г. Заставська, Л. Крилова за консультування авторки підготували на основі сервісу *Liveworksheets* *інтерактивні аркуші* для опрацювання навчального матеріалу на онлайн-уроках і самостійно. Інтерактивні робочі сторінки розташовано в групі «Математика. Ранок. Пілот» на фейсбучі. На сторінці цієї групи розміщено також серію *відеоуроків* математики, проведених учителями М. Кисіль, Н. Червотокою, А. Дейнегою, К. Дитинюк. Більше уроків розміщено на ютуб-каналі видавництва «Ранок» [5]. Низку *анімаційних уроків* математики для 3 класу за навчальним комплектом Н. Листопад розміщено на авторській сторінці «Вивчаємо математику разом з Наталією Листопад» на фейсбучі, а також на ютуб-каналі «НУШ. Дистанційні уроки Літвінцева Наталя» [6].

Діагностичний блок матеріалів е-портфоліо для підтримки контрольної оцінювальної діяльності.

В умовах дистанційного навчання важливо не тільки організувати оперативне представлення навчального матеріалу учням початкової школи, а й перевірити, оцінити їх навчальну діяльність. *Оцінювання* — процес встановлення рівня навчальних досягнень учня/учениці в оволодінні змістом предмета відповідно до вимог чинних програм. Оцінювання результатів навчання молодших школярів може здійснюватися очно або дистанційно з використанням можливостей інформаційно-комунікаційних технологій. Вкрай важливо завжди систематизувати та закріплювати всю інформацію, яку учень сприймає за період навчання. Перш за все слід використовувати традиційні засоби, заздалегідь адаптуючи їх до можливостей дистанційної роботи. Легше за все це реалізувати із *зошитами для контролю знань* і з картками серії *Експрес-контроль*, які входять майже до кожного комплекту

(НМК) дисциплін початкової школи. Такі завдання допоможуть перевірити рівень засвоєння учнями навчального матеріалу за темами відповідної дисципліни, всі вони узгоджені з її навчальним планом і темами підручників.

Поза всяким сумнівом — проведення онлайн-уроку не повинне обмежуватись лекційним викладом матеріалу. Оптимальним способом оцінювання в умовах дистанційного навчання є оцінювання в режимі онлайн, якщо є технічна можливість, то на дистанційних платформах, на яких існує така функція. Отримання навчальних матеріалів та спілкування між учасниками дистанційного навчання під час оцінювання, що проводиться дистанційно, забезпечується передачею відео-, аудіо-, графічної та текстової інформації в синхронному або асинхронному режимі. Це можуть бути письмові роботи (самостійні й контрольні, перекази, окремі тестові, компетентнісні завдання), а також заповнення таблиць, побудова схем, моделей тощо.

За допомогою різних цифрових інструментів можна організувати швидкі опитування, що відбуваються в режимі реального часу і допомагають урізноманітнити онлайн-уроки. Зазвичай подібні сервіси передбачають, що вчитель попередньо готує перелік запитань, які надає учням під час заняття для обрання відповіді. Відповіді учнів можуть відображатись різними способами: рейтингом, хмаркою слів, рухомих рядком, діаграмами, графіками, списком, кластерами тощо. Такі сервіси можна використовувати для формування оцінювання, за якого учень/учениця не стільки отримує оцінку за відповідь, скільки зворотний зв'язок щодо того, наскільки ця відповідь є правильною. Популярними сервісами миттєвих опитувань є <https://kahoot.com/>, <https://www.mentimeter.com/>.

Швидке оцінювання рівня опанування навчального матеріалу учнями дозволяють організувати *тести* з автоматичною перевіркою. Зазвичай тестові системи надають можливість створювати запитання різних типів (множинний вибір, текстова або числова відповідь, упорядкування, встановлення відповідності тощо). Більшість сервісів передбачають можливість формування запитань, іноді з варіантами відповідей, із використанням зображень, аудіо- та відеофрагментів. Часто є доступними бібліотеки готових запитань, які можна додати до власних сесій тестування, змінюючи їх у разі потреби. Онлайн-тести можна створювати в Google-формах, а також на спеціалізованих платформах, наприклад <https://www.classmate.com/uk/>. Таким чином можна формувати цілісну траєкторію опанування певної теми.

Однією з найдоступніших платформ для створення практичних вправ є <https://learningapps.org/>, а для надання формування зворотного зв'язку існує спеціалізований сервіс <https://goformative.com/>. Цікаві можливості розробляти різноманітні інтерактивні вправи на основі флеш-карток надають сайти <https://www.studystack.com/> та <https://quizlet.com/>. Якщо вчитель для учнів практикує використання робочих зошитів, роботу з ними можна перенести

в онлайн-режим через сервіси <https://www.liveworksheets.com/>, <https://wizer.me/> чи аналогічні.

З метою педагогічного діагностування результатів навчання науковцями О. Онопрієнко, О. Петрук, І. Андрусенко було створено електронну добірку робіт для забезпечення оперативного контролю навчальних досягнень учнів, у тому числі – формувального оцінювання, а також розроблено систему діагностувальних завдань за трьома модулями, пов'язаними з вивченням української мови й читання, математики, курсу «Я досліджую світ». Всі ці завдання розміщено в електронній бібліотеці НАПН України за адресою: URL : <https://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/ped/2020.type.html>.

Розвивальний блок матеріалів e-портфоліо для підтримки організаційно-виховної діяльності

Кожен педагог в початковій школі здійснює виховну діяльність. Важлива роль у вихованні молодших школярів, розширенні й поглибленні їхніх знань, розвиткові творчих здібностей належить виховній роботі на уроках та у позанавчальний час (*інтегровані та спеціально організовані виховні заходи*). Вчителі навіть у складних соціальних обставинах намагаються виховати всебічно розвинену особистість, яка зможе успішно самореалізуватися в соціумі. Але навіть при найдосконалішій системі виховання не можна ізолювати дитину від суспільних факторів, телевізора, Інтернету, тому зі зміною зовнішнього середовища, ідеології, технічного прогресу виховний процес потребує постійного оновлення методології виховання.

Міністерство освіти і науки України пропонує інформаційні матеріали для організації виховного процесу у ЗЗСО на поточний навчальний рік. Надані МОН рекомендації стосуються важливих питань щодо формування у школярів загальнолюдських, культурних життєвих цінностей, вміння будувати толерантні та доброзичливі стосунки зі всіма учасниками освітнього процесу. Окремо визначені профілактичні заходи з метою запобігання та протидії булінгу, кримінальних правопорушень, домашнього насильства, вживання алкогольних, психотропних та наркотичних речовин. У рекомендаціях наведені численні посилання на ресурси для використання їх у виховному процесі.

Формат карантинного навчання додав нових форм виховної роботи: організація активу класу дистанційно, використання соцмереж для виховної роботи, виховна година в онлайн-режимі, і звичайно, налагодження контакту вчитель – учень – батьки. Щоб урізноманітнити дозвілля здобувачів освіти у період дистанційного навчання, класні керівники запустили в мережі марафон *#НеНудьгуйНаКарантині*. Суть марафону полягає в тому, щоб виховні заходи, заплановані в річному плані, по можливості інтерпретувати для виконання в соціальній мережі, залучивши здобувачів освіти до виховного процесу дистанційно. Інтернет-застосунки для проведення ефективних виховних годин

в дистанційному форматі демонструються під час спеціальних вебінарів на платформах НаУрок (<https://naurok.com.ua/post/vihovna-robota-na-karantini-korisni-poradi>), Всеосвіта (<https://vseosvita.ua/library/material-na-temu-vihovna-robota-z-vikoristannam-formi-zmisanogo-navcanna-412114.html>).

Нового значення в період дистанту набуває такий інноваційний вид організації виховної роботи на уроках у початковій школі як ранкові зустрічі, рутини, фізкультхвилинки (розминки, руханки).

Ранкова зустріч – це запланований структурований контакт учителя з учнями, що займає важливе місце в повсякденному розкладі діяльності класу, де панує атмосфера піклування та відповідальності. На платформі НУШ пропонуються матеріали для практичної організації ранкових зустрічей: <https://nus.org.ua/articles/rankova-zustrich-shho-tse-i-navishho/>.

Привітання для ранкових зустрічей у дистанційному форматі є на каналі Youtube: https://www.youtube.com/watch?v=ac5_uD-6DLY, <https://www.youtube.com/watch?v=hd8MNELKZTw>.

Рутини – це необхідні й передбачувані щоденні задачі, які супроводжують навчально-виховний процес, їх запровадження – одна зі складових ефективного управління класом. Учителі можуть вибирати різні форми подання рутин для кращого запам'ятовування учнями: віршовані, мультимедійні, флеш-картки, пазли. Приклади рутин можна переглянути на платформі НУШ (<https://nus.org.ua/articles/yak-vchytelky-pochatkovoyi-shkoly-vchatsya-i-vchat-povomomu/>), НаУрок (<https://naurok.com.ua/post/rutini-v-nush-layfhaki-ta-sposobizapam-yatovuvannya>), сайті Української Освітньої Мережі (<https://ukrom.in.ua/pub/2-rutini-klasu-chastina.html>), блогах учителів (http://yuliyabarnas.blogspot.com/p/blog-page_1.html).

Фізкультхвилинки – такі перерви під час уроку, під час яких виконуються нескладні вправи, що сприяють поліпшенню функціонування мозку, відновлюють тонус м'язів, знімають напругу з органів зору і слуху, з утомлених від письма пальців. У зв'язку з невеликим віком учнів початкових класів бажано підбирати цікаві сюжети, а саме руханки у віршах, відео-фізкультхвилинки та розминки у формі гри. Приклади різних вправ можна переглянути зокрема на ресурсах: <https://obuchonok.com.ua/node/856>, <https://vseosvita.ua/library/fizkulthvilinki-na-urokah-u-pochatkovih-klasah-53683.html>, <https://naurok.com.ua/fizkulthvilinki-na-urokah-v-pochatkoviy-shkoli-25198.html>, <https://www.youtube.com/watch?v=V9plpdJqxNk>.

Тож, дистанційне навчання може бути ефективним лише за таких умов:

– ретельного планування й проектування освітнього процесу на основі обґрунтованого використання цифрових інструментів, що забезпечують підтримку основних видів освітньої діяльності вчителя та учнів;

– наявності підготовлених якісних навчальних матеріалів у електронному форматі, які будуть доступні для молодших школярів у будь-який час та

з будь-якого місця перебування, спланованої чіткої послідовності їх освоєння, що передбачає застосування інноваційних педагогічних технологій навчання;

–високого рівня цифрової компетентності всіх учасників освітнього процесу (керівників освітніх установ, учителів, учнів, батьків).

З огляду на вищесказане очевидно, що робота над створенням електронного портфоліо вирішує чимало завдань, що постають перед сучасним викладачем в умовах дистанційного навчання, розвиває його дослідницьку культуру, удосконалює особистісну, соціальну й професійну компетентність, уміння самостійно здобувати, аналізувати й ефективно використовувати інформацію, здатність раціонально працювати у світі, що постійно змінюється. Завдяки таким характеристикам сучасних ІКТ, як інтерактивність, мультимедійність, гіпертекстовість, наявність ефективних засобів накопичення, систематизації, аналізу, прогнозування, електронне портфоліо вчителя набуває значних можливостей саме для організації дистанційного навчання.

З орієнтацією на самооцінку і рефлексію е-портфоліо може стати мотиваційною основою діяльності педагога і сприяти його особистісному розвитку, стимулюючи до самоосвіти й удосконалення професійної підготовки. У такому інструменті як у сучасній формі представлення професіоналізму педагога якнайкраще реалізується гасло сучасності «Освіта впродовж життя».

Література:

1. Бойко О.І. Електронне портфоліо викладача – альтернативна форма оцінки його педагогічної діяльності та професіоналізму. Вісник Черкаського державного технологічного університету. Технічні науки. № 1 (2017). С. 150-155.
2. Гризун Л.Е. Електронне портфоліо сучасного вчителя як засіб підвищення його професійної майстерності. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. № 17 (2015). С. 162-167.
3. Дистанційне навчання в умовах карантину: досвід та перспективи. Аналітико-методичні матеріали / кол. автор.; за загальною редакцією О.М. Топузова; укл. М.В. Головка. Київ : Педагогічна думка, 2021. 192 с.
4. Житеньова Н.В. Електронне портфоліо як інструмент самопрезентації майбутнього фахівця». Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. № 3 (2017). С. 212-219.
5. Корпорація Ранок.
URL : <https://www.youtube.com/channel/UCkCUYEVb4-Ir3MbLPXuEag/videos>.
(дата звернення: 10.05.2022)
6. Літвінцева Наталя. НУШ. Дистанційні уроки.
URL : <https://www.youtube.com/channel/UCBvaTzYIDfyUuIsgzZRxzcg>.
(дата звернення: 10.05.2022)
7. Морзе Н.В., Варченко-Троценко Л.О. Е-портфоліо як інструмент відкритості та прозорості освітньої діяльності сучасного університету». Інформаційні технології і засоби навчання. Том 52, №2, 2016. 35 с.

8. Intel®Навчання для майбутнього. К. : Видавництво «Нора-прінт», 2005. 210 с.

Секція II.

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ

Н. П. Бондаренко

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
“ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ФАХІВЦІВ У СИЛОВИХ СТРУКТУРАХ”

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що політичні та соціально-економічні перетворення, загальнодержавна стратегія, воєнні дії на території України, проголошена у неодноразових виступах Президента України, вимагають нових підходів до професійної підготовки співробітників державних органів, зокрема, у силових структурах. Будучи якісною характеристикою суб'єкта праці, професіоналізм має відображати високу професійну кваліфікацію і компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок і умінь, у тім числі заснованих на творчих рішеннях, володіння сучасними алгоритмами і способами вирішення професійних задач, що дозволяє здійснювати діяльність з високою і стабільною продуктивністю.

Науковим підґрунтям для розгляду проблеми професіоналізму фахівців у силових структурах було предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців (Бандурка & Бандурка, 2020; Голосніченко, 2016; Іншин, 2017; Noordegraaf, 2016; Stone & Travis, 2011; Syrjä, 2019; Williams & Cockcroft, 2018). Дослідниками вивчаються питання фактори підвищення рівня професіоналізму працівників органів внутрішніх справ (Гарасимів & Дашо, 2015), організаційно-правові засади професійної підготовки персоналу органів внутрішніх справ України (Венедиктов, 2003), правове регулювання кадрового забезпечення органів Національної поліції (Шатрава, 2018), кадрова політика та кадрове забезпечення публічного адміністрування (Бугайчук, 2019), професіоналізм в працівників поліції Великобританії (Martin, 2021), види професіоналізму фахівців різних професійних сегментів (Noordegraaf, 2020).

Метою дослідження є висвітлення результатів теоретичного аналізу наукових джерел поняття “професіоналізму фахівців силових структур”

Результати теоретичного аналізу проблеми.

У визначеннях професіоналізму багатьох сучасних вчених підкреслюється, що професіоналізм – це досягнення людиною високих результатів у певній професійній галузі, висока продуктивність праці, а й також обов'язкова наявність психологічних складових професіоналізму: внутрішнього ставлення особистості до своєї професії та праці, особистісних та професійно-важливих якостей (Климов, 2012; Носков, 2002; Підбуцька, 2017; Noordegraaf, 2020).

Бондаренко Н. П.

*Аналіз наукових джерел до визначення поняття
“професіоналізму фахівців у силових структурах”*

Так, А. Маркова (Маркова, 1996) виділяє два види професіоналізму: нормативний та реальний. Перший характеризується сукупністю особистісних характеристик працівника, які необхідні для продуктивного виконання праці. Реальний професіоналізм вказує на факт оволодіння людиною необхідним нормативним набором психічних якостей; у цьому випадку професіоналізм перетворюється на внутрішню характеристику особистості.

Схожої думки дотримується й А. Деркач (Деркач, 2012), який представив професіоналізм у вигляді чотирьохкомпонентної системи, взаємозалежними підсистемами якої є: професіоналізм особистості, професіоналізм діяльності, нормативність діяльності і поведінки та продуктивність Я-концепції.

Серед основних підстав професіоналізму визначається: творчий підхід до справи; нерозривність та органічність співіснування процесів професійної діяльності та життя; високий рівень розвитку ціннісно-сислової сфери (Буякас, 2005).

Слід відзначити, що в більшості праць Українських та зарубіжних науковців поняття «професіоналізм» розкривається за допомогою таких складових, як: уміння продуктивно та оперативно розв'язувати типові професійні завдання; творчий підхід; здатність до прогнозування, знаходження оптимальних й ефективних рішень в нестандартних ситуаціях; вміння спілкуватися з учасниками професійної діяльності на належному інтелектуально-культурному рівні; наявність сформованої системи цінностей, а також уміння їх відстоювати та аргументувати, не нав'язуючи оточуючим своєї волі. Тобто, в сучасному розумінні, професіоналізм завжди визначається не тільки як необхідність, а й як особиста усвідомлена внутрішня потреба в удосконаленні та оновленні освіченості протягом всього життя (неперервна освіта в її індивідуально-культурологічному сенсі, а не як формальне невиправдане нагромадження прагматично корисних знань). Професіоналізм виступає одним із індикаторів цивілізованості суспільства. Саме такий погляд на проблему професіоналізму дозволяє розглядати його як систему, що складається із двох взаємозалежних підсистем: професіоналізму особистості фахівця та професіоналізму діяльності (Гарасимів & Дашо, 2015; Деркач, 2012; Підбуцька, 2017; Surtjä, 2019).

Відомі вчені (Бодальов, 1998; Деркач, 2012) справедливо відзначають, що професіоналізм, як здатність людини до виконання доцільної діяльності, що перетворює світ, не можна розуміти вузько – лише тільки з точки зору володіння певною майстерністю. Необхідний ширший погляд на проблему, який включав би духовні та моральні характеристики особистості, без яких неможливе ефективне виконання професійної діяльності. Ці постулати є вірними стосовно всіх професій, в тому числі професії правоохоронця. Нормативність діяльності і поведінки є якісною характеристикою суб'єкта праці, що відображає високий рівень моральної регуляції професійної

діяльності та поведінки і включає: знання про моральні норми та етичні вимоги, дотримання професійної етики; ініціативність та позитивне ставлення до професійної діяльності та професії в цілому; прагнення до самореалізації і кар'єрних досягнень; наявність професійних інтересів та настанов; позитивне ставлення до колег, обов'язковість і відповідальність перед ними; моральна самооцінка власної підготовки, результатів діяльності і робочих відносин; здатність відчувати задоволення від роботи.

Відомий український державний діяч О. Бандурка (Бандурка, 2020) зазначає, що тільки при забезпеченні ефективного управління та високого рівня професіоналізму фахівців силових структур можлива цілеспрямована діяльність, спрямована на виконання поставлених завдань. На думку В. Плішкіна (Плішкін, 1999), чим вищі професіоналізм, громадянська зрілість та майстерність співробітника, тим ефективніші наслідки його праці культурний рівень в цілому.

Справжній професіонал має володіти високими показниками професіоналізму особистості і діяльності, мати високий професійний і соціальний статус, сформовану систему особистісної і діяльнісної нормативної регуляції; справжній професіонал має бути націлений на саморозвиток і самовдосконалення, особистісні і професійні досягнення, що мають соціально-позитивне значення (Perez, 2019; Thornton, 2021).

Висновок. В статті презентовано результати теоретичного дослідження проблеми професіоналізму фахівців силових структур. Здійснено аналіз теоретичних уявлень вітчизняних та зарубіжних праць щодо сутності та змістовного наповнення професіоналізму. Поняття професіоналізм фахівців силових структур визначено як інтегративну динамічну характеристику суб'єкта діяльності, як уміння продуктивно та оперативно розв'язувати типові професійні завдання; творчий підхід; здатність до прогнозування, знаходження оптимальних й ефективних рішень в нестандартних ситуаціях; вміння спілкуватися з учасниками професійної діяльності на належному інтелектуально-культурному рівні; наявність сформованої системи цінностей, а також уміння їх відстоювати та аргументувати, не нав'язуючи оточуючим своєї волі.

Література:

1. Бандурка О. М., Бандурка І. О. Злочинність і сучасність : Монографія. Харків : ХНУВС, Майдан. 2020.
2. Білас А. І., Кузнецов Є. В. Професійна етика працівників правоохоронних органів (соціально-етичні відносини). *Європейські перспективи*. № 4. 2014. С. 138-142.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_4_27 (дата звернення: 10.05.2022)
3. Бугайчук К. Кадрова політика та кадрове забезпечення публічного адміністрування в *Бондаренко Н. П.*

Аналіз наукових джерел до визначення поняття "професіоналізму фахівців у силових структурах"

- органах Національної поліції. *Підприємництво, господарство і право*. 5. 2019. С. 125-131.
DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.5.22> (дата звернення: 10.05.2022)
4. Буякас, Т. М. Основания и условия профессионального становления студентов-психологов. *Вестник Московского университета*. Серия 14. Психология № 2. 2005. С. 7-17.
  5. Венедиктов, В.С. та ін.. Організаційно-правові засади професійної підготовки персоналу органів внутрішніх справ України: наук.- практ. Посіб. Харків : Видавництво НУВС, 2003. 280 с.
  6. Гарасимів, Т. З. & Дашо Т.Ю. Основні фактори підвищення рівня професіоналізму працівників органів внутрішніх справ. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: Юридичні науки № 824. 2015. 222-227.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_36. (дата звернення: 10.05.2022)
  7. Голосніченко, І. П. Відносини державної служби та предмет регулювання адміністративного права. *Публічне право* № 1. 2016. С. 12-19.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_1_3. (дата звернення: 10.05.2022)
  8. Деркач А. А. Психолого-акмеологические основания и средства оптимизации личностно-профессионального развития конкурентоспособного специалиста. *Акмеология* № 4:44. 2012. С. 11-17.
  9. Іншин, М. І. Підстави звільнення зі служби в поліції. *Вісник Пенітенціарної асоціації України* № 2. 2017. 20-28.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/brau_2017_2_6. (дата звернення: 10.05.2022)
  10. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. Москва : Академия. 2012. 304 с.
  11. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва : Знание. 1996. 312 с.
  12. Носков В. И. От самопознания к своей профессии. Донецк : Янтра. 2002. 251 с.
  13. Підбуцька, Н. В. Психологія становлення професіоналізму майбутніх інженерів : дис. ... д-ра психол. наук : Харків. 2017. 26 с.
  14. Шатрава, С. Стан та правове регулювання кадрового забезпечення органів Національної поліції на сучасному етапі розвитку. *Підприємництво, господарство і право*. 1. 2018. С. 83-87.
URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2842> (дата звернення: 10.05.2022)
  15. Martin, D. Understanding the reconstruction of police professionalism in the UK. *Policing and Society*. 2021.
DOI: 10.1080/10439463.2021.1999447
  16. Noordegraaf, M. Reconfiguring professional work: changing forms of professionalism in public services. *Administration & society* № 48:7. 2016. С. 783–810.
DOI: 10.1177/0095399713509242
  17. Perez, R. What Does It Mean to Be a Professional? *Professional Case Management* № 24:4. 2019. 212с.
DOI: 10.1097/NCM.0000000000000373
  18. Stone, C., Travis, J. Toward a New Professionalism in Policing. General Books LLC. 2011. 214 p.
  19. Syrjä J. M. Providing explicit knowledge in an experience-driven culture: levels of professionalism in intelligence analysis and its role in the law enforcement knowledge management apparatus. *Student thesis: Doctoral Thesis*. School of Criminology and Criminal Justice. 2019.
URL: https://pure.port.ac.uk/ws/portalfiles/portal/14319183/FINAL_Thesis_Juha_Syrja.pdf

(дата звернення: 10.05.2022)

20. Williams, E. & Cockcroft, T.W. Knowledge wars: professionalisation, organisational justice and competing knowledge paradigms in British policing. In: R. Mitchell, and L. Huey, eds. *Evidence-based policing: an introduction*. Policy Press. 2018. 131–144.

URL: <https://eprints.leedsbeckett.ac.uk/id/eprint/4176/3/KnowledgeWarsAM-COCKCROFT.pdf>

(дата звернення: 10.05.2022)

ОСВІТНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГО-ЕКСПЕРТНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З перших днів повномасштабного вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) в Україну оперативний екологічний штаб Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України (далі – Міндовкілля) цілодобово фіксує та обраховує збитки довкіллю від дій окупантів за спеціальними методиками. Вже задокументовано 231 екологічний злочин РФ на території України та в акваторії Чорного моря. Найбільше випадків екоциду виявлено на Київщині – 34, Донеччині – 27 та Дніпропетровщині – 22. Ракетні обстріли спричиняють масштабні пожежі на об'єктах критичної інфраструктури, передусім нафтосховищ та хімзаводів. Це завдає суттєвої шкоди екосистемам, призводить до забруднення довкілля, зменшення популяцій видів рослин та тварин. Опрацьована інформація доповнить загальний кошик збитків від військових дій РФ, який формує Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, для підготовки позову у Міжнародний суд ООН [1].

Більше того, із формулюванням Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду висновку щодо судового імунітету РФ у справі про відшкодування шкоди, завданої державою-агресором [2], в українських фізичних та юридичних осіб, які вже звернулись або ж планують звернутись до національних судових органів за захистом своїх прав та відшкодуванням збитків, заподіяних РФ, суттєво зростають позитивні очікування у відповідних судових процесах.

Проте, шкоду, завдану довкіллю збройною агресією, у будь-якому випадку, необхідно доводити. Відповідно до ст. 81 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) [3]:

- кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК;
- докази подаються сторонами та іншими учасниками справи;
- доказування не може ґрунтуватися на припущеннях;
- суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також інших випадків, передбачених ЦПК.

Доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення

учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються, у тому числі, й таким засобом як висновок (висновки) експерта (експертів).

При цьому, докази мають бути: 1) належними - містити інформацію щодо предмета доказування; 2) допустимими - одержаними без порушення порядку, встановленого законом; 3) достовірними - на їх підставі можна встановити дійсні обставини справи; 4) достатніми - у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування.

Згідно зі ст. 102 ЦПК висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень, складений у порядку, визначеному законодавством, в якому містяться: а) зроблені у результаті досліджень висновки; б) обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові.

Предметом висновку експерта може бути дослідження обставин, які входять до предмета доказування та встановлення яких потребує наявних у експерта спеціальних знань.

В свою чергу ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» (далі – закон про СЕ) [4] встановлює, що судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ (далі – ДСУ) можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста (зараз – магістра), пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

Разом із судовими експертами, суб'єктами судово-експертної діяльності (далі – СЕД) можуть бути й інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених законом про СЕ. До таких фахівців у відповідній галузі знань, які проводить судову експертизу, застосовуються положення закону про СЕ щодо гарантій, прав, обов'язків, відповідальності судового експерта, крім відповідальності за відмову від проведення експертизи, а також щодо їх фінансового та організаційного забезпечення.

Крім того, до проведення судових експертиз (обстежень і досліджень), за винятком тих, що проводяться виключно ДСУ, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в ДСУ Міністерства юстиції України (далі - Мін'юст), атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому законом про СЕ.

Таким чином, висновок експерта щодо шкоди та збитків, завданих довкіллю внаслідок збройної агресії РФ, може бути наданий такими суб'єктами СЕД як:

- 1) судові експерти, які є працівниками ДСУ;
- 2) судові експерти, які не є працівниками ДСУ;

3) інші фахівці (експерти) з відповідної галузі знань.

У кримінальному судочинстві, відповідно до ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Більше того, слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір шкоди довіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Проте, слід звернути увагу на перелік видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту, а також перелік видів судових експертиз та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям, які не є працівниками ДСУ [5], в якому наведені, серед іншого, й види та підвиди судових експертиз, індекси експертних спеціальностей і види експертних спеціальностей. До таких, в обох переліках, відноситься «Інженерно-екологічна експертиза» 10.19 «Дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля».

Зазначений індекс означає, що інженерно-екологічна експертиза є підвидом інженерно-технічної експертизи. Аналогічна класифікація видів судової експертизи та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта міститься у переліку й іншого суб'єкта СЕД - Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України (далі – ЕС МВС) [6].

Натомість ані у переліку ДСУ Мін'юсту ані у переліку ЕС МВС немає такого окремого виду експертизи як «Екологічна експертиза», хоча її проведення й передбачено Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [7].

При цьому, якщо порівнювати об'єкти інженерно-екологічної експертизи та екологічної експертизи, можна виокремити наступні їх складові:

1) об'єкт інженерно-екологічної експертизи - матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про: 1.1) обставини надзвичайної екологічної ситуації (далі – НЕС), у тому числі речові докази, фрагменти місця події, устаткування, комунікації, засоби виробництва, що забезпечують екологічно безпечне функціонування підприємства; 1.2) будь-які інші обставини події, зафіксовані (описані, відображені у схемах, фотографіях, планах тощо) в матеріалах справи;

2) об'єкт екологічної експертизи - матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини НЕС, а саме: 2.1)

локальна земельна ділянка, на якій виявлені ознаки негативного антропогенного впливу, у тому числі забруднені земельні ділянки, ділянки із частковим або повним руйнуванням родючого шару ґрунту, забруднені площі зелених насаджень, території вивезення, складування й знищення відходів виробництва і споживання тощо; 2.2) забруднені водні простори (ділянки рік, озер, водоймищ); 2.3) забруднений повітряний простір; 2.4) проби атмосферного повітря, води, ґрунту, відібрані в межах антропогенного забруднення навколишнього середовища; 2.5) зразки флори й фауни, які піддалися негативному антропогенному впливу; 2.6) виробничі й складські приміщення промислових, комунальних та інших підприємств і організацій, їх очисні спорудження, газоочисні й пилоуловлювальні установки тощо; 2.7) механізми, устаткування, їх вузли та деталі з місця, де відбулася НЕС; 2.8) відомості з технічної документації й актів перевірки екологічного стану об'єктів; 2.9) результати обстеження об'єктів навколишнього середовища санітарно-епідеміологічними, природоохоронними й іншими спеціально уповноваженими органами; 2.10) інші джерела інформації про негативний антропогенний вплив на навколишнє середовище.

Тобто, в обох випадках йдеться про джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини НЕС.

Остання, відповідно до закону розглядається як надзвичайна ситуація, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі (далі – НПС), що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави [8].

Негативні зміни в НПС - це втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення НПС, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, що обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах.

Потерпілими від НЕС відповідно до закону визнаються юридичні та фізичні особи, яким заподіяно шкоду внаслідок виникнення цієї ситуації або проведення робіт з ліквідації її наслідків.

Особам, які постраждали від НЕС, відшкодовується заподіяна матеріальна шкода та надається інша необхідна допомога на умовах і в порядку, встановлених законом. Відшкодування шкоди особам, які постраждали від НЕС, та громадянам, залученим до виконання заходів з ліквідації її наслідків, здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, передбачених на зазначені цілі, резервного фонду Кабінету Міністрів України (далі – КМУ), а також інших, не заборонених законом, джерел [8, ст.14, 15].

Звертає на себе увагу посилання у згадуваній Інструкції Мін'юсту [7] на положення Закону України «Про екологічну експертизу» щодо можливості експертного дослідження й інших екологозначущих об'єктів, який втратив чинність згідно із Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» (далі –

закон про ОВД) [9].

Проте, з останнього можна зробити кілька важливих висновків. По-перше, вплив на довкілля - будь-які наслідки планованої діяльності для довкілля, в тому числі наслідки для безпечності життєдіяльності людей та їхнього здоров'я, флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, повітря, води, клімату, ландшафту, природних територій та об'єктів, історичних пам'яток та інших матеріальних об'єктів чи для сукупності цих факторів, а також наслідки для об'єктів культурної спадщини чи соціально-економічних умов, які є результатом зміни цих факторів.

По-друге, ОВД не підлягає планована діяльність, спрямована виключно на забезпечення оборони держави, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків антитерористичної операції на території проведення антитерористичної операції на період її проведення, відповідно до критеріїв, затверджених КМУ, відновлювальні роботи з ліквідації наслідків збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану та у відбудовний період після закінчення воєнних дій. Така умова встановлена законом [10], а критерії – постановою КМУ [11].

По-третє, із прийняттям закону про ОВД на зміну поняття «екологічна експертиза» прийшло поняття «оцінка впливу на довкілля», яке безпосередньо у законі про ОВД не розкривається, але розглядається як процедура, що передбачає: 1) підготовку суб'єктом господарювання звіту з ОВД; 2) проведення громадського обговорення; 3) аналіз уповноваженим органом інформації, наданої у звіті з ОВД, будь-якої додаткової інформації, яку надає суб'єкт господарювання, а також інформації, отриманої від громадськості під час громадського обговорення, під час здійснення процедури оцінки трансграничного впливу, іншої інформації; 4) надання уповноваженим органом мотивованого висновку з ОВД, що враховує результати аналізу; 5) врахування висновку з ОВД у рішенні про провадження планованої діяльності. Тобто, ОВД за змістом не є тотожним поняттям «екологічній експертизі», оскільки є «експертною оцінкою».

По-четверте, з метою здійснення своїх повноважень, визначених законом про ОВД, Міндовкілля та його територіальні органи можуть утворювати експертні комісії з ОВД, членами якої є експерти, включені у відповідний реєстр. Положення про експертну комісію з ОВД, порядок ведення реєстру експертів з ОВД та кваліфікаційні вимоги до експертів затверджено Міндовкілля [12]. Останніх всього дві: 1) вища освіта за ступенем «спеціаліст» або «магістр» у таких галузях знань: біологія, природничі науки, механічна інженерія, електрична інженерія, автоматизація та приладобудування, хімічна та біоінженерія, електроніка та телекомунікації, виробництво та технології, архітектура та будівництво, аграрні науки та продовольство, ветеринарна медицина, охорона здоров'я, транспорт; 2) досвід роботи не менше п'яти років у сферах спеціальних знань, за якими експерт визначатиметься в Реєстрі

експертів з ОВД.

По-п'яте, склад державної екологічної експертизи, як виду науково-практичної діяльності, можна представити наступним чином: 1) суб'єкти - уповноважені державні органи, еколого-експертні формування, об'єднання громадян; 2) об'єкти - передпроектні, проектні та інші матеріали, об'єкти, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан НПС; 3) об'єктивна сторона - міжгалузеве екологічне дослідження, аналіз, оцінка та підготовка висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону НПС, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

При цьому вбачається, що перелік галузей знань, за якими експерт з ОВД повинен мати вищу освіту виглядає не повним й дискусійним, оскільки подібний перелік, перш за все, має кореспондувати із переліками першої та другої категорії видів планованої діяльності та об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля і підлягають ОВД.

Що стосується судової екологічної експертизи, то саме на неї покладені завдання [13], у тому числі щодо: 1) визначення екологічних наслідків, заподіяних НПС внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння; 2) визначення розміру збитків від забруднення НПС, пошкодження або знищення об'єктів тваринного та рослинного світу, що відбулося внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння. А до переліку вирішуваних питань віднесені: 1) «Які екологічні наслідки заподіяні НПС внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння?»; 2) «Який розмір збитків від забруднення НПС, пошкодження або знищення об'єктів тваринного та рослинного світу, що відбулося внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння?».

У разі потреби питання з екологічної експертизи вирішуються шляхом проведення комплексної експертизи із залученням відповідних фахівців.

Комплексною є експертиза, що проводиться із застосуванням спеціальних знань різних галузей науки, техніки або інших спеціальних знань (різних напрямів у межах однієї галузі знань) для вирішення одного спільного (інтеграційного) завдання (питання). До проведення таких експертиз у разі потреби залучаються як експерти експертних установ, так і фахівці установ та служб (підрозділів) інших центральних органів виконавчої влади або інші фахівці, що не працюють у ДСУ.

Фахівець, який має намір вперше отримати кваліфікацію судового експерта проходить два етапи підготовки:

1) навчання за програмою підготовки з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи;

2) навчання за програмами підготовки з відповідних експертних спеціальностей.

Мінімальний обсяг програм підготовки (стажування) становить:

- у разі присвоєння кваліфікації судового експерта - 40 академічних годин;
- у разі першого підтвердження кваліфікації судового експерта - 32 академічні години;
- у разі наступних підтверджень кваліфікації судового експерта - 24 академічні години.

Для проходження підготовки (стажування) фахівець подає до відповідної установи: - заяву про допуск до проходження підготовки (стажування); - копію диплома про відповідну вищу освіту другого рівня за ступенем магістра з додатком до нього (за наявності також подаються копії дипломів за іншими рівнями вищої освіти з додатками до них) (у разі присвоєння кваліфікації судового експерта);

Неоднозначно виглядає процедура вирішення кваліфікаційною палатою Центральної експертно-кваліфікаційною комісією при Мін'юсті питання щодо відповідності вищої освіти експертній спеціальності, за якою особа має намір отримати кваліфікацію судового експерта, а саме - враховується навчальний час з відповідних дисциплін, зазначених у додатку до диплома про вищу освіту [14].

Тобто, на відміну від експертів з ОВД, до кандидатів у судові експерти не висувається вимога навіть щодо галузі знань. Крім того, не зрозумілими залишаються й низка інших питань освітнього характеру, як то:

- а) яку дисципліну слід вважати «відповідною дисципліною»;
- б) скільки кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС) має бути відведено для «відповідної дисципліни»;
- в) скільки «відповідних дисциплін» має бути зазначено у додатку до диплома.

Подібний підхід навряд чи сприяє якості освіти судових експертів, а тому має бути вдосконалений з урахуванням переліку галузей знань і спеціальностей, встановлених КМУ [15].

Нарешті, привертає увагу розроблений КМУ порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ [16], який здійснюється окремо, у тому числі, й за такими екологічнозначущими напрямками:

- втрати земельного фонду – напрям, що включає втрати земельного фонду, а також пов'язану з ними упущену вигоду;
- втрати лісового фонду – напрям, що включає втрати лісонасаджень та пов'язані із ними витрати;
- втрати надр – напрям, що включає втрати надр, завдані самовільним їх користуванням, а також шкоду, завдану НПС під час самовільного користування надрами;

- втрати акваторії – напрям, що включає втрачену частину територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях;

- збитки, завдані природно-заповідному фонду, – напрям, що включає збитки, завдані територіям та об'єктам природно-заповідного фонду, та пов'язані із ними витрати;

- шкода, завдана земельним ресурсам, – напрям, що включає шкоду, зумовлену забрудненням і засміченням земельних ресурсів;

- шкода, завдана атмосферному повітрю, – напрям, що включає шкоду, завдану викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря;

- збитки, завдані водним ресурсам та об'єктам водогосподарської інфраструктури, - напрям, що включає забруднення, засмічення, вичерпання та інші дії, які можуть погіршити умови водопостачання, завдати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, погіршення умов існування диких тварин, зниження родючості ґрунтів та інші несприятливі явища внаслідок зміни фізичних і хімічних властивостей вод, зниження їх здатності до природного очищення, порушення гідрологічного і гідрогеологічного режиму вод.

Одна із вже затверджених Методик визначає порядок розрахунку розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам державами, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та фізичними особами через забруднення ґрунтів, засмічення земель, допущених унаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану внаслідок їх дій або бездіяльності на усіх землях України незалежно від їх категорій та форм власності і застосовується для визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам унаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану [17].

Факти забруднення ґрунтів та/або засмічення земель, а також їх масштаби можуть встановлюватись уповноваженими особами, які здійснюють у межах повноважень, передбачених законом, державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства про охорону НПС, зокрема, але не виключно: – шляхом огляду земельних ділянок; – даних дистанційного зондування землі; - досліджень отриманих зразків проб ґрунтів; – опрацювань висновків будь-яких експертиз, пояснень, довідок, документів, матеріалів, відомостей, отриманих, зокрема, з будь-яких джерел, оперативних повідомлень фізичних та юридичних осіб тощо.

Ще одним наказом Міндовкілля затверджено Методику розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди [18].

Відносно наведених підзаконних механізмів знову таки постає низка питань. Якщо йдеться про підпорядковані Міндовкілля державні органи, то

такими є: Державне агентство лісових ресурсів України, Державна екологічна інспекція України, Державне агентство України з управління зоною відчуження, Державна служба геології та надр України, Державне агентство водних ресурсів України, то в даному випадку також відсутня повноцінна кореляція між уповноваженими особами та напрямками визначення шкоди та збитків, завданих довкіллю України, а термін «висновки будь-яких експертиз» взагалі навряд чи можна визнати легітимним.

Тож, встановлені проблеми освітнього, методичного, методологічного, організаційного, процесуального характеру, притаманні еколо-експертним правовідносинам в умовах воєнного стану, потребують адекватного й оперативного вирішення, адже від цього залежить не лише якість екологічних експертиз, а й успішність судових процесів щодо відновлення довкілля України. Зasadничими напрямками формування у експерта необхідних спеціальних знань має стати освітня варіативність виду:

- 1) вища еколо-експертна освіта;
- 2) вища екологічна освіта та післядипломна експертна освіта;
- 3) вища екологізована освіта та післядипломна еколо-експертна освіта;
- 4) вища експертологічна освіта та післядипломна екологічна освіта.

Література:

1. Російські війська вчинили понад 200 злочинів проти українського довкілля: найбільше – на Київщині та Донеччині.
URL: <https://mepr.gov.ua/news/39179.html> (дата звернення 20.05.2022)
2. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14 квітня 2022 р. у справі № 308/9708/19.
URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1270169/>
(дата звернення 20.05.2022)
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017 р.).
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
(дата звернення 20.05.2022)
4. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
(дата звернення 20.05.2022)
5. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 р. № 301/5.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text>
(дата звернення 20.05.2022)
6. Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС : наказ Міністерства

внутрішніх справ України від 21 вересня 2020 р. № 675 // Офіційний вісник України від 22.01.2021-2021 р., № 5, стор. 158, ст. 293.

7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
(дата звернення 20.05.2022)

8. Про зону надзвичайної екологічної ситуації : Закон України від 13 липня 2000 р. № 1908-III.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text>
(дата звернення 20.05.2022)

9. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 р. № 2059-VIII.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>
(дата звернення 20.05.2022)

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2132-IX // Урядовий кур'єр від 24.03.2022 - № 67.

11. Про затвердження критеріїв визначення планованої діяльності, яка не підлягає оцінці впливу на довкілля, та критеріїв визначення розширень і змін діяльності та об'єктів, які не підлягають оцінці впливу на довкілля : постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 1010 // Офіційний вісник України від 09.01.2018 — 2018 р., № 3, стор. 23, ст. 115.

12. Про забезпечення участі експертів у здійсненні оцінки впливу на довкілля : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 06 липня 2021 р. № 452 // Офіційний вісник України від 19.10.2021-2021 р., № 80, стор. 637, ст. 5083.

13. Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 : наказ Міністерства юстиції України від 27.07.2015 р. № 1350/5 // Офіційний вісник України від 31.07.2015-2015 р., № 58, стор. 302, ст. 1921.

14. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 р. № 301/5

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text>
(дата звернення 20.05.2022)

15. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 7 липня 2021 р. № 762).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>
(дата звернення 20.05.2022)

16. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

(дата звернення 20.05.2022)

17. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04 квітня 2022 р. № 167 // Офіційний вісник України від 22.04.2022-2022 р., № 31.
18. Про затвердження Методики розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13 квітня 2022 р. № 175 // Офіційний вісник України від 29.04.2022-2022 р., № 33.

Л. Т. Рябовол

Д. В. Кобзар

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ПРАВОЗНАВСТВА

Актуальність теми обумовлена стрімким розвитком педагогічної науки та швидкою зміною світу, що вимагає істотних зрушень у методиці навчання різних предметів, у тому числі й правознавства. У відповідь на вимоги часу науковці (В. Майорський, С. Нетьосов, О. Пишко, О. Пометун, Т. Ремех, Л. Рябовол та ін.) обґрунтовують напрями і шляхи вдосконалення методики навчання, розробляють авторські методичні системи, зокрема на основі сучасних технологій навчання – інтерактивних, інформаційно-комунікативних, проектних тощо. Особливу роль для підвищення ефективності навчання правознавства відіграють ігрові технології / технології ігрового навчання.

Упровадження ігрових технологій у навчання правознавства відповідає актуальним потребам сучасних здобувачів загальної середньої освіти, а також положенням/ вимогам Концепції Нової Української Школи. Згідно з останньою, освіта має забезпечувати не стільки засвоєння певної суми знань, скільки розвиток особистості учня, його пізнавальних і творчих здібностей. Це є абсолютно обґрунтованим, оскільки, освітній процес, безпосередньо процес навчання має спрямовуватися й забезпечувати формування особистості, здатної жити і працювати у мінливому світі, сміливо розробляти власну стратегію поведінки, здійснювати моральний вибір і нести за нього відповідальність, тобто особистості, яка розвивається і самореалізується.

Технології ігрового навчання, за визначенням Л. Рябовол, є ігровою формою цілеспрямованої взаємодії суб'єктів навчання шляхом реалізації певного змісту, сюжету. Ігрова діяльність одночасно виконує пізнавальну, мотиваційну, дослідницьку, розвиваючу, виховну, контрольну функції і забезпечує досягнення низки навчальних завдань, зокрема сприяє у поглибленні й закріпленні теоретичних знань, розвитку критичного мислення, формуванні інтелектуальних та практичних умінь і навичок, вмінь висловлювати і обґрунтовувати свою думку, позицію, у формуванні й висловлюванні особистого ставлення до певних подій, явищ, дозволяє набути досвід певної діяльності, виробляти здатність знаходити альтернативні способи дій, шляхи вирішення проблем [5, с. 459].

У порівнянні з традиційними методами навчання, дидактична гра дозволяє активізувати навчальний процес, передбачає особливий вид навчальної діяльності, за якого створюються специфічні навчальні ситуації на виконання/ реалізацію визначених дидактичних завдань. Як правило, поняття «гра»

асоціюється з такими поняттями як: «змагання», «імітація», «модель», «наслідування», «умовність», іноді – «несерйозність». Іноді гру розглядають як непродуктивний вид діяльності, де важливим є процес, а не результат. Як з'ясувала В. Чужикова, деякі дослідники цього питання вважають, що в основі гри неодмінно лежить змагання, інші – рольова імітація. Проте, переважно науковці суголосні у тому, що ігрові моделі обов'язково мають передбачати імітацію, яка, у свою чергу, має відображати найбільш характерні якості й ознаки реального об'єкта, реальних обставин, які імітуються, при цьому, максимально повно забезпечувати виконання дидактичних завдань, досягнення очікуваних результатів. Роль вчителя під час застосування ігрових технологій – організація та керівництво навчальної діяльності учнів. До специфічних рис ігрових технологій згадана вчена відносить такі, як: цілеспрямованість (постановка конкретної мети і завдань), адресність, можливість застосування у навчанні учнів різного віку, професійна орієнтація, імітаційний характер. Обов'язковими етапами реалізації навчальної ігрової діяльності є планування, безпосередньо організація та керівництво/ регулювання, а також контроль. Охоплення усіх складових ігрової діяльності у процесі навчання є умовою ефективності процесу навчання. Застосування ігрових технологій у навчанні правознавства дозволяє формувати й розвивати не лише знання, але й уміння та навички (комунікативні, організаторські, управлінські), досвід вирішення проблем у правовому полі на умовному, змодельованому чи реальному ситуаційному матеріалі/ об'єкті [6, с. 391-393].

І. Коляда також вказує, що під час проектування/ планування навчальної ігрової діяльності необхідно чітко визначити її мету і завдання та ступінь їх реалізації/ досягнення на різних етапах дидактичної гри, а також розробити відповідні й необхідні інструкції та правила. При цьому вчений вказує на такі обов'язкові структури навчальної гри, як: часова структура – регламент гри, розрахунок витрат часу як на проведення гри, так і на обговорення її результатів; рольова структура – визначення ролей її учасників, організаторів, експертів тощо; методична структура – конкретна методика проведення гри (блок-схема, сценарій, карта), система оцінювання діяльності учасників, технічні, наочні засоби навчання; структура контролю – система оціночних показників, рефлексивний аналіз гри учасниками [3, с. 4-5].

Не можна не погодитися із думкою М. Бугайова та С. Козловської, що навчальні ігри мають суттєвий дидактичний потенціал. У процесі їх організації і проведення, на основі моделювання реальних ситуацій, відбувається поглиблення і творче застосування знань, формування ціннісних орієнтацій, накопичення досвіду практичної діяльності, істотно підвищується рівень мотивації учнів до навчання, реалізуються міжпредметні зв'язки. Наразі відбувається застосування знань у нових, нестандартних умовах, що сприяє у розвитку творчого мислення, крім того, стимулює формування комунікативних умінь, навичок міжособистої взаємодії [1, с. 409].

Л. Дудка також вказує, що у процесі навчання правознавства гра дозволяє виконати різні за своїм характером дидактичні завдання, а саме: закріплення, узагальнення й застосування знань, формування уявлення про діяльність у правовій сфері; розвиток навичок участі у колективних справах, проектах; набуття навичок організації взаємодії [2, с. 194].

Як вказує Л. Рябовол, ігрове навчання правознавства може реалізуватися не тільки у формі безпосередньо дидактичної гри – рольової або ділової, але і в інших формах, як: ігрова ситуація, ігровий прийом або технології колективно-групового навчання («ажурна пилка», «бліц-дискусія», «мікрофон», «мозковий штурм», «одна хвилина», «незакінчене речення», «одним словом», «поняття про ...» тощо), ігрова вправа (міні-ігри «Термін», «Думай сам» тощо) [5, с. 167].

У методиці навчання правознавства виокремлено п'ять моделей навчальної гри: імітація діяльності; виконання операцій; розігрування ролей; інсценування; психодрама і соціодрама. Перша передбачає імітацію події, діяльності організацій, людей (проведення наради, обговорення напрямів роботи, нормативних актів, бесіда), обстановки, умов, в яких відбувається подія (кабінет, зал засідань). Її сценарій, крім сюжету, описує структуру і призначення об'єктів, документів, нормативних актів, що позначають імітовану діяльність, та обставини, за яких відбувається подія. Операційні ігри спрямовані на відпрацювання конкретних операцій, наприклад, проведення бесіди, дискусії. Метод розігрування ролей передбачає розподіл між учасниками гри ролей з «обов'язковим змістом» відповідно до проблемної ситуації, винесеної на обговорення, і виконання ними відповідних функцій, обов'язків. Для реалізації методу інсценування потрібен сценарій з описом конкретної ситуації. Головне завдання цього методу – навчити учнів як учасників гри орієнтуватися в різних обставинах, уміти давати об'єктивну оцінку поведінки, враховувати можливості інших людей, налагоджувати з ними контакти, впливати на їх інтереси, потреби, діяльність, не застосовуючи формальних атрибутів влади, наказу. Психодрама і соціодрама передбачають вироблення вмінь відчувати ситуацію в колективі, оцінити та змінити стан іншої людини, уміти налагодити необхідний контакт [4, с. 24].

Різновидом навчальних ігор у процесі навчання правознавства є ділові ігри. В їх основі – імітація ситуацій, процесів правового характеру, як правило, без розподілу ролей, посередництвом чого учні залучаються до аналізу та вирішення проблеми. До прикладу, учням пропонується відтворити засідання певного державного (міждержавного) органу (парламенту, кабінету міністрів, колегії обласної прокуратури, ООН тощо) й обговорити певні питання (законопроект, стан і перспективи розвитку підприємництва й відповідного законодавства, стан злочинності неповнолітніх, внесення змін і доповнень до Конвенції про права дитини тощо) та ухвалити необхідні нормативно-правові акти. Формами ділових ігор є: прес-конференція, зустріч на вищому рівні, міжнародний суд, моделювання засідання ООН [4, с. 125].

Отже, застосування технологій ігрового навчання дозволяє виконувати цілий комплекс дидактичних завдань. У процесі навчання правознавства такі технології істотно підвищують ефективність навчання, активізують його, мотивують і стимулюють учнів, а також сприяють у їх професійній орієнтації щодо правничих професій.

Література:

1. Бугайов М. В., Козловська С. А. Ігрові технології в контексті інноваційного навчання. *Theoretical and scientific bases of development of scientific thought* : Матеріали V Міжнар. наук. конф. (Рим, Італія, 16-19 лютого, 2021). Рим, 2021. С. 406-410.
2. Дудка Л. О. Особливості використання ділових ігор при викладанні методико-правознавчих дисциплін. *Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір* : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 7 червня 2018 р.). Полтава : ПУЕТ, 2018. С. 192-195.
3. Коляда І. А. Ігрові технології навчання громадянської освіти в умовах реалізації концепції нової української школи. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін* : наук.-метод. журнал. 2021. Вип. 9. С. 3-5.
4. Права людини : метод. рекомендації [для вчит. загальноосвіт. шкіл, гім. та ліцеїв] / Т. Бжезовська, А. Булда, Л. Заблоцька [та ін.]. К. : Українська Правнична Фундація; Право, 1998. 160 с.
5. Рябовол Л. Т. Система навчання правознавства учнів основної і старшої школи : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02. Київ, 2015. 600 с.
6. Чужикова В. Г. Методика викладання права : навч. посіб. К. : КНЕУ, 2009. С. 391-421.

Л. Т. Рябовол

Д. В. Ткаченко

**ПРАВОВА ОСВІТА НАСЕЛЕННЯ
ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ
БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ**

Правова допомога, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» (далі – Закон), це – надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. Безоплатна правова допомога, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 1 того ж Закону, це – правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. До правових послуг, надання яких передбачається безоплатною правовою допомогою законодавцем віднесено й надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону) [6].

У цьому контексті особливе значення має первинна безоплатна правова допомога. Її сутність як виду державної гарантії полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Відповідними видами правових послуг є: надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання консультацій, роз'яснень та підготовка проектів договорів користування земельними ділянками (оренда, суборенда, земельний сервітут, емфітевзис, суперфіцій) для сільського населення – власників земельних ділянок (ст. 7 Закону). Суб'єктами надання таких послуг, відповідно до законодавства, є: органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; фізичні та юридичні особи приватного права; спеціалізовані установи; центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги. (ст. 9 Закону) [6].

Такий підхід законодавця корелює з положеннями Національної програми правової освіти населення, якою передбачається, у тому числі, широке інформування населення про правову політику держави та законодавство, забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації, а також активну участь в організації і здійсненні відповідних заходів органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян тощо [7].

Ефективна реалізація наведених вище положень є надзвичайно важливою, оскільки постає як умова втілення ст. 57 Конституції України, згідно з якою, «Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки» [2].

Підвищення правової свідомості, культури та освіченості населення, безпосередньо право просвітництва є одним з основним завдань і центрів з надання вторинної безоплатної правової допомоги. На його виконання такі центри: розповсюджують інформацію у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, надання безоплатної правової допомоги; проводить тематичні семінари, лекції, зокрема у закладах освіти, позашкільної та післядипломної освіти, навчально-виховних закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, для визначених категорій громадян (пенсіонерів, інвалідів, учасників антитерористичної операції, молоді, громадських активістів, вчителів та педагогічних працівників, медичних працівників, інших вразливих суспільних груп з метою підвищення правової свідомості, культури та освіченості населення, запобігання злочинності) [3].

Особливою категорією населення, на яку має спрямовуватися правоосвітня діяльність суб'єктів надання безоплатної правової допомоги, є неповнолітні. Засвоєння правової інформації ними проводиться в ігровій формі. У співпраці з Управліннями освіти міських рад фахівці місцевих центрів безоплатної правової допомоги проводять право просвітницьку роботу не лише з учнівською молоддю, але й зі шкільними психологами та педагогічними колективами. Позитивним результатом наразі є те, що молодь почала частіше користуватися ресурсом WikiLegalAid (українською правовою вікіпедією), проходити стажування на базі центрів з надання безоплатної правової допомоги (БПД).

У колі уваги центрів з надання БПД є питання правового захисту неповнолітніх. У цьому напрямку центри з БПД співпрацюють з різними органами державної влади. До прикладу, Координаційний центр з надання правової допомоги Міністерства юстиції України разом з Генеральною прокуратурою України впроваджують проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину». Мета проекту – налагодження ефективної комунікації між неповнолітніми і потерпілими від вчинених ними злочинів для забезпечення відшкодування заподіяної шкоди у кримінальних провадженнях щодо злочинів невеликої та середньої тяжкості, вчинених неповнолітніми для максимально раннього виведення неповнолітніх правопорушників із кримінального процесу з обов'язковим ужиттям узгоджених заходів для їх ресоціалізації та запобігання повторним злочинам». У рамках реалізації цієї програми центри з надання БПД взаємодіють із службами у справах сімей, дітей та молоді, зокрема з відділами з питань правової роботи, усиновлення, опіки, піклування та сімейних форм виховання дітей, а також з відповідними підрозділами міських, селищних, сільських рад з

питань розвитку соціальних послуг з підтримки дітей, сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема вирішують питання організації соціальної роботи, надання соціальних послуг в громадах, важливості введення в них посад фахівців із соціальної роботи для якісного виконання завдань, поставлених державою в сфері надання базових соціальних послуг [8].

До основних завдань вже згадуваної нами Національної програми правової освіти населення віднесено і підвищення рівня правової підготовки громадян, які перебувають на державній службі, обрані народними депутатами України, депутатами місцевих рад, журналістів, які висвітлюють правову тематику [7]. Слід зазначити, що суб'єкти надання безоплатної правової допомоги відіграють істотну роль для виконання цього завдання. Так, комплекс заходів усіма центрами надання БПД в Україні проводиться з метою вивчення депутатами сільських рад основ земельної реформи. Фахівці центрів з БПД інформують визначену цільову аудиторію про ринок землі, порядок купівлі-продажу земельних ділянок та їх реєстрації, особливості орендних відносин, типові помилки у договорах оренди землі [1].

Специфічною категорією, для якої центри БПД проводять право просвітницьку діяльність, є люди похилого віку. З метою підвищення їх поінформованості про права та альтернативні способи їх захисту проводяться лекції, семінари, вуличні акції, засідання «Клубу спілкування». Особлива увага наразі приділяється людям похилого віку, які перебувають у спеціалізованих закладах та потребують сторонньої допомоги. Хоча внаслідок пандемії COVID-19 та введених карантинних обмежень зменшилась кількість офлайн спілкувань з ними, необхідна правова допомога надається їм дистанційно – телефоном, у формі письмових консультацій [4].

25.02.2021 в Україні стартував проєкт «Волонтер БПД», що дозволяє залучити до право просвітницької діяльності значну кількість бажаючих посприяти у цьому. Відповідно до Положення про волонтерську діяльність у сфері надання безоплатної правової допомоги, волонтери допомагатимуть центрам безоплатної правової допомоги, крім іншого, і проводити право просвітницьку роботу, зокрема братимуть участь у підвищенні правової свідомості, культури та обізнаності населення [5].

Отже, правова освіта є одним з напрямів діяльності суб'єктів надання безоплатної правової допомоги. Останні здійснюють її посередництвом таких заходів та засобів, як: проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи, організація комунікативних заходів з питань формування правової культури населення, розроблення й поширення відповідних методичних рекомендацій, друкованих інформаційних матеріалів тощо.

Література:

1. Депутати Богданівської сільської ради вивчали основи земельної реформи.
URL: <http://surl.li/asisw> (дата звернення: 10.11.2021)
2. Конституція України : Закон від 28.06.199 № 254к/96-ВР.
URL: <http://surl.li/asiiq> (дата звернення: 10.11.2021)
3. Кропивницький центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги.
URL: <http://surl.li/asipm> (дата звернення: 10.11.2021)
4. Надання правової допомоги людям похилого віку на Черкащині.
URL: <http://surl.li/asitz> (дата звернення: 10.11.2021)
5. Положення про волонтерську діяльність у сфері надання безоплатної правової допомоги : наказ Координаційного центру з надання правової допомоги Міністерства юстиції України від 27.01.2021 № 1.
URL: <http://surl.li/asinh> (дата звернення: 11.11.2021)
6. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI.
URL: <http://surl.li/asidw> (дата звернення: 10.11.2021)
7. Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України; Програма від 18.10.2001 № 992/2001.
URL: <http://surl.li/asihd> (дата звернення: 10.11.2021)
8. Про правовий захист неповнолітніх говорили з центрами соціальних служб в Івано-Франківській області.
URL: <http://surl.li/asisi> (дата звернення: 10.11.2021)

*Секція III.***ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ****А. Ю. Бондаренко****СТРАТЕГІЧНА МЕТА ТА ЗАВДАННЯ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ**

У сучасному світі дедалі більшого розвитку набуває інклюзивна модель освіти – модель, що пов'язана з дотриманням прав людини. Інклюзивна освіта базується на соціальній моделі розуміння інвалідності, яка на противагу медичній моделі, розглядає ваду здоров'я як соціальну проблему, а не як характеристику особистості.

Доступність якісної освіти є вагомим складовою та передумовою забезпечення прав та рівних можливостей у житті кожної дитини, а відтак і однією з базових цінностей, що їх обстоює ЮНІСЕФ в усьому світі.

Базові цінності, на яких ґрунтується інклюзивна освіта:

- Кожна дитина – особистість.
- Навчатися можуть усі – нездібних дітей немає.
- Кожна дитина має унікальні здібності, особливості та інтереси.
- Заборона на дискримінацію в будь-якій формі.
- Право кожної людини на участь у житті суспільства, у тому числі людей з особливими потребами.

- Терпимість один до одного: готовність жити разом у світі один з одним прийняття людей із їхніми індивідуальними відмінностями.

- Виховання в дусі толерантності як «гармонія в розмаїтті».

Розвиток інклюзивного навчання є одним із пріоритетних напрямів діяльності МОН і тому Міністерство системно працює над створенням нових можливостей для дітей з особливими освітніми потребами. Про це наголосив Міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет на Всеукраїнського форуму «Україна 30. Освіта і наука».

Однією з доведених умов ефективності інклюзивної освіти є психологічна та методична готовність психолого-педагогічного персоналу. Це підкреслюється і в державних документах. Зокрема, в листі МОН України «Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти в 2021/2022 н.р.»

наголошується, що необхідними умовами формування інклюзивного середовища у закладах середньої освіти є: подолання соціальних та психологічних бар'єрів, впровадження педагогіки партнерства, створення універсального дизайну та розумних пристосувань у закладах освіти, що передбачає не лише дотримання вимог архітектурної доступності будівель та приміщень закладів освіти, але й стосується навчальних матеріалів, методів викладання та оцінювання досягнень учнів, створення безбар'єрного фізичного простору [3].

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування та заклади освіти створюють для учнів умови для здобуття освіти на рівні з іншими здобувачами освіти, а саме:

- належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного, методичного забезпечення закладів освіти;
- підвезення учнів до закладів освіти і у зворотному напрямку;
- забезпечення доступності території закладів освіти, будівель, споруд та приміщень для учнів,
- забезпечення універсального дизайну закладів освіти [4].

Діти з особливими освітніми потребами мають право і на якісну позашкільну освіту. Вона має забезпечити розвиток їхніх здібностей та обдарувань із урахуванням індивідуальних потреб та інтересів, зокрема у соціалізації, професійному визначенні та інтеграції в суспільство.

Інклюзія сьогодні – це філософія розуміння участі людини у житті суспільства, розуміння того, що усі діти є цінними членами суспільства і мають рівні права незважаючи на особливості їхнього психофізичного розвитку.

Сім'я та заклади освіти мають докласти максимум спільних зусиль аби навчити дітей толерантно поводитися з тими, у кого гірший зір, слух, хто не може ходити, розмовляти, хто бачить свій власний світ по іншому, хто гірше розуміє навчальний матеріал, але також має серце, переживає емоції і мріє. А також з повагою ставитися до тих дітей, хто трішки інакший, допомагати їм, підтримувати, дружити з ними та поважати їх.

Кожна дитина має рівні права на життя та освіту.

Певні порушення у фізичному та психічному розвитку учнів створюють труднощі в досягненні загальної освітньо-виховної мети, породжують суперечності між прагненнями учнів та їхніми можливостями. З огляду на це, у нормативно-правових документах інклюзивної освіти чітко зазначено, що особливістю навчально-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами є його корекційна спрямованість.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) - комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення [1].

Корекційно-розвиткова робота – вагома складова інклюзивного навчання. Тому ефективність організації інклюзивного навчання багато в чому залежить від правильної її організації. Корекційно-розвиткова робота - це комплексна діяльність різних фахівців, спрямована на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання її психофізичних порушень у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку особистості та підготовки до самостійного життя.

Вона реалізується у вигляді занять, які прописані в індивідуальній програмі розвитку учня відповідно до рівня підтримки. Під час проведення таких занять слід враховувати індивідуальні потреби та потенційні можливості дитини з особливими освітніми потребами. Психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові заняття можуть проводитися в індивідуальній чи груповій формі, у ресурсній кімнаті, медіатеці закладу освіти.

Психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові заняття проводяться фахівцями (із числа працівників закладу освіти та/або додатково залученими фахівцями), з якими заклад освіти або відповідний орган управління у сфері освіти укладають цивільноправові договори [5].

Основною метою корекційно-розвиткових занять є збереження досягнутих раніше результатів роботи, тому необхідно розробляти завдання на підтримання, збереження, закріплення набутих раніше умінь, навичок та завдання розвиваючого характеру, а також надання рекомендацій батькам, щодо підтримки дитини та надання допомоги у виконанні цих завдань [4].

Корекційна робота з дитиною повинна будуватися не як просте тренування вмінь і навичок, не як окремі вправи по вдосконаленню психологічної діяльності, а як цілісна усвідомлена діяльність. При цьому необхідно проводити корекційну роботу як із самою дитиною по зміні її окремих психологічних утворень, так і з умовами життя, виховання і навчання, в яких знаходиться дитина.

Розглянемо стратегічні задачі, так як вони є загальними для всіх дітей із проблемами в розвитку. В практиці психокорекційної роботи традиційно виділяють три основні моделі корекції: загальна, типова, індивідуальна.

Загальна модель корекції – це система оптимального вікового розвитку особистості в цілому. Вона включає в себе охоронно-стимулюючий режим для дитини, відповідний розподіл навантажень із врахуванням психічного стану, організацію життєдіяльності дитини в школі, в сім'ї та інших групах.

Типова модель корекції оснований на організації конкретних психокорекційних впливів із використанням різних методів: ігротерапії, сімейної терапії, психорегулюючих тренувань.

Індивідуальна модель корекції орієнтована на корекцію різних порушень в дитини чи підлітка з врахуванням його індивідуально-типологічних, психологічних особливостей. Це досягається в процесі створення

індивідуальних психокорекційних програм, спрямованих на корекцію наявних порушень із врахуванням індивідуальних факторів.

Загальна модель психокорекції орієнтована на профілактичну роботу з дитиною, типова модель – на оптимізацію, стимулювання психічного розвитку, а індивідуальна модель – на корекцію недоліків в розвитку дитини з врахуванням індивідуально-психологічних особливостей [2, с. 80].

Принципи побудови корекційно-розвивальних програм визначають стратегію, тактику їхньої розробки, тобто визначають цілі, задачі корекції, методи і засоби психологічного впливу. Складаючи різного роду корекційні програми, необхідно спиратися на принципи:

- системності корекційних, профілактичних і розвивальних задач;
- єдності діагностики і корекції;
- пріоритетності корекції причинного типу;
- діяльнісний принцип корекції;
- урахування вікових, психологічних й індивідуальних особливостей дитини;
- комплексності методів психологічного впливу;
- активного залучення соціального оточення до участі в корекційній програмі;
- опори на різні рівні організації психічних процесів;
- програмованого навчання;
- зростання складності;
- урахування обсягу і ступеня різноманітності матеріалу;
- урахування емоційного забарвлення матеріалу.

Принцип системності корекційних, профілактичних і розвивальних завдань відбиває взаємозв'язок розвитку різних сторін особистості дитини і гетерохронність (нерівномірність) їхнього розвитку. Іншими словами, кожна якість дитини знаходиться на різних рівнях розвитку у відношенні різних його аспектів – на рівні благополуччя, що відповідає нормі розвитку; на рівні ризику, що означає загрозу виникнення потенційних труднощів розвитку; і на рівні актуальних труднощів розвитку, що об'єктивно виражається в різного роду відхиленнях від нормативного ходу розвитку. У цьому факті виявляється закон нерівномірності розвитку. Тому відставання і відхилення в розвитку деяких сторін особистості закономірно приведуть до труднощів і відхилень у розвитку інтелекту дитини і навпаки. Наприклад, нерозвиненість навчальних і пізнавальних мотивів і потреб з високою імовірністю призводить до відставання в розвитку логічного операційного інтелекту [2, с. 85].

Під час визначення цілей і задач корекційно-розвиткової роботи не можна обмежуватися лише актуальними проблемами і труднощами розвитку дитини, а потрібно виходити з найближчого прогнозу розвитку. Вчасно прийняті превентивні заходи дозволяють попередити різного роду відхилення в

розвитку. З іншого боку, взаємозумовленість у розвитку різних сторін психіки дитини дозволяє значною мірою оптимізувати розвиток за рахунок інтенсифікації сильних сторін через механізм компенсації. Крім того, будь-яка програма психологічного впливу на дитину повинна бути спрямована не просто на корекцію відхилень у розвитку, на їхнє попередження, але і на створення сприятливих умов для найповнішої реалізації потенційних можливостей гармонійного розвитку особистості [2, с. 86].

Таким чином, цілі й задачі будь-якої корекційно-розвиткової роботи повинні бути сформульовані як система задач трьох рівнів:

1. Корекційного – виправлення відхилень і порушень розвитку, вирішення труднощів розвитку.

2. Профілактичного – попередження відхилень і труднощів у розвитку.

3. Розвивального – оптимізація, стимулювання, збагачення змісту розвитку.

Тільки єдність перерахованих видів задач може забезпечити успіх і ефективність корекційно-розвивальної роботи.

Література:

1. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (дата звернення: 10.05.2022)
2. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. Київ, 2011. 206 с.
3. Основи інклюзивної освіти : навч. метод. посіб. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ, 2011. 260 с.
4. Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах освіти в 2021/2022 н.р. : лист Міністерства освіти та науки України від 30 серпня 2021р. №1/9-436.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-navchannya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-u-20212022-navchalnomu-roci>.
(дата звернення: 10.05.2022)
5. Порядок організації інклюзивного навчання у заклад загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 № 957.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>.
(дата звернення: 10.05.2022)

Г. О. Котломанітова

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ РЕСУРСИ СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Одним із викликів третього тисячоліття є необхідність забезпечити рівний доступ до якісної освіти усіх без винятку людей, незважаючи на соціальні, психофізичні відмінності. На сьогодні одним із найважливіших явищ у сучасній системі освіти є рух за інклюзивну освіту. Інклюзія справляє значний вплив на політику, науково-пошукову та практичну роботу і має багато значень, що охоплюють діапазон від простого зарахування учнів з особливими освітніми потребами в звичайні класи до трансформації філософії, цінностей і практичних підходів цілих освітніх систем. Інклюзія потрібна нашій державі як засіб досягнення соціальної справедливості в інтересах учнів з особливими освітніми потребами. Проблема інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в середовище закладу освіти, створення належних умов задля цього є нагальною й потребує належного науково-теоретичного й методологічного дослідження. Вивчення стану розробки проблеми інклюзивної освіти в Україні свідчить, що за останнє десятиріччя з'явилося достатньо науково-методичної та педагогічної літератури, яка відповідає сучасним запитам і потребам роботи з дітьми з особливими потребами як у теоретичному, так і в практичному плані. Однак, важливі аспекти вирішення проблем осіб з особливими потребами, а саме – соціально-педагогічна робота з учнівською молоддю з особливими потребами в контексті інклюзивного освітнього простору, не стали об'єктом системних науково-педагогічних пошуків й потребують більш детального дослідження. Тому *метою* цієї наукової розвідки маємо висвітлення тих соціально-педагогічних ресурсів, які б оптимізували створення й функціонування безбар'єрного інклюзивного освітнього простору.

У зв'язку з необхідністю всебічного розвитку дітей з особливими потребами інклюзивне освітнє середовище визначено «як сукупність зовнішніх та внутрішніх умов, факторів, визначальним серед яких є соціальне виховання, об'єктів інфраструктури, що забезпечують набуття учнями з особливими потребами соціальності через максимально можливе їх включення до усіх ланок педагогічного процесу, залучення на паритетних началах до звичайного шкільного життя та вільного перебування у шкільному просторі; створення такого середовища виступає необхідною умовою для залучення дітей з особливими потребами до навчально-виховного процесу, максимального розвитку їх здібностей, стимулювання компенсаторних можливостей організму, набуття ними повноцінного соціального досвіду як основи вибору успішних

життєвих стратегій» [5, с. 179].

Варто наголосити, що інклюзивний освітній простір має ґрунтуватися на таких принципових засадах, як: соціалізаційна спрямованість освітнього процесу; індивідуалізація освітнього простору; інтегративність супроводу суб'єктів інклюзивного освітнього простору; ціннісне і толерантне ставлення до суб'єктів навчально-виховного процесу.

Загалом, під впливом інклюзивних процесів освітній простір має підлаштовуватися під потреби дітей з особливими освітніми потребами. Створення безбар'єрного освітнього середовища, зокрема, уведення в інфраструктуру шкіл інклюзивного дизайну, є важливою соціально-педагогічною умовою ефективного функціонування інклюзивного освітнього простору.

Для побудови ефективної соціально-педагогічної роботи з дітьми, що розгортається в інклюзивному освітньому просторі, важливо враховувати такі характеристики такого простору, як: організованість; протяжність у часі і просторі; змістовність і структурованість (взаємозв'язок і взаємозалежність елементів); доступність; полісуб'єктність; варіативність.

Необхідно акцентувати увагу на взаємодії внутрішніх та зовнішніх структурних елементах інклюзивного освітнього простору, які мають переслідувати єдину мету – забезпеченням якісної освіти всім учням, сприяння повноцінній соціалізації дітям з особливими освітніми потребами.

Внутрішній компонент інклюзивного простору полягає у його спрямованості на організацію освітнього процесу, що задовольняє освітні потреби всіх учасників навчально-виховного процесу; реалізацію програми надання спеціальних освітніх і фахових послуг для дітей з особливими освітніми потребами; створення позитивного психологічного мікроклімату в шкільному колективі.

Зовнішній компонент інклюзивного освітнього простору створює можливості для застосування набутих у школі знань, умінь та навичок, досвіду емоційно-чуттєвого ставлення до світу та творчої діяльності у реальному житті в активній просоціальній діяльності.

Саме налагоджена соціально-педагогічна робота в закладі освіти з інклюзивним навчання уможливорює забезпечення необхідних структурних компонентів, їх взаємодію задля створення безбар'єрності в аспекті соціалізації учасників освітнього процесу. Соціально-педагогічна робота в інклюзивному освітньому просторі є медіацією між дитиною з особливими освітніми потребами і структурами й установами, вчителями і вихователями, батьками та іншими спеціалістами [6].

Діяльність соціального педагога підпорядковується глобальній меті: сприяти соціалізації особистості засобами соціального виховання, розширенню емпіричного соціального досвіду дітей з особливими освітніми потребами,

організації змістовного дозвілля, профілактичної діяльності з попередження девіантної поведінки учнів.

Важливо створити такі соціально-педагогічні умови, які сприятимуть розвитку дитини з особливими освітніми потребами, її адаптації до навчально-виховного процесу. Важливо створити атмосферу безпеки, дати відчуття захисту дитині від стереотипізації та стигматизації зовнішнього середовища, порівняння з однолітками, які мають типовий розвиток. Соціальний педагог має виконувати функцію провідника, допомагати дитині вибудувати власну позицію, сформувати незалежність від несприятливого зовнішнього впливу, навчитися спиратися на власний потенціал, самоактуалізовуватися при подоланні перешкод.

В інклюзивному освітньому просторі прогнозується формування таких важливих особистісних якостей у дітей з особливими освітніми потребами, як:

- стійкість до несприятливих соціальних впливів зі збереженням індивідуальних якостей;
- сформовані установки і цінності;
- активну позицію у вирішенні соціальних проблем.

Тому необхідно створювати можливості для комунікації, побудови відносин в колективі, рольового функціонування як повноцінних членів суспільства.

Для того, щоб інтеграція дітей з особливими освітніми процесами відбулася, необхідно сконцентрувати дитину на готовності скористатися існуючими можливостями, значних зусиллях і напруженні.

Важливим вважається використання тих умов, в яких складаються їх взаємовідносини з оточуючим соціальним середовищем для реалізації власного потенціалу в досягненні спільних успіхів у навчально-виховному процесі [2].

Отже, соціально-педагогічна робота буде ефективною, якщо відбудеться взаємодія суб'єктів загальноосвітнього навчального закладу, у процесі створення максимально сприятливих умов і можливостей для оволодіння дітей з особливими освітніми потребами [4].

Фахівець соціальної сфери в інклюзивному освітньому просторі має виконувати такі функції [1, с. 8]:

- діагностично-прогностична (виявлення характеристик стану розвитку дитини з особливими освітніми потребами, в інклюзивному освітньому просторі);
- комунікативна (встановлення контактів з суб'єктами, які потребують фахової допомоги, та підтримка у процесі адаптації до навчання, залучення учасників мультидисциплінарної команди (асистентів учителя, вчителів, батьків), створення безбар'єрного середовища у роботі з дитиною з особливими освітніми потребами);
- профілактична (попередження і подолання негативних впливів на учнів у соціально-правовому, юридичному та психологічному плані);

- психолого-соціально-педагогічна (консультування та корекція міжособистісних відносин учнів в умовах класу, сприяння подоланню психологічних та соціально-педагогічних труднощів, які можуть виникнути у дітей в процесі адаптації до освітнього середовища закладу освіти);
- організаторська (організація спільної діяльності дітей з типовим розвитком та дітей з особливими освітніми потребами у навчально-виховному процесі, допомога у профорієнтації та адаптації випускників з інвалідністю);
- правозахисна (забезпечення у інклюзивному освітньому просторі принципів гендерної рівності, контроль за дотриманням прав дитини, незалежно від стану здоров'я та можливостей розвитку).

Отже, основним завданням соціально-педагогічної діяльності у інклюзивному освітньому просторі є створення оптимальних умов доступу до навчання, адаптації і включення дітей з особливими освітніми потребами в соціум загальноосвітнього навчального закладу та професійне надання особистісно орієнтованих соціальних послуг шляхом створення умов фізичного і просторового доступу закладу освіти та організації соціальної взаємодії дітей з особливими освітніми потребами з однолітками, які мають типовий розвиток. Соціальному педагогу важливо правильно ставити перед собою завдання та досягати їх реалізації [3, с. 152]:

- сприяти адаптації дитини з особливими освітніми потребами до навчального простору, працювати над подоланням ізоляції;
- сприяти можливості отримання освіти за місцем проживання без відриву від родини та знайомого середовища;
- сприяти розвитку здорової емоційної сфери дітей з особливими освітніми потребами;
- сприяти розвитку комунікації дітей з особливими освітніми потребами з однолітками з типовим розвитком;
- сприяти підготовці дітей з особливими освітніми потребами до повноцінної участі у різних сферах суспільства;
- формуванні у дітей з типовим розвитком почуття відповідальності за товаришів, які потребують допомоги, емпатії, співчуття; орієнтації педагогів на зміщення акцентів у корекційно-педагогічній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, коли об'єктом впливу стає не відхилення у розвитку, а особистість.

Отже, можемо підсумувати, що завдання соціального педагога в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору полягає у створенні у закладі освіти таких соціально-педагогічних умов, що відповідають концепції інклюзивного навчання. Важливим аспектом є налагодження взаємодії між різними соціальними інститутами, фахівцями, волонтерами, громадськими організаціями для спрямування їх зусиль на допомогу дітям з особливими освітніми потребами та їхньому

мікросередовищу, іншими словами, створення мультидисциплінарної команди. Кінцевим результатом має стати набуття дітьми з особливими освітніми потребами досвіду розбудови товариських та дружніх відносин в інклюзивному освітньому просторі на засадах толерантності та взаєморозуміння, розширення соціальних знань та вмінь, становлення системи гуманістичних цінностей інклюзивного суспільства. Саме такі соціально-педагогічні ресурси є одним із гарантів створення й функціонування безбар'єрного інклюзивного освітнього простору.

Література:

1. Бойко, А. М. Тьютор – якісно вища педагогічна позиція і новий простір духовно-моральної взаємодії. *Збірник наукових праць : Педагогічні науки*. Випуск 2. Полтава, 2011. С. 4 – 10.
2. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком».
URL : <http://www.ussf.kiev.ua/index.php?go=Content&id=36>
(дата звернення: 10.05.2022)
3. Горілий, А. Г. Нагальні завдання підготовки фахівців із соціальної роботи. *Соціальна робота : теорія, досвід, перспективи*. Ч.1. Ужгород, 1999. С. 151 – 154.
4. Декларація соціального прогресу та розвитку (1969 р.).
URL: http://www.uazakon.com/documents/date_5r/pg_ifwwog.Htm
(дата звернення: 10.05.2022)
5. Коноплева, А.Н. & Лещинская, Т.Л. Интегрированное обучение детей с особенностями психофизического развития : монография. Минск : НИО, 2003. 232 с.
6. Проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» / Всеукраїнський фонд «Крок за кроком».
URL : <http://www.ussf.kiev.ua/index.php?go=Content&id=18>
(дата звернення: 10.05.2022)

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сьогодні одним із пріоритетних напрямів політики нашої держави є створення інклюзивного освітнього середовища. В Україні зростає кількість дітей, які потребують спеціальної освіти, яка б сприяла їхній соціальній адаптації та інтеграції в активне суспільне життя.

Одним із сучасних пріоритетів освіти в Україні є розвиток інклюзивного навчання. Основна увага інклюзивним технологіям приділяється у закладах дошкільної освіти, так як у цьому віці закладаються передумови майбутньої навчальної діяльності дитини, яка активно оволодіває культурними навичками та здібностями, відбувається активний розвиток її пізнавальних можливостей.

З метою забезпечення цілісного входження дитини з особливими потребами в загальноосвітній простір, що відповідатиме її потребам і можливостям, в сучасному дошкільному навчальному закладі передбачена така форма організації освіти, як інклюзивна. Інклюзивна освіта означає створення умов для отримання, засвоєння і використання знань, умінь і навичок дітьми з особливими освітніми потребами в різних видах діяльності разом з усіма однолітками групи.

У Законі України «Про освіту» визначено, що інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, що забезпечує реалізацію права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, а також їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство. Таке навчання гарантовано забезпечує доступ до освіти дітей з особливими потребами в закладах освіти за рахунок застосування таких методів навчання, що враховують індивідуальні особливості всіх без винятку дітей.

Законом України «Про дошкільну освіту» затверджено державні гарантії у здобутті дошкільної освіти зокрема, дітьми з особливими потребами: громадяни України незалежно від особливих освітніх потреб, складних життєвих умов, місця проживання, мовних або інших ознак мають рівні права на здобуття дошкільної освіти у закладах дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, а також у сім'ї (Стаття 9, п.1); для задоволення освітніх, соціальних потреб, організації корекційно-розвиткової роботи у складі закладів дошкільної освіти на підставі письмового звернення батьків або законних представників особи з особливими освітніми потребами в обов'язковому порядку утворюються інклюзивні та/або спеціальні групи для виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами (Стаття 12, п.3) [2].

Провідна мета закладу дошкільної освіти, в якому впроваджують інклюзивну освіту - надати індивідуально орієнтовану педагогічну, психологічну та соціальну допомогу дітям із особливими освітніми потребами.

Головною особливістю інклюзивної освіти є зміна поглядів, переконань, філософії, менталітету усіх учасників освітнього процесу: дітей, батьків, педагогів, обслуговуючого персоналу, що є важливим для створення у закладі освіти оптимального комфортного середовища.

Дошкільний період відіграє важливу роль у становленні особистості дитини та формуванні її первинного світогляду, самосвідомості, розвитку соціальних властивостей. Саме у закладі дошкільної освіти закладаються передумови майбутньої освітньої діяльності дитини, йде активний розвиток її пізнавальних можливостей.

У закладі дошкільної освіти створюється група фахівців індивідуального супроводу дитини, в яку входять: вихователь-методист, вихователі, асистент вихователя, практичний психолог, учитель-дефектолог, медична сестра та ін. Участь батьків дитини з особливими освітніми потребами є обов'язковою.

Вихователь-методист є учасником команди супроводу дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами та організовує освітній процес в інклюзивних групах, налагоджує співпрацю педагогів та батьків. Для всіх дітей з особливими освітніми потребами, незалежно від визначеного рівня підтримки, команда психолого-педагогічного супроводу складає індивідуальну програму розвитку, а для тих дошкільнят, які цього потребують, – індивідуальний навчальний план. Зазначимо, що діти з особливими освітніми потребами здобувають дошкільну освіту відповідно до державного стандарту дошкільної освіти як і всі діти, проте за допомогою найбільш прийнятних методів, що враховують їхні потреби та можливості.

Організація сучасної інклюзивної дошкільної освіти забезпечує цілісне входження дитини з особливими освітніми потребами в загальноосвітній простір, що відповідає її потребам і можливостям. Залежно від індивідуальних потреб дитини, від рівня включення дитини в освітній процес, умовно можна виокремити такі види інклюзії в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти:

1) епізодична – дошкільник включається у колектив однолітків лише на свята, короткочасно під час ігор чи на прогулянці;

2) часткова – передбачає включення дитини в режимі половини дня або неповного тижня, наприклад, коли дошкільник перебуває з групою однолітків, засвоюючи безпосередньо навчальний матеріал під час індивідуальної роботи, однак бере участь у заняттях із зображувальної діяльності, фізичної культури, музики тощо разом з іншими;

3) повна – полягає у відвідуванні дитиною з особливими освітніми потребами вікової групи в режимі повного дня самостійно чи з супроводом. Тобто такий дошкільник бере участь у всіх заняттях із дітьми з нормотиповим

рівнем розвитку, при цьому обираються завдання різного рівня складності, додаткові ігри та вправи [4, с. 132].

Особливого значення має облаштування простору в дошкільному закладі з інклюзивними групами, а саме:

- безперешкодний доступ до приміщення – наявність пандусів;
- дотримання температурно-повітряного режиму;
- наявність достатнього природного освітлення та при потреб забезпечення штучним;
- вибір якісних меблів та правильне їх розташування у коридорі, групі, кабінетах спеціалістів;
- забезпечення необхідними навчально-методичними посібниками, дидактичними матеріалами, обладнанням для занять та ігор;
- облаштування ресурсної кімнати для проведення психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових занять.

В інклюзивних групах закладу дошкільної освіти діти з особливими освітніми потребами залучені до навчального процесу. Вони спілкуються з однолітками, знаходять друзів, стають відкритими та почуваються впевненіше. Долучаються до спільних ігор та творчих занять. Це все сприяє мовному, когнітивному, соціальному та емоційному розвитку.

В закладах дошкільної освіти, діти з особливими освітніми потребами навчаються толерантності, вмінню співчувати, допомагати, підтримувати. Успішне перебування в інклюзивних групах є чудовим початком для подальшої освіти.

Зміст інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти реалізується в різних формах діяльності, які сприяють різнобічному розвитку дітей з ООП:

- ✓ індивідуальні заняття зі спеціалістами – спрямовані на розвиток і підтримку функціональних здібностей дитини у відповідності з її можливостями;
- ✓ вільні та цільові ігри в спеціально обладнаних приміщеннях, під час прогулянок;
- ✓ фронтальні форми організації активності дітей – організовуються з метою розв'язання, як пізнавальних, так і соціальних завдань;
- ✓ дитячо-батьківські групи – це комплексні заняття для дітей і батьків, які включають в себе ігри, творчі заняття, музичні заняття;
- ✓ свята, екскурсії, конкурси – об'єднують дітей і дорослих, є важливим ритуалом групи і всього закладу дошкільної освіти та створюють позитивний емоційний настрій.

Також важливою є співпраця з батьками. Проведення консультативної роботи з батьками дасть можливість спеціалістам краще пізнати і зрозуміти дитину. А батьки, в свою чергу, отримають інформацію про потенційні можливості дитини, про її успіхи чи невдачі, про те, чому варто приділяти більше уваги вдома.

Особливістю освітнього процесу інклюзивної групи є його індивідуалізація і диференціація. Зміст дошкільної освіти визначається Базовим компонентом дошкільної освіти та реалізується згідно із програмою (програмами) розвитку дітей і навчально-методичними посібниками, затвердженими в установленому порядку Міністерством освіти і науки України.

Освітній процес в інклюзивних групах і групах компенсуючого типу у закладах дошкільної освіти здійснюється за спеціальними програмами розвитку дітей і навчально-методичними посібниками, затвердженими в установленому порядку Міністерством освіти і науки України. У таких групах проводиться корекційно-відновлювальна робота із предметно-практичного навчання, – 272 слікувальної фізкультури, соціально-побутової та комунікативної діяльності, просторової орієнтації, розвитку слухового, зорового, дотикового сприймання, формування мовлення.

Основними завданнями дошкільної інклюзивної освіти є:

- 1) створення безбар'єрного середовища у навчанні;
- 2) відкритість і доступність як для дітей, так і для дорослих;
- 3) технічне оснащення навчальних закладів;
- 4) розробка спеціальних навчальних курсів для педагогів, спрямованих на розвиток їх взаємодії з дітьми із особливими потребами;
- 5) спеціальні програми, спрямовані на полегшення процесу адаптації дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку, у загальноосвітньому навчальному закладі [3, с.75-80].

Освітнє середовище закладу дошкільної освіти для реалізації інклюзивного навчання має базуватися на таких принципах:

- 1) принцип індивідуалізації, який дає можливість урахувувати вікові та індивідуальні особливості дитини, її інтереси і потреби;
- 2) принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що визначає особистісно зорієнтовану модель спілкування дорослих і дітей;
- 3) принцип універсальності, що передбачає предметне оснащення освітнього середовища, яке би створювало оптимально насичений цілісний, багатофункціональний простір, що трансформується відповідно до напрямку діяльності дітей;
- 4) принцип відкритості, що передбачає реалізацію права дитини на вибір гри, видів діяльності, засобів здійснення мети, місця і часу діяльності.

Дотримання в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти для реалізації інклюзивного навчання принципів педагогіки партнерства, впровадження інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечення вихованцям можливості вільно вибирати вид діяльності, визначати ступень участі в ній, способи її здійснення сприяє максимальному розкриттю особистісного потенціалу дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами [1].

У дошкільний період розвитку дитини закладається фундамент її здоров'я. Вся робота в дошкільному закладі повинна бути пронизана турботою про фізичне здоров'я дитини та її психологічне благополуччя. Шляхи досягнення фізичного та психологічного здоров'я дитини не зводяться лише засобів фізичного виховання та медичних заходів. Вони повинні проходити через всю організацію життя дітей у сім'ї, у дошкільному навчальному закладі, зокрема, організацію предметного і соціального середовища, режиму дня та спільної видів дитячо-батьківської діяльності з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей.

Таким чином, загальною метою закладу дошкільної освіти з інклюзивною освітою є забезпечення умов для спільного виховання і навчання дітей з різними особливостями розвитку. Завданнями такого закладу є: створення комфортного простору для всіх дітей; створення інклюзивного розвивального середовища, яке сприяє гармонійному розвитку особистості особливої дитини; формування толерантного товариства дітей, батьків, персоналу закладу дошкільної освіти; створення у навчальному закладі педагогічної системи, центрованої на потребах дитини та сім'ї.

Література:

1. Андрущенко О. О. Організація інклюзивної освіти в дошкільному навчальному закладі. Дитина з особливими потребами. 2016. № 2. С. 5–7.
2. Закон України «Про дошкільну освіту»: чинне законодавство.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2628-14> (дата звернення: 04.03.2021).
3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія К.: «Самміт-Книга», 2009. 272 с
4. Кузава І. Б. Концептуальні засади розвитку процесу інклюзії в умовах дошкільної освіти. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2013. Вип. 23. С. 130-135.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В РЕАЛІЯХ ПАНДЕМІЇ

Спалах пандемії коронавірусної інфекції в 2020 році перетворився на виклик для освіти через закриття шкіл та перенесення освітнього процесу в комп'ютер. Що стосується учнів з особливими освітніми потребами, то нинішні заходи щодо подолання пандемії COVID-19 ускладнюють можливість постійного доступу до якісної освіти для них. Розглянемо особливості дистанційного навчання дітей з ООП (особливими освітніми потребами) і форми дистанційного навчання. Наголосимо, що пандемія вірусної інфекції COVID-19 сколихнула педагогічне співтовариство, поставивши перед ним завдання швидкої перебудови всього навчального процесу. Традиційні методи контактного навчання стали малодоступними або зовсім недоступними.

Фахівці дефектологічного профілю, що працюють з дітьми з ООП (а це досить велика і неоднорідна група), гостро розуміють, що будь-який недолік в їх роботі неминуче призведе до послаблення і навіть зникнення сформованих умінь і навичок. Тому навіть мінімальна пауза в заняттях для багатьох категорій дітей з ментальними та мовними порушеннями, зниженням слуху, аутизмом, зведе педагогічні зусилля нанівець. Дефектологи в кризовий період зобов'язані підтримати дітей та їх батьків і продовжити корекційну роботу в тому форматі, який пропонують нам умови карантину. Нами помічено, що у дистанційного навчання є певні недоліки. Головний з яких – не всі педагоги володіють дистанційним інструментарієм, алгоритмом роботи онлайн. Саме тому підтримки і науково-методичного супроводу потребують не тільки діти і батьки, що вперше зіткнулися з такою формою навчання, а й педагоги, багатьом з яких також не вистачає досвіду організації навчання в дистанційному форматі. За термін дії карантину в Інтернеті з'явилося багато методичних рекомендацій, курсів підвищення кваліфікації, навчальних роликів, які допомагають педагогам трансформувати професійні знання з урахуванням нових засобів комунікації з учнями. Дистанційне навчання тепер розглядається вже не як проблема, а як завдання, у якій є рішення.

Окрім організаційних труднощів, в дистанційній роботі з дітьми з ООП є свої особливості. На жаль, такий формат занять підходить не всім дітям. Для роботи в дистанті у дитини має бути сформована довільна увага (хоча б короткочасна) і навчальні навички (особливі труднощі виникнуть у дітей із СДУГ – синдромом дефіциту уваги та гіперактивності). Складно проводити заняття з дітьми з ВМПП (важкі множинні порушення розвитку), з порушенням

емоційної-вольової сфери (особливо діти з РАС – розладом аутичного спектра). У таких випадках без активної допомоги батьків заняття неможливі. Тоді, як правило, мати або батько стає тьютором, незамінним помічником педагога по той бік екрану. І якщо сім'я недостатньо зацікавлена, то, перш ніж розпочати роботу з дитиною, треба провести колосальну роботу з батьками. Крім того, такого «тьютора» необхідно навчити елементарним педагогічним прийомам, щоб утримати увагу дитини і мотивувати його на заняття.

З огляду на те, що пандемія швидко не відступить, що карантинні заходи можливо повторяться, треба бути готовим до переходу на онлайн роботу в майбутньому. Більш того, дистанційна робота буде актуальна і поза карантину при тривалій відсутності дитини на заняттях (тривала хвороба), якщо дитина перебуває на домашньому навчанні в значній віддаленості від освітнього закладу (особливо – в сільській місцевості). Ефективними є проведення консультацій для батьків (економія часу батьків, немає необхідності відпрошуватися з роботи).

Дистанційна робота можлива в різних формах.

1. Онлайн заняття (первинні або підтримуючі для тих дітей, які вже займалися очно).

2. Готові уроки в режимі автоматичного відтворення (навчальні фільми, мультфільми тощо).

3. Онлайн-консультування батьків і педагогів. Отримання онлайн консультації у інших педагогів, в тому числі, дуже актуальна супервізія для молодих фахівців.

4. Майстер-класи. Наприклад, школа усвідомленого батьківства – лекції педагогів-експертів з питань виховання і навчання дітей з особливостями розвитку.

5. Трансляції заходів, батьківських зборів (вирішує питання інформування батьків), онлайн зустрічі з сім'ями, які можуть продемонструвати успішний досвід реабілітації дітей з труднощами розвитку.

Наголосимо, що при проведенні занять онлайн педагогу необхідно враховувати деякі «секрети» роботи в прямому ефірі. Наприклад, диктори телебачення радять одягати якусь яскраву деталь одягу для залучення зорової уваги. Темп заняття повинен бути досить високий, щоб підтримувати інтерес дитини перед екраном. До роботи залучається яскрава наочність, ляльки, іграшки, мультимедійні посібники. В кінці заняття бажано передбачити заохочувальний приз, наприклад, короткий мультфільм або інтерактивну гру.

При підготовці онлайн заняття важливо витримати наступні етапи:

1. Планування заняття відповідно до ІПРД (індивідуальної програми розвитку дитини).

2. Чітке планування самого заняття, його етапів, оцінка часу на кожен етап заняття.

3. Підбір та підготовка ігор і завдань.

4. Інформування батьків про необхідні під час заняття предмети (олівці, папір, дидактичний матеріал), іграшки, роздруківки завдань.

5. Обговорювання з батьком часу і умов проведення занять (прибрати з кімнати зайвих людей, домашніх тварин, вимкнути зайву техніку і т. ін.).

6. Проведення заняття.

7. Домашнє завдання.

8. Зворотній зв'язок (обов'язковий етап рефлексії з батьком).

Підводячи підсумки вищесказаного, хочеться відзначити, що дистанційне навчання, маючи безперечні плюси і мінуси, входить в наше життя надовго. Педагоги повинні трансформувати свою роботу, перебудовувати звичний уклад занять з урахуванням вимог часу, швидко реагувати на мінливу ситуацію, максимально використовувати можливості з дистанційної роботи для корекційної допомоги дітям з особливостями у розвитку.

Література:

1. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України від 05.09.2017.
2. Постанова КМУ Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (із змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 588) від 09.08.2017 р.
3. Гаяш О. В. Співпраця фахівців у інклюзивному навчанні як необхідна передумова забезпечення корекційної спрямованості педагогічної роботи. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2015. № 12. С. 99-113.
4. Гоцко Г. І. Особливості організації освітнього процесу в умовах реалізації основних засад інклюзивного навчання // *Інклюзивне навчання в Новій українській школі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивне навчання в Новій українській школі»* (26-27 березня 2018 р., м. Терехів): у 2 ч. / Інститут спеціальної педагогіки НАПН України; упорядн.: Лапін А. В., Сурмай Л. О., Щуцька О. І. Київ: Інтерсервіс, 2018. С. 28-30.
5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. С. 56-72.
6. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 273 с.
7. Корнієнко С. Інклюзивна освіта як пріоритетний напрям державної політики України у сфері освіти дітей з інвалідністю. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2011. № 2. С. 275-283.

Ю. С. Топольницька

ВИКОРИСТАННЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДУ ДЛЯ ОПАНУВАННЯ ГРАМАТИЧНИМ МАТЕРІАЛОМ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Інклюзія як поняття та вимога до організації навчального процесу у сучасних умовах чітко зазначена у державних чинниках, які регламентують формування відповідних класів, використання технології диференціації для оптимізації навчання, створення ситуації успіху, позитивної зовнішньої і внутрішньої мотивацій у здобувачів освіти, забезпечення рівного доступу та умов для всіх дітей. Звичайно, діти з особливими потребами вимагають від вчителя додаткової уваги, підготовки дидактичного матеріалу та підбір специфічного інструментарію для реалізації чотири-єдиної мети на кожному уроці та формування ключових та предметних компетентностей, формування наскрізних навичок, здійснення міжпредметних зв'язків під час опанування іноземної мови як академічного курсу в цілому.

Ще Бабанський Ю.К., радянський академік, наголошував на критеріях диференціації навчання, таких як: психологічний (здатність до аналізу, синтезу, узагальнення, виділення головного, характер мислення тощо); навички працювати («time managing», рівень сформованості навичок техніки письма, читання тощо); окремі категорії рис характеру (наполегливість, наявність внутрішньої позитивної мотивації тощо); особливості фізіологічного розвитку дитини(особливості розвитку мовлення, зору, слуху дитини тощо).

Слід зазначити, що умови змішаного навчання, організація навчального процесу в онлайн режимі додають вчителю завдань і викликів щодо ефективності організації занять вищезазначеного формату. Технології диференційованого навчання дають можливість вирішити питання організації навчання в умовах інклюзії під час карантинних обмежень. А саме провідні педагоги дослідники, такі як Кирсанов О. О., Рабунський Е. С. пропонують відкрити, напіввідкрити та приховану диференціацію.

Так відкрита диференціація передбачає об'єднання класу в декілька груп та підготовки для кожної групи окремих завдань, інструкцій, роздаткового матеріалу із урахуванням реальних можливостей кожної однорідної групи (гомогенної). Для створення позитивної атмосфери, виховання толерантного ставлення один до одного в учнівському колективі, запобігання булінгу доречно робити ці групи мобільними, іноді змішаними(гетерогенними), об'єднуючи їх методом жеребкування. Це можна здійснити у вигляді складання

пазлів, де члени групи знаходять один одного згідно з фрагментом пазла, який їм дістався рандомно. Таким чином нівелюється константний поділ дітей за їх рівнем академічних досягнень, особливостями розвитку та втілює ідею «team building», інтерактивних технологій, методів кейсу, проектів та інших сучасних форм роботи.

При напіввідкритому типі диференціації діти об'єднуються у класи адміністрацією навчального закладу. При цьому рівень академічної успішності учнів та особливості їх розвитку від самого початку береться до уваги при комплектації класу. Це дає можливість всім дітям відчувати себе комфортно та однорідно в межах класу.

Прихована диференціація реалізується через виготовлення вчителем окремих додаткових карток з більш детальним ілюструванням нового матеріалу, додатковим інструктажем, наданням додаткових мовленнєвих зразків, опорних схем, ключових слів для полегшення етапу усвідомлення і засвоєння нового лексичного чи граматичного матеріалу. На етапах тренування і практики у всіх видах мовленнєвої діяльності також вищезазначена технологія дає можливість вчителю диференціювати завдання для практичного застосування «phrasal verbs», «grammar structures», «lexical chunks» на оптимальному рівні для кожної дитини, враховуючи її індивідуальні особливості.

У початкових класах нової української школи завдання навчання граматики сформульовано як формування в учнів граматичних навичок у продуктивних і рецептивних видах мовленнєвої діяльності в програмових межах граматичного мінімуму для кожного курсу. Сучасні методи презентації нового граматичного матеріалу на уроці передбачають впровадження ситуативного підходу — контекст у формі аудіо-, відео-тексту або тексту для читання. Дотримуючись диференціації навчання прихованої форми вчитель може виділити в тексті нові граматичні конструкції, винести їх окремим довідковим матеріалом у вигляді:

— готової фрази (наприклад, при пред'явленні Present Simple пропонуються такі мовні зразки: «Pete likes swimming. Boys like playing football»). При цьому доцільно організувати актуалізацію опорних знань з фронтальним повторенням особових займенників перед демонстрацією нової граматики. Також доцільно розробити окремі картки з більшим охопленням всіх варіантів застосування даних структур для здобувачів освіти, які цього потребують);

— формули використання нової структури, фрази (наприклад, при пред'явленні Present Simple пропонуються такі формули «He/She It verb+s/es every day/ always/ sometimes», «I /You/We/ They verb...»), доцільно реалізувати міжпредметний зв'язок з актуалізацією опорних знань щодо граматичних

категорій частин мови та речень рідної мови для дотримання принципів систематичності та наступності);

— опорної схеми для підстановки в роздатковому матеріалі (наприклад, при пред'явленні Present Simple вчитель пропонує такі опорні схеми:

I	like	a book
You	read	fish
We	get	at 8 am every day
Children	play	football
Tom	does	swimming
Ann	washes	home task
A cat	eats	dishes

Схему можна видозмінювати, ускладнюючи до завдання на трансформацію, розширення чи доповнення речень на напівтворчому рівні або продовження речень з метою створення цілої історії на продуктивному рівні).

У форматі відкритої диференціації іноді вчитель може об'єднувати дітей класу у групи за рівнем академічної успішності: основна, сильна і слабка групи. Організовувати роботу в таких групах рекомендовано з використанням інтерактивних методів для завуальованої диференціації складності завдань для кожної з груп з метою створення робочої позитивної дружньої атмосфери шляхом добору цікавих форм роботи в ігровій формі. Наприклад:

— для «слабкої» групи можна запропонувати історію у формі вправи з множинним вибором правильної форми дієслова або вправи на підстановку з можливістю придумати заголовок, дати імена головним героям, намалювати серію малюнків для ілюстрації історії;

— для «основної» групи доречно запропонувати використовувати імена, запропоновані групою, про яку йшлося вище, та змінити історію, трансформувавши речення в заперечну форму або інший граматичний час;

— Для «сильної» групи доцільно запропонувати ввести додаткового героя в історію, змінити кінець або придумати продовження.

Таким чином всі групи працюють над єдиним великим проектом дружно, злагоджено і продуктивно успішно реалізуючи практичну, розвиваючу, виховуючу та освітню цілі уроку.

Підводячи підсумки використання диференціації навчання в умовах сьогодення, можемо зазначити, що раціональне впровадження даної технології дає вчителю широкий спектр можливостей для всебічного розвитку всіх дітей класу у єдності процесу навчання виховання і розвитку.

Література:

1. Бондар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен / В. Бондар. *Рідна школа*. 2011. № 3. С. 10–14.
2. Довідник вчителя англійської мови / Упоряд. Т. Михайленко, І. Берегова. К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. 128с.
3. Інтерактивні технології навчання. Спецвипуск. *Сільська школа України*. 20–4. № 6. 128с.
4. Загуменнов Ю. Инклюзивное образование: создание равных возможностей для всех учащихся. *Минская школа сегодня*. 2008. № 6. С. 3–6.
5. Калініченко Н. «Сухомлинський про роботу з дітьми з особливими потребами». *Серце, віддане дітям*. 2013. 03 вересня.
6. Ніколаєва С.Ю. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. К. : Ленвіт, 2013. 590 с.
7. Сухомлинська О. В. Школа Сухомлинського у Павлиші – погляд крізь призму часу : науково-популярне видання. К. : Педагогічна думка, 2013. 124 с.
8. Richards J.C., Rodgers T.S. *Approaches and Methods in Language Teaching* Cambridge, 2004. P.140.

Секція 4.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ**О. Ю. Коломоєць****ВИКОРИСТАННЯ ОЦИФРОВАНИХ ДЖЕРЕЛ У
ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ ІСТОРІЇ**

Широке використання наочності та інтерактивності є беззаперечною перевагою дистанційного навчання. Формат онлайн-уроку уможлиблює рівну доступність контенту для усіх учнів. Використання наочності здатне підтримати увагу до матеріалу, який викладається, в учнів, яким часто притаманне кліпове сприйняття інформації. Слід зважати також на те, що в умовах дистанційного навчання вчитель фактично змушений конкурувати із індустрією цифрових розваг та соціальними мережами. Візуальний матеріал економить час на уроці, замінюючи текстовий опис (особливо це актуально, коли йдеться про культуру тієї чи іншої епохи). Проте пошукові системи можуть надавати результати із недостатньо надійних джерел. В результаті, наприклад, кадри з художніх кінофільмів можуть видаватися за фото реальних подій, зображення можуть бути видозмінені за допомогою фотомонтажу. Так, зокрема, до підручника із всесвітньої історії для 10 класу потрапило фото, відоме під назвою «Обід на хмарочосі» із вмонтованим зображенням кіноактора Кіану Рівза [7, с. 58]. Тож доцільно здійснювати підбір оцифрованих джерел на сайтах офіційних установ, де вони належним чином атрибутовані, а також представлені в високій якості.

Портал Національної і університетської бібліотеки в Загребі містить оцифровані книги та рукописи, візуальні, музичні та картографічні матеріали з колекцій бібліотеки. Серед представлених джерел чимало тих, які можуть бути застосовані як у викладанні всесвітньої історії, так і у викладанні історії України. Це, наприклад, високодеталізована мапа Австро-Угорщини 1910 р., військовий атлас світу 1914 р. [19; 10]. Суттєвим укладненням при пошуку може стати мовний бар'єр, адже портал не має англомовної версії.

Цифрова бібліотека Gallica є проектом Національної бібліотеки Франції. На порталі присутні газети, книги та рукописи, фото музейних речових пам'яток, архітектурні креслення та афіши, аудіо- та відеозаписи. Джерела об'єднано у тематичні колекції. Наприклад, разом зібрано листівки, книги, альбоми ілюстрацій, що розкривають історію костюму [12]. Доступний розгалужений пошук за видами документів відповідно до специфіки джерел.

Наприклад, фотографії можна шукати за місцем зйомки або прізвищем фотографа. При перегляді зображень є також опція пошуку територіально близьких пам'яток (на відстані від 1 до 20 кілометрів). Історичні мапи розділені по країнах світу, в тому числі є окремих розділ із мапами і планами міст України, який налічує 333 одиниці. Завдяки проєкту Gallicarte можна порівняти пам'ятку із сучасною картою (геолокалізувати), хоча точність і не завжди є ідеальною.

Паризькі музеї представляють свої колекції на спільному порталі, де вільно представлені понад 330 тис. зображень (фото експонатів та історичних знімків). 89 картин доступні для деталізованого перегляду за допомогою технології GigaPixel [11].

Цифрові колекції Бібліотеки Конгресу США можуть бути застосовані для поглибленого вивчення всесвітньої історії. Зокрема, тут представлені підбірки джерел зі світової культури, соціальної історії, історії війн, науки і технологій. При пошуку можливе застосування декількох категорій одночасно. Слід зауважити, що для більшості з понад 3 мільйонів доступних пам'яток опис обмежується фільтром за типами джерел та їх форматом у цифровому вигляді, вибором мови джерела, локації та історичного періоду, до якого воно належить, а також досить широко сформульованою тематичною приналежністю (Subject). Українською мовою представлено 337 документів, в тому числі «Енеїда» Котляревського у виданні 1798 р. з бібліотеки Б. Грінченка [18]. Документи доступні для перегляду та завантаження. Частиною Бібліотеки Конгресу є Національний музичний автомат (National Jukebox), який містить понад 16 тис. аудіозаписів 1900 – 1925 рр., в тому числі 9 аудіозаписів українською мовою [13].

Історичні джерела містять і онлайн-колекції бібліотек багатьох американських університетів. Наприклад, на сайті бібліотеки університету штату Іллінойс можна знайти понад 495 тис. книг. Представлені книги різними мовами, але всі назви транслітеровані. Для деяких книг встановлено обмеження на завантаження чи перегляд. Досить цікавою є колекція Teaching with Digital Content (Cultural Heritage Community), яка містить понад 1,5 тис. експонатів, серед яких історичні фотографії, агітаційні плакати та рекламні зображення, фото речових пам'яток, які в основному присвячені історії та культурі США та безпосередньо Іллінойсу [17]. Кожна пам'ятка містить детальний опис та рекомендації, в ході вивчення яких тем її можна застосувати. Наприклад, плакат «1778, 1943: Americans will always fight for liberty» може бути використаний на уроках із тем «World War II», «Revolutionary War» [9].

Фонд громадської спадщини США містить зображення, книги, відео- та аудіозаписи, які можна вільно використовувати та поширювати. На порталі The Public Domain Review вміщено понад 1000 колекцій від 149 установ. Джерела містять детальний опис, їх можна відсортувати за тематикою або історичною епохою, типом матеріалу тощо. Присутні огляди-есе, які містять додаткові

відомості щодо предметів колекції [20].

Портал Internet Archive містить фото- та відеоматеріали, аудіозаписи та оцифровані книги. Частина книг доступні для перегляду та завантаження без обмежень, для інших доступна функція «Позичити» (Borrow) на одну годину або на 14 днів, подібно до того, як беруть книгу у бібліотеці (якщо книгу вже хтось читає, можна додати себе у список очікування). Бібліотека Internet Archive налічує понад 6 млн книг, з яких більше 3 млн доступні без будь-яких обмежень. Безпосередній пошук українською часто ускладнений транслітерованими назвами книг (особливо у тих випадках, коли оцифрований матеріал надійшов від бібліотеки у США чи Канаді), але присутній фільтр за мовою джерела (понад 1700 книг українською) та за темами. Наприклад у бібліотеці можна знайти рідкісне видання «Сім торбинок сміховинок» (Київ, 1913), за допомогою якого можна показати український правопис початку ХХ ст. [16].

Цінним джерелом фотодокументів може стати портал Getty Images. Тут представлені фото історичних діячів та подій, творів мистецтва, рукописів. Фільтр «Specific People» дозволяє відшукати фото, де зображені декілька відомих людей (їх перелік відображається автоматично). Тут можна, зокрема, знайти й оригінал фото із нью-йоркськими робітниками, що обідають на хмарочосі [14].

Проект Google Arts and Culture використовує можливості GoogleMaps. Музеї розміщують тут свої колекції та віртуальні екскурсії. Доступна функція пошуку музеїв та виставок поряд із місцезнаходженням користувача. Гра Geo Artworks дозволяє вгадати, де створені твори мистецтва за окремими їх видами (картини, скульптури, костюм) або ж усіма разом [8].

Історична література і джерела розміщуються на сайтах офіційних наукових, освітніх, культурних установ України. Наприклад, бібліотека «Історична спадщина України» створена Національною історичною бібліотекою України [4]. Електронна бібліотека «Культура України» заснована Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого (у проекті також беруть участь бібліотеки різних міст України, наукові установи та видавництва) [2]. Електронна бібліотека «Україніка» заснована Національною бібліотекою України імені В. Вернадського [3]. Оцифровані колекції музейних експонатів можна переглянути на сайтах Національного музею історії України у Другій світовій війні, Національного музею історії України [5;6]. Водночас ґрунтовні проекти з оцифрування джерел можливі й зусиллями ентузіастів. Яскравим прикладом цього може слугувати електронна бібліотека Діаспоріана, що містить рідкісні закордонні видання наукової та художньої літератури [1]. Також слід зазначити, що ознайомитися зі зразками вітчизняного кіномистецтва минулого можна практично лише за допомогою сервісу Youtube. Кінофільми українських кіностудій ХХ ст. доступні на Youtube-каналі Одеської кіностудії [15], а також на каналах колекціонерів кіно.

Таким чином, сьогодні стало можливим широке використання у навчальному процесі, зокрема й під час дистанційного навчання, різноманітних оцифрованих джерел. Підкреслимо, що йдеться не тільки про технічну можливість (наявність швидкісного Інтернету та сучасного програмного забезпечення для онлайн-зібрань), а й про накопичення певної маси цифрового контенту, його систематизацію і широкі можливості пошуку.

Література:

1. Діаспоріана.
URL: <https://diasporiana.org.ua/> (дата звернення: 31.05.2022)
2. Електронна бібліотека «Культура України».
URL: <https://elib.nlu.org.ua/> (дата звернення: 31.05.2022)
3. Електронна бібліотека «Україніка».
URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB>
(дата звернення: 31.05.2022)
4. «Історична спадщина України».
URL: <https://nibu.kyiv.ua/> (дата звернення: 31.05.2022)
5. Музейні колекції. *Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс.*
URL: <https://digital.warmuseum.kiev.ua/> (дата звернення: 31.05.2022)
6. Фонди Національного музею історії України. *Національний музей історії України.*
URL: <https://nmiu.org/index.php/fondy-muzeiu> (дата звернення: 31.05.2022)
7. Щупак І. Я. Всесвітня історія (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти / І. Я.Щупак. Київ : УОВЦ«Оріон», 2018. 208 с.
8. Google Arts and Culture.
URL: <https://artsandculture.google.com/> (дата звернення: 31.05.2022)
9. 1778, 1943: Americans will always fight for liberty. *Illinois Library.*
URL: <https://digital.library.illinois.edu/items/e3ef9160-0d92-0135-23f6-0050569601ca-6#?c=0&m=0&s=0&cv=0&r=0&xywh=-10999%2C-2232%2C28602%2C9367>
(дата звернення: 31.05.2022)
10. *Kriegsatlas 1914* / F. A. Brockhaus. *Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.*
URL: <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view.dz&hash=IKvVIdB7nJ>
(дата звернення: 31.05.2022)
11. Les œuvres de Paris Musées en très haute définition. *Les collections en ligne des musées de la Ville de Paris.*
URL: <https://www.parismuseescollections.paris.fr/fr/parcours-thematiques/les-oeuvres-de-paris-musees-en-tr%C3%A8s-haute-definition>
(дата звернення: 31.05.2022)
12. Mode et costumes. *Gallica.*
URL: <https://gallica.bnf.fr/html/und/images/mode-et-costumes?mode=desktop>
(дата звернення: 31.05.2022)
13. National Jukebox. *Library of Congress.*
URL: <https://www.loc.gov/collections/national-jukebox/>
(дата звернення: 31.05.2022)

14. New York Construction Workers Lunching on a Crossbeam. *Getty Images*.
URL: <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/while-new-yorks-thousands-rush-to-crowded-restaurants-and-news-photo/515612650?adppopup=true>
(дата звернення: 31.05.2022)
15. Odesa Film Studio. URL: <https://www.youtube.com/user/OdessAnimationStudio>
16. Sim torbynok smikhovynok : zbirnyk humoristychnikh i ynychikh tvoriv, oprovidan', lehend, vormiv ta kazok. *Internet Archive*.
URL: <https://archive.org/details/simtorbynoksmikh00poli/page/n1/mode/2up>
(дата звернення: 31.05.2022)
17. Teaching with Digital Content (Cultural Heritage Community). *Illinois Library*.
URL: <https://digital.library.illinois.edu/collections/811acd90-e3fb-012f-c5b6-0019b9e633c5-b/items> (дата звернення: 31.05.2022)
18. The Aeneid. *Library of Congress*.
URL: https://www.loc.gov/resource/gdcwdl.wdl_11805/?sp=5&r=-0.306,-0.049,1.448,0.888,0.
(дата звернення: 31.05.2022)
19. Trias zemljovid Habsburške monarhije. *Digitalne zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu*.
URL: <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view.dz&id=22396> (дата звернення: 31.05.2022)
20. The Public Domain Review.
URL: <https://publicdomainreview.org/> (дата звернення: 31.05.2022)

СТАНОВЛЕННЯ ІКТ ЯК НАПРЯМУ ПЕДАГОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ (ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Термін «інновація» (ін-нове) з'являється в латинській мові в середині XVII століття і означає входження нового в деяку сферу, вживлення в неї і породження цілого ряду змін в цій сфері. Отже, інновація – це процес оновлення, реалізації, впровадження новації в певну соціальну практику [1, с. 229]. Інноваційна діяльність передбачає систему взаємопов'язаних видів робіт, сукупність яких забезпечує появу дійсних інновацій у наступних видах діяльності:

1) науково-дослідницька діяльність, спрямована на отримання нового знання про те, як щось може бути («відкриття»), і про те, як щось можна зробити («винахід»);

2) проектна діяльність, спрямована на розробку особливого, інструментально-технологічного знання про те, як на основі наукового знання в заданих умовах необхідно діяти, щоб вийшло те, що може або повинно бути («інноваційний проект»);

3) освітня діяльність, спрямована на професійний розвиток суб'єктів певної практики, на формування у кожного особистого знання (досвіду) про те, що і як вони повинні робити, щоб інноваційний проект втілювався в практиці («реалізація») [2, с. 33].

Отже, під інноваційною освітою розуміють таке утворення, яке здатне до саморозвитку і яке створює умови для повноцінного розвитку всіх своїх учасників. Тоді під інноваційною освітньою технологією будемо мати на увазі комплекс з трьох взаємопов'язаних складових:

1) сучасний зміст, який передається учням і передбачає не стільки освоєння предметних знань, скільки розвиток компетенцій, адекватних сучасній практиці. Цей зміст має бути добре структурованим і представленим у вигляді мультимедійних навчальних матеріалів, які передаються за допомогою сучасних засобів комунікації;

2) сучасні методи навчання – активні методи формування компетенцій, засновані на взаємодії учнів і їх залученні до освітнього процесу, а не тільки на пасивному сприйнятті матеріалу;

3) сучасна інфраструктура навчання, яка включає інформаційну, технологічну, організаційну та комунікаційну складові, що дозволяють ефективно використовувати переваги, наприклад, дистанційних форм навчання [1, с. 229–230].

Історично склалося так, що розвиток ІКТ нерозривно пов'язаний з розвитком інформаційних епох і, отже, з притаманними епосі підходами до освіти та навчання, розвиваючи і доповнюючи їх. Саме цей факт визначив ступінь потужності їх поширення та використання в різних галузях життєдіяльності суспільства. Це, в свою чергу, вплинуло на ступінь трансформації процесів генерації, актуалізації передачі інформації, знань, надання доступу до навчальних ресурсів абсолютно для всіх [3].

Підкреслимо, що ХХ століття поклато початок трансформаціям, які обумовлені науково-технічною революцією, появою комп'ютерів та Інтернету. Активізувалися процеси еволюції і конвергенції інформаційного суспільства [4, с. 83], які зумовили механізми і процеси бурхливого розвитку інновацій у всіх сферах життя, в тому числі в науці і освіті. Стало очевидним, що інновації можуть зароджуватися, в основному на міждисциплінарному рівні, тоді і тільки тоді, коли неявне знання стає явним, доступним і, головне, зрозумілим та прийнятним суспільством, придатним для масового безперервного використання у величезній кількості контекстів.

Зазначено, що однією з фундаментальних проблем сучасної освіти на базі активного використання ІКТ є розширення знань про його природу, принципи розвитку і трансформації, які виникають в процесі еволюції і призводять до трансформації базових процесів, які підтримують сучасну освіту. Нагадаємо, що джерелами виникнення інновацій є вимоги виробничого процесу, зміни в структурі галузі, демографічні зміни, зміни в настройках користувачів, нові наукові знання. Соціальний попит, обумовлений трансформаціями інформаційного суспільства, боротьбою за якість і ефективність, став каталізатором масового створення і впровадження інновацій в освіту і навчання [5, с. 188].

Відомо, що протягом історії людства форми освітньої діяльності змінювалися незначно, в основному на їх розвиток впливали форми подання навчальних ресурсів, наочних і технічних засобів навчання. Уже в першій половині ХХ століття почали використовувати радіо, телебачення, технічні засоби відео-проекції і т.д. Коротко розглянемо еволюцію форм освітньої діяльності під впливом ІКТ [6, с. 21].

З розвитком технічних засобів зростало значення візуалізації навчальної інформації. Спочатку це були статичні додатки, які з часом набули динамічного, мультимедійного характеру. Розширення можливостей обчислювальної техніки дозволило застосовувати навчальні матеріали в електронному вигляді. Для обміну інформацією використовувалася електронна пошта, пізніше чат і соціальні мережі. З розвитком глобальної мережі Інтернет викладач зміг працювати з великим числом слухачів одночасно, разом з цим отримав значно більше часу для пояснення матеріалу [1, с. 231].

Кожна хвиля інформаційної революції характеризувалася тим, що створювала не тільки нові пристрої для забезпечення масового використання в

контексті досягнення безлічі міждисциплінарних цілей, а й обумовлювала появу нових професій, їх спеціалізацію для задоволення величезної кількості потреб користувачів в різних галузях, в тому числі і для обслуговування освіти і навчання. Внаслідок цього проходила еволюція і конвергенція як технологій, так і цілих наук, які були необхідні для подальшого розвитку.

Технології програмування: масове поширення об'єктних мов програмування надвисокого рівня, вузькоспеціалізованих декларативних мов (HTML, XML, SQL), Flash-технологій [4, с. 88].

Технології ІКТ: масовий перехід від експлуатації окремих комп'ютерів до роботи їх в складі обчислювальних мереж або систем, послуг Інтернету, орієнтація територіальних обчислювальних мереж на комунікаційно-інформаційні послуги тощо.

Технології ІКТ в навчанні: масове створення інформаційних, освітньо-інформаційних і освітніх середовищ, використання мультимедійних класів, аудиторій, систем інтерактивного відео, соціальних сервісів тощо.

Мультимедійна підтримка: новий імпульс у розвитку мультимедіа надали можливості Всесвітньої павутини, технології підтримки електронного навчання (зокрема, Web 2.0 і ін.), технології комунікації близької зони (зокрема, мобільні електронні технології та спеціальні засоби). Відбувається масове використання ІКТ для підтримки мультимедіа в навчанні [7, с. 85].

Педагогічні технології: освітній процес з орієнтацією на учня (синтез технологій) – оптимізація процесу навчання, диференційоване навчання, технологія індивідуалізації навчання, компетентний підхід до навчання [8; 9], педагогічна діагностика [10; 11; 12], колективний спосіб взаємонавчання тощо.

Основний результат: орієнтація на безперервне масове навчання і доступ до інформації для всіх, явно виражений інноваційний вектор розвитку, значні зміни форм і змісту навчання, оптимальна інтеграція індивідуальної і групової роботи, розвиток інформаційної культури. Веб стає основним середовищем поширення SCORM-об'єктів. Переважна більшість он-лайн курсів набувають статус вільних, відкритих та масових. Лавиноподібне зростання кількості електронних освітніх ресурсів [13; 14; 15; 16], підвищення ступеня використання мультимедіа в освітньому процесі, підвищення інтересу до розвитку фундаментального наукового базису в області електронних інноваційних науково-освітніх просторів, активізація світових ініціатив області підтримки освіти і т.д.

Отже, в історичному аспекті процеси еволюції мали істотний вплив на розвиток використання ІКТ в освіті та навчанні. Природно, що дослідження цих процесів знаходяться ще на початковому етапі. Багато задач ще належить вирішити. Однак їх рішення дасть можливість повною мірою усвідомити природу сучасних трансформацій і відповісти на виклики інформаційного суспільства.

Література:

1. Гуревич Р.С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід: навчальний посібник. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. С. 229-247.
2. Дзюбенко А. А. Новые информационные технологии в образовании: монография. Москва, 2000. 104 с.
3. Кадемія М. Ю. Телекомунікаційні проекти в навчальному процесі ВНЗ. Вінниця : ТОВ «ПЦ Еозіс», 2008. 235 с.
4. Манак А.Ф., Воронін О.С., Еволюція та конвергенція впровадження ІКТ в освіту як джерело інновації. 2013. № 6, С. 82-87.
5. Любович А.А., Єсіна О.Г. Сучасні інформаційні технології в освіті // Інформатика та інформаційні технології: студ.наук.конф., 20 квітня 2015 р.: матер.конф. Одеса, ОНЕУ. С. 188-220.
6. Литвин А. Інформатизація навчально-методичного забезпечення професійної освіти / А. Литвин // Професійно-технічна освіта : наук.-метод. журнал. 2006. № 4. С. 21–25.
7. Манак А.Ф., Синица К.М. Электронные научно-образовательные пространства и перспективы их развития в контексте поддержки массовости и непрерывности. // УСИМ. 2012. № 4. С. 83-92
8. Atomic Learning [Електронний ресурс].
URL: <https://www-q.atomiclearning.com/uk/assessment> (дата звернення: 10.05.2022)
9. Clark, B. The history of instructional design and technology. Retrieved from. 2009.
URL: <http://www.slideshare.net/benton44/history-of-instructional-design-and-technology?from=embed> (дата звернення: 10.05.2022)
10. Халілова Ф.С. Інформаційні технології в професійній діяльності вчителя початкової школи. / Під редакцією Н.В. Апатової. Сімферополь, «ДОЛЯ», 2009. 240 с.
11. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: зб.тез доповідей учасників всеукр.наук.-практ.семінару (Київ, 28 лютого 2018 р.) / за заг.ред. О.Е Коневщинської, О.В.Овчарук. Київ.: Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України: Київ, 2018. С. 25 – 61.
12. Шакотько В.В. Методика використання ІКТ у початковій школі: навч.-метод. посібник / В.В. Шакотько. Київ : ТОВ Редакція «Комп'ютер», 2008. 128 с.
13. Future Learn.
URL: <https://www.futurelearn.com> (дата звернення: 10.05.2022)
14. Teacher's Appraisal Policy 2015\2016 / REAch2 Academy Trust.
URL: <http://reach2.org/about-us/how-we-work/> (дата звернення: 10.05.2022)
15. TES Інститут:<https://www.tes.com/institute/school-direct-itt-programme>
16. Vuorikari, R., Punie, Y., Carretero Gomez S., Vanden Brande, G. (2016) DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg Publication Office of the European Union. EUR 27948 EN. doi:10.2791/11517/- 44 р.

Є. В. Островська

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Діти, які зараз потрапляють до школи, ніколи не жили у світі без Інтернету, це нові за типом мислення учні – «цифрові діти». У свою чергу їх чекають нові технології в нашому житті, це вони змушують людський мозок еволюціонувати в небаченому досі темпі. Застарілі методики навчання у школі й педагогічному виші, відсутність дієвих стандартів цифрової компетентності та відповідної системи підвищення кваліфікації з питань цифровізації освіти для педагогічних працівників на різних рівнях освіти та для різних закладів освіти, а також низька доступність цифрових технологій для всіх учасників освітнього процесу, особливо у віддалених територіях країни, призвели до низького рівня цифрової компетентності освітян в усіх сегментах державної системи освіти.

У зв'язку з запізненням державної освітньої політики з питань впровадження цифрових технологій в освітній процес достатньою мірою не формується цифрова компетентність ні під час навчання майбутніх учителів, ні при здійсненні вчителями професійної педагогічної діяльності, ні під час підвищення кваліфікації педагогічного працівника. Такий підхід не відповідає сучасним вимогам цифрового суспільства. На часі виявити досконалі й раціональні методи навчання, які узгоджуються з природою сучасної дитини.

Цифрова грамотність – невіддільна складова більшості економічних та соціальних процесів, які відбуваються у сучасному суспільстві. Для того, щоб в еру високих технологій залишатися затребуваним фахівцем, необхідно безперервно набувати нових навичок та вмій. Сучасні школярі так звикли до постійних стимулів від смартфонів та Інтернету, що на звичайних шкільних заняттях не можуть правильно зосередитись. Сам вчитель у такій школі виглядає розгубленим, учень ніби оминає його звичну вчительську функцію лідера-першопрохідця, рухаючись за власним інтересом, а не за словом вчителя.

Найкоротша дорога інтересу до отримання відповіді на дитячі питання натикається на проблему відсутності логіки мислення і по суті належної операційної пам'яті в учня, на проблему дидактики учіння. Не вміючи зосереджуватися на головних цілях розвитку, діти не зможуть в подальшому будувати проекти і належним чином для них обробляти інформацію. Вони не зможуть зберігати її в пам'яті як значущу й довготривалу, а значить, не зможуть інтерпретувати, аналізувати, синтезувати, критикувати й формувати

думку щодо розвитку інформації. Перед нами, вчителями, особливо для початкової школи, постає не проста задача – пристосувати традиційну навчальну програму до сучасних учнів. Думається, правий і сьогодні Я.А. Коменський, який радив, що до знань треба приєднувати підготовку до діяльності, щоб зі шкіл виходили юнаки діяльні, на все здатні, вправні, старанні; у процесі навчання потрібно поєднувати три елементи: речі, розум, мову; навчальний матеріал при цьому розташовувати концентрично.

Тож, до стандартної шкільної програми треба вносити речі, які є зрозумілими і важливими для сучасних учнів. Якщо ми зможемо їм пояснити тут і зараз, як урок стосується їхнього життя, то здобудемо їхню увагу.

Сьогодні всі класи в школах мають порівняно однаковий вигляд. Два чи більше рядів парт, направлених до вчительського стола та дошки. Така атмосфера налаштовує дітей на дисциплінованість, але ніяк не на креативне мислення. Багато шкіл намагаються зробити класи просторішими для того, щоб надихати школярів на навчання. Такі школи використовують сенсорні дошки та smart-столи, на яких можна малювати, дивитися відео прямо з YouTube, грати в ігри. Деякі школи стандартизували перехід на цифрові платформи, зокрема Google Classroom. Використання цифрових систем навчання дозволяє учням та їхнім батькам контролювати оцінки та домашні завдання, а також вчасно побачити, де є проблеми в навчанні. Спеціалізовані навчальні платформи, які дозволяють школярам ділитися відео своїх презентацій, допомагають залучити учнів до навчання у звичному для них дискусійному середовищі. Серед основних порад, які надаються вчителю для підвищення власного рівня цифрової компетентності, виділимо такі: використання досвіду учнів, звернення за порадами до більш досвідчених колег, навчання на спеціальних курсах, посилання на корисні веб-ресурси, участь у національних і міжнародних онлайн-проектах.

Хоча технології, можливо, й руйнують деякі аспекти традиційної освіти, вони надихають учнів новими непередбачуваними способами. Наприклад, діти можуть шукати відповідь самостійно, до того як вчитель встигне пояснити матеріал. Перш ніж питати в учителя, як виконати завдання, учні можуть відшукати інформацію у Вікіпедії, електронному посібнику або довіднику, подивитися навчальним відео на YouTube. Це і є мета освіти: навчити учнів ставити питання і шукати відповіді, залучаючи різні джерела інформації.

Відзначимо, оскільки зараз майже кожен має доступ до будь-якої інформації, успіх більше не пов'язаний просто зі знаннями. Натомість величезного значення набуває здатність критично і творчо мислити. Але, як не парадоксально, розвиток саме цих вмінь і гальмують можливості необмеженого доступу до інформаційних ресурсів мережі Інтернет, які не завжди надають достовірну інформацію або відволікають дітей, уводячи їх у віртуальний світ комп'ютерних ігор, соціальних мереж, дорослого контенту.

Таким чином, учителі початкової освіти мають усвідомлювати, що народжені у цифрову добу діти будуть жадібно опановувати нові засоби масової інформації. І вчителям потрібно прийняти цей факт та знайти нові підходи, які не лише застосовуватимуть технології, але й зможуть дати дітям якісну освіту.

**І. О. Савіч,
В. С. Оленяк**

РОЗВИТОК ІКТ-КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ: ПІСЛЯДИПЛОМНИЙ АСПЕКТ

Однією із необхідних умов повноцінної, практично зорієнтованої освіти є її доступність та зорієнтованість на використання сучасних інноваційних засобів навчання, зокрема Інтернет-технологій.

Доступ до мережі Інтернет відкриває шлях до глобальної інформаційної бази, кардинально змінює процес спілкування, що не може не вплинути на особистісні риси сучасної людини та на освітні процеси.

Сьогодні відбувається процес інформатизації освіти Запорізької області, який передбачає створення єдиного інформаційного освітнього простору.

Головні завдання якого:

- розробка електронного освітнього контенту;
- запровадження навчання на засадах дистанційних технологій;
- створення умов для мережевого спілкування всіх учасників освітнього процесу в будь-якому місці і в будь-який час, незалежно від форми навчання. [3, с. 344]

Для реалізації поставлених завдань в Запорізькій області вже декілька років поспіль запроваджується освітній проект «Школа сучасних знань», який реалізується за сприяння Запорізької обласної державної адміністрації, Класичного приватного університету та Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Головна мета даного проекту полягає у створенні умов для забезпечення якісної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів, а також надання можливості отримувати основні або додаткові знання на засадах інформаційно-комунікаційних технологій.

Основні завдання проекту:

- створення єдиного навчального інформаційно-комунікаційного середовища «Школа сучасних знань»;
- розробка та впровадження в освітній простір електронного навчального контенту на базі єдиного навчального інформаційно-комунікаційного середовища;
- використання створеного електронного контенту в освітній діяльності закладів освіти Запорізької області.

Савіч І. О., Оленяк В. С.

*Розвиток ікт-компетентност
педагогічних працівників позашкільних закладів освіти: післядипломний аспект*

Розробниками електронних курсів на платформі «Школа сучасних знань» можуть бути вчителі загальноосвітніх навчальних закладів та педагогічні працівники позашкільних закладів освіти Запорізької області.

Сьогодні для педагогів позашкільних закладів освіти на платформі «Школа сучасних знань» створений кабінет «Позашкільна освіта».

Керівники гуртків можуть самостійно зареєструватись на даному ресурсі та подати заявку на створення курсу.

Будь-який дистанційний курс має складатися з трьох модулів, а саме: інформаційного; навчального та контрольнo-діагностичного.

В *інформаційному* модулі мають бути представлені наступні елементи:

- календарне планування;
- критерії оцінювання навчальних досягнень;
- «спілкування» щодо практичних робіт (за потреби);
- блог керівника гуртка (за потреби);
- глосарій;
- список обов'язкової та додаткової літератури для вихованців;
- список інформаційних джерел, використаних розробником курсу;
- електронні підручники, методичні посібники, рекомендації, інструкції

тощо.

Складові інформаційного модуля дають змогу більш ефективно спланувати та організувати роботу тренера (керівника гуртка) та учнів (вихованців).

Матеріал *навчальних* модулів має бути розподілений у логічній послідовності.

Зміст і структура мають сприяти об'єднанню окремих знань у систему та спрямовані на розв'язання навчальних завдань. Структурування матеріалу, забезпечить їх інтеграцію і тим самим полегшить розуміння навчального матеріалу, сприятиме розвитку мислення.

У кожному модулі необхідно розкрити основний зміст даної теми; за потреби вносити відеофрагменти; фотографії; аудіозаписи; презентації.

Запропоновані завдання мають бути різноманітними, оригінальними; стимулювати розвиток творчих здібностей та пізнавальної активності вихованців.

Після вивчення кожного розділу можна запропонувати завдання для перевірки засвоєння отриманих знань (тести, самостійні роботи), завдання для самоперевірки, взаємоперевірки тощо.

Готовий курс має пройти сертифікацію. Сертифіковані курси можуть бути використані за кількома напрямками, а саме як:

- авторський курс (тренерами виступають розробники та автори курсу);
- курс асистентів (будь-який керівник гуртка має змогу зареєструватись на курсі та працювати з ним, але за умови використання у оригінальному вигляді без внесення змін та доповнень);

- тренажер (вихованці можуть працювати з курсом або його окремими елементами самостійно).

Також, ще одним із можливих шляхів розвитку ІКТ-компетентності керівників гуртків позашкільних закладів освіти Запорізької області, вважаємо використання у своїй професійній діяльності освітянського порталу ЗапоВікі (<http://zw.ciit.zp.ua>).

На даному ресурсі керівники гуртків мають змогу знайомитись:

- тренінгами, семінарами, конкурсами, а саме: Мережеві технології Веб 2.0, Інтерактивні засоби навчання, Впровадження квест-технології в освітній процес, Хмарні сервіси в освіті та ін.;

- освітніми проектами в галузі ІКТ: Безпека в мережі Інтернет, Медіаосвіта в Запорізькій області, Впровадження квест-технології в освітній процес Запорізької області, Впровадження хмарних технологій в освітній процес Запорізької області, Програма «Особиста гідність. Безпека життя. Громадська позиція» в Запорізькій області, Інклюзивна освіта;

- Каталогом електронних освітніх ресурсів Запорізької області;

- Досягненнями вчителів та учнів в області ІТ-технологій;

- Статтями на порталі ЗапоВікі;

- Авторським правом на ЗапоВікі;

- Інтернет-ресурсами.

На ЗапоВікі створено і функціонує обласне віртуальне методичне об'єднання керівників гуртків позашкільних закладів освіти [1]. Робота якого регламентується Положенням про впровадження та функціонування віртуальних освітянських спільнот Запорізької області.

На даному ресурсі керівники можуть ознайомитися з:

- нормативно-правовою базою, як із загальними так і з профільними документами з позашкільної освіти;

- перспективним педагогічним досвідом керівників гуртків;

- роботою обласних семінарів;

- напрацюваннями творчих груп;

- професійними конкурсами та ін.;

- корисними посиланнями (предметними; робота на ЗапоВікі).

Керівники гуртків можуть не тільки знайомитись із інформацією, а стати активними учасниками даного віртуального методичного об'єднання. Для цього необхідно зареєструватись на порталі та створити власну сторінку. Також, учасники ЗапоВікі мають змогу на своїй сторінці розробити та вести власне електронне портфоліо.

На самому ресурсі завжди можна отримати консультативну допомогу у розділі «Допомога в роботі з порталом», а саме:

- питання та відповіді;

- правила роботи на порталі ЗапоВікі;

- ВікіСловник;
- ВікіПідручник;
- помилки при роботі на порталі.

Таким чином, освітні проекти «Школа сучасних знань» та ЗапоВікі в галузі позашкільної освіти сприятимуть:

- поліпшенню якості позашкільної освіти;
- створенню і використанню у навчальному процесі сучасних електронних навчальних матеріалів та організації ефективного доступу до них через Інтернет;
- створенню умов для забезпечення рівного доступу до якісної освіти;
- розвитку регіонального партнерства в сфері надання освітніх послуг.

Література:

1. Віртуальне методичне об'єднання керівників гуртків закладів позашкільної освіти
URL:: <https://zoippo.net.ua/zapowiki/index.php> (дата звернення: 31.05.2022)
2. ЗапоВікі
URL:: <https://zoippo.net.ua/zapowiki/index.php> (дата звернення: 31.05.2022)
3. Савіч І.О. Створення та шляхи впровадження електронних ресурсів з природничих дисциплін. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ». Вінниця, 2015. 415 с. С. 344-349.
4. Школа сучасних знань
URL: <http://www.zhu.edu.ua> (дата звернення: 31.05.2022)

**ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ У
ДНІПРОВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА**

Останні декілька років українська система освіти зазнала значних трансформацій, викликаних спершу пандемією коронавірусної хвороби, а згодом – повномасштабною війною Російської Федерації проти України. За таких обставин заклади освіти змушені були досить швидко адаптуватися до нових викликів і забезпечувати освітній процес на належному рівні. Адекватною реакцією освітньої спільноти на це стало інтенсивне використання технологій дистанційного навчання, які в західних країнах практикують уже не одне десятиліття. В Україні така форма для здобуття освіти була новою, але, як згодом виявилось, стала затребуваною і незамінною в сучасних умовах.

Зрозуміло, що дистанційне навчання зумовило новий порядок денний в освітньому середовищі, де актуальними стали питання мультимедійної, технологічної грамотності викладачів, здатності швидко й ефективно опанувати використання сучасних комп'ютерних технологій, методик та інструментарію викладання освітніх компонентів. Проте, на наш погляд, це лише позитивні моменти, які стимулювали викладацький корпус до підвищення власної фахової майстерності, обізнаності та якнайкращого забезпечення освітнього процесу.

Дистанційне навчання, як і інші форми здобуття освіти, має свої переваги та недоліки. Зокрема, на наш погляд, серед перших варто виокремити – мобільність, зручність для викладача та здобувача освіти, індивідуальність, вільне використання візуалізації та мультимедійного супроводу заняття (лекційного, практичного). Утім цій технології притаманні й певні вади – недостатній рівень теоретичної і практичної підготовки, психологічна та технологічна перевантаженість викладачів, здобувачів освіти, значні особисті матеріальні витрати учасників освітнього процесу для придбання сучасних технічних засобів (в умовах обмеженого державного фінансування) [1, с. 24–25]. Проте, на наше глибоке переконання, технології дистанційного навчання будуть невпинно завойовувати український освітній простір і з кожним роком лише вдосконалюватися.

Починаючи з самого початку коронавірусної пандемії (березень 2020 року), у Дніпровському національному університеті імені Олесь Гончара (далі – Університет) запроваджені й ефективно застосовуються технології дистанційного навчання.

Сьогодні ринок послуг пропонує користувачам безліч різних онлайн-сервісів і платформ для надання освітніх послуг – Moodle, Google Classroom, Zoom, Ed-Era, Prometheus тощо.

Основним сервісом для викладачів та здобувачів вищої освіти Університету було обрано систему управління дистанційним навчання Microsoft Office365, яка пропонує користувачеві широкий набір інструментів для організації освітнього процесу. У цьому контексті ключова роль відведена платформі Microsoft Teams, яка може функціонувати як окремий застосунок в автономному режимі, або ж у якості вебдодатка онлайн.

Порівняно з іншими подібними платформами, Microsoft Teams має зручний і практичний інтерфейс, що дає можливість розміщувати електронні навчальні матеріали, вести електронний облік контрольних заходів, автоматизовану систему контролю відвідування занять, що полегшує роботу викладачеві. Доволі зручною та ефективною є система автоматизованого контролю Forms, що дозволяє планувати та здійснювати перевірку знань за заздалегідь підготовленими шаблонами (тести, відкриті завдання тощо). Після завершення виконання завдання у Forms здобувачі відразу можуть дізнатися свій результат (кількість балів). За умови чисельності академічних груп чи потоків така система контролю суттєво розвантажує викладача та вивільняє йому час для інших видів професійної діяльності.

Разом із тим, використання Microsoft Teams має й певні труднощі, пов'язані з його надмірною ємністю. Це вимагає від користувача цього сервісу сучасного технічного забезпечення, оскільки застарілі гаджети, персональні комп'ютери та ноутбуки будуть, як правило, довго та зі з боями завантажувати навчальний матеріал, графіку та аудіовізуалізацію для супроводу заняття.

Проте в Університеті під час навчання історії та суміжних освітніх компонентів сервіс Microsoft Teams зарекомендував себе виключно позитивно. Ми апробували на практиці зазначений сервіс під час викладання таких дисциплін: «Релігій історія Східної Європи», «Історія в системі «Нової української школи», «Стратегії розвитку сучасної шкільної історичної освіти», «Російський імперський проект і Україна».

З власного досвіду відзначимо, що використання технологій дистанційного навчання історичних дисциплін дозволяє вирішити відразу декілька завдань. По-перше, вільно використовувати мультимедійний супровід заняття, що не завжди вдається в традиційних аудиторіях через недостатню технічну їх оснащеність. Це дозволяє в онлайн-режимі демонструвати здобувачам освіти різні карти, відео- та аудіоконтент, мультимедійні презентації, що значно сприяє засвоєнню навчального матеріалу.

По-друге, вирішити питання з наповненістю так званого «класу» в Microsoft Teams, тобто лекції можуть слухати одночасно декілька академічних груп чи потоків. Особливо це актуально для вибіркових курсів

Університетського (міжфакультетського) рівня, коли потрібно сформувати єдиний освітній простір для конкретної дисципліни. Так, наприклад, під час викладання автором дисципліни «Російський імперський проект і Україна» (вибіркова дисципліна з Університетського каталогу), яку обрали здобувачі вищої освіти історичного факультету та факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства, кількість слухачів становила 54 особи.

Таким чином, технології дистанційного навчання дають змогу значно розширити кількість здобувачів вищої освіти через зведення груп, потоків для одночасного опанування освітньої компоненти без додаткових фінансових витрат для оплати праці викладача.

По-третє, використання технологій дистанційного навчання озброює викладача власними «родзинками». Під час викладання історичних дисциплін ми широко використовуємо додаткові онлайн-платформи, які дозволяють зробити освітній процес ефективнішим і різноманітнішим, а комунікацію зі здобувачами – зручнішою.

У цьому контексті варто звернути увагу на платформу LearningApps. Це доволі простий в користуванні сервіс, який перед початком роботи потребує реєстрації користувача. Він представляє собою конструктор для розробки різних завдань із предметних галузей для використання як під час заняття, так і в позанавчальний час [3]. Зокрема, для створення історичних вправ для перевірки та закріплення знань необхідно обрати з низки галузей саме «Історію». У цьому розділові пропонують вже готові шаблони чисельних вправ, які викладач може легко адаптувати під свої потреби, а за бажанням – створити авторські завдання.

З власного досвіду відзначимо, що неабиякою популярністю серед здобувачів вищої освіти користуються історичні кросворди, вікторини, вправи на встановлення певної відповідності. Такий вид роботи поживляє зацікавленість здобувачів до вивчення дисципліни, зокрема тих, які переважно теоретичного спрямування (наприклад, «Стратегії розвитку сучасної шкільної історичної освіти»). Зазначений онлайн-сервіс можна легко адаптувати з платформою Microsoft Teams через посилання або QR-код.

По-четверте, технології дистанційного навчання історії дозволяють поряд із синхронними також використовувати асинхронні методи навчання, зберігаючи при цьому ефективність освітнього процесу на високому рівні. Якщо синхронний метод передбачає викладання навчального матеріалу в режимі реального часу, то асинхронний – це відео- чи аудіозапис лекції з подальшим її розміщенням у загальному каналові (чатові) класу в Microsoft Teams. Таким чином, здобувачі вищої освіти мають змогу в зручний для них час опанувати навчальний матеріал, підтримуючи при цьому з викладачем комунікацію через онлайн-повідомлення.

Зазначена методика актуальна особливо сьогодні, коли на всій території України діє правовий режим воєнного стану, і повітряні тривоги фактично стали частиною нашого буденного життя, вимагаючи від нас спеціальних заходів безпеки, зокрема й під час занять.

По-п'яте, в Microsoft Teams можна створювати декілька «кімнат», розподіляючи учасників заняття на групи. Зокрема, це дає можливість паралельно проводити історичні колоквиуми, бліц-опитування здобувачів вищої освіти незалежно один від одного.

Цілком зрозуміло, що технології дистанційного навчання історії кардинально відрізняються від звичайного аудиторного навчання. Видається цілком логічним, що неможливо під час застосування різних онлайн-платформ та сервісів не використовувати, наприклад, інтерактивні складові, мультимедійні презентації, оскільки сама технологія цього «вимагає».

Загалом технології дистанційного навчання відкривають нові перспективи для розвитку самоосвіти здобувачів вищої освіти, суттєво змінюють в освітньому процесі і роль сучасного викладача [2, с. 128].

Отже, дистанційне навчання історії та технології його застосування сьогодні доволі актуальні для закладів вищої освіти. Вони сприяють мобільності як викладачів, так і здобувачів, особливо в умовах сьогоденної України. Очевидно, що така форма освітнього процесу дедалі більше буде входити в освітню практику, а можливо й конкурувати з традиційними формами навчання.

Література:

1. Коваль А., Шеретій О. Дистанційне навчання: за і проти. *Організація освітнього процесу в умовах дистанційного навчання у вищій школі: методологія, методика, практика. Тези доповідей Всеукраїнської науково-методичної конференції. 20 травня 2021 року*. Київ: НУХТ. С. 24–28.
2. Пилипенко О. Особливості вивчення гуманітарних дисциплін в умовах дистанційного навчання. *Організація освітнього процесу в умовах дистанційного навчання у вищій школі: методологія, методика, практика. Тези доповідей Всеукраїнської науково-методичної конференції. 20 травня 2021 року*. Київ: НУХТ. С. 127–132.
3. Медведська О. LearningApps як засіб активізації виховної роботи з інформатики.

URL:

https://fitu.kubg.edu.ua/images/stories/Departments/kitmd/Internet_conf_17.05.18/s1/1_Medvedska_Zaichenko_Bielokon.pdf
(дата звернення 30.05.2022)

АДАПТАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УКРАЇНІ ЗАСОБАМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Згідно з офіційними даними Міністерства освіти й науки України, у 2021 році в українських закладах вищої освіти навчалося понад 76,5 тисяч студентів із різних країн – Індії, Марокко, Китаю, Нігерії, Туреччини, Єгипту тощо [1]. Протягом останнього десятиліття популярність українського диплома на світовому освітньому ринку лише зростала, доводячи високу якість та актуальність знань і навичок, здобутих у нашій державі. Єдиною перешкодою цього періоду можна було визнати світову та європейську зокрема епідеміологічну ситуацію та карантинні обмеження в самій Україні.

Але з упровадженням воєнного стану 2022 року вищим навчальним закладам України довелося кардинально переформатувати підготовку іноземних студентів через їхній масовий від'їзд на батьківщину та перейти до повного дистанційного навчання, адаптуючись до потреб студентів у кожному конкретному випадку. Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, як один із найпопулярніших вишів Дніпра серед студентів із Марокко, Тунісу, Сирії, Іраку та інших країн, також активно долучилася до створення необхідної міжнародної комунікації із метою збереження навчального контингенту і підтримання достатнього освітнього рівня підготовки майбутніх архітекторів, економістів, інженерів тощо.

Досвід дистанційного навчання іноземних громадян за період карантину у Дніпрі виявив декілька проблемних моментів і накреслив основні шляхи їхнього подолання в поточних умовах воєнного стану. По-перше, мовний бар'єр не дозволяє безпосередньо доносити інформацію студентам, які не володіють українською мовою. Свій шлях навчання в Україні іноземні студенти зазвичай починають з опанування базового рівня української на підготовчому відділенні, яке має найбільшу доведену ефективність лише у стандартному очному форматі спілкування викладача зі студентами. Відтак проведення дистанційних занять вимагає від викладачів мультипредметної ґрунтовної підготовки та продуманої технології особистісної комунікації, а також постійного удосконалення рівня володіння англійської або французької мови, які традиційно виступають посередниками в міжнародній освіті.

По-друге, культурні та ментальні відмінності студентів із різних країн визначають їхнє ставлення до перебування в україномовному середовищі й до процесу навчання взагалі. Психотипи та персональні якості іноземних студентів також мають значний вплив на показники відвідуваності занять,

їхньої пізнавальної активності та навчальної успішності. При безпосередньому контакті в аудиторії викладач має змогу контролювати та корегувати різноманітні негативні прояви, але у специфічних умовах дистанційного навчання саме студентська самоорганізованість та висока мотивація є запорукою значних результатів та швидкого опанування української мови.

По-третє, слід враховувати технічні аспекти та оснащеність процесу навчання й викладання необхідними комп'ютерними засобами та Інтернетом для обох сторін – як викладача в Україні, так і студентів однієї групи, які можуть перебувати фізично, наприклад, навіть у різних країнах. Якісний, швидкий та безперервний інтернет-зв'язок набуває першочергового значення при запровадженні дистанційного навчання й вимагає активної співучасті студентів з їхнього боку також.

Ці та інші об'єктивні фактори, за яких відбувається процес дистанційного викладання навчальних дисциплін іноземним студентам, зумовлюють збільшену вагу попередньої підготовки та спрямованості викладача підготовчого відділення на досягнення максимального діалогу зі студентами за умов відсутності безпосереднього контакту. Звичайний лекційний виклад навчального матеріалу не може бути використаний для іноземних громадян, які не володіють українською, а лише починають її вивчати, також сам темп комунікативної взаємодії викладача з неносіями української має враховувати швидкість їхнього сприйняття й усвідомлення незнайомої інформації через посередництво екрана комп'ютера. Під час перебування в іншій країні, долучаючись до дистанційного заняття, студенти можуть не мати друкованого підручника української, звички працювати письмово в зошиті і відповідати на камеру, часто через відсутність достатньо потужного комп'ютера або проблеми із інтернетом втрачається груповий зв'язок тощо.

Приїхавши до України, іноземні студенти отримують додаткове джерело опосередкованого вивчення української шляхом занурення в наше мовно-культурне середовище – проживання у гуртожитках, відвідування масових заходів та лекцій, необхідність здійснювати покупки в магазинах, користуватися громадським транспортом, контактувати із адміністрацією факультету та іншими студентами тощо. Все вищезгадане здійснює позитивний вплив на процес навчання, збільшує зацікавленість іноземних студентів вивчити мову тієї країни, де вони планують проживати протягом кількох років. Дистанційний режим навчання іноземців, на жаль, позбавлений усіх цих переваг.

Отже, дистанційне викладання навчальних дисциплін іноземним студентам вимагає методико-технічної адаптації програмних матеріалів українського навчального закладу та комплексного діалогу викладача і студентів із метою здобуття якісної вищої освіти.

Література:

1. МОН продовжує популяризувати вищу освіту України на міжнародному рівні.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-prodovzhuye-populyarizuvati-vishu-osvitu-ukrayini-na-mizhnarodnomu-rivni> (дата звернення: 31.05.2022)
2. Гелецька А. Соціально-культурна адаптація іноземних студентів у процесі вивчення української мови. АПСНІМ: Мовознавство, літературознавство. 2015. №1 (5). С. 59-64.

Я. М. Тарвердова

ДО ПИТАННЯ ДИФІНІЦІЇ «ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА»

Дистанційна освіта- форма навчального процесу, який відбувається за допомогою інформаційних технологій. Організація даного виду навчання не потребує розроблення та затвердження новітніх програм. Обсяг навантаження на здобувачів освіти не зменшується. Існують два режими навчання, асинхронний та синхронний. Завдяки асинхронному режиму навчання здобувач освіти використовує спеціальні розроблені для навчання платформи, онлайн-ресурси. Цей вид навчання є однією з найвідоміших форм. Стосовно синхронного виду навчання, здобувач освіти знаходиться одночасно з викладачем у мережі освітнього простору. Лекція проходить у режимі теперішнього часу за допомогою відеозв'язку або навіть аудіозв'язку.

Технології дистанційної освіти дозволяють не переривати навчальний процес під час карантину або воєнних дій.

Метою дистанційного навчання є пропозиція надання послуги використовуючи у навчанні сучасні інформаційно-комунікативні технології. Завданням дистанційної освіти є забезпечення здобувача освіти можливості та реалізації конституційного права на здобуття освіти.

До організації дистанційної освіти обов'язково відносяться вимоги щодо захисту персональних даних, санітарних правил, тривалості навчальної діяльності.

До структури дистанційної освіти відносяться: координаційна рада при Міністерстві освіти та науки України, комісії при раді за напрямками забезпечення розвитку структури дистанційної освіти, головний, регіональний, базовий та локальний центри структури дистанційної освіти.

В Україні давно велися розмови про дистанційну освіту, але саме завдяки пандемії це стало справжньою реальністю для педагогів, здобувачів освіти, батьків. Адже дистанційна освіта це не тільки завдання для самоопрацювання, а також якісний зворотній зв'язок.

Тож якою має бути технічна частина? Для більшості педагогів та здобувачів освіти є найзручнішим використання ZOOM або SKYPE, де можна проводити лекції інтерактивно. Крім того, багато закладів освіти використовує Google classroom, який дає можливість отримати лекції, здобувачі освіти роблять завдання, а педагоги виставляють оцінки і лишають коментарі.

Що ж до організації? Бажано підтримувати звичайний для здобувачів освіти режим, можна проводити онлайн-уроки у ті самі години, як зазвичай у закладах освіти.

Стосовно переваг та недоліків дистанційної освіти в Україні. Отже, переваги дистанційної освіти, по-перше, можливість здобувачам освіти підлаштувати темп навчання під себе. Вдома зазвичай панує спокійна атмосфера. Здобувач освіти випрацьовує свій власний ритм у навчанні. По-друге, здобувач освіти може виявити свої слабкі сторони і самостійно працювати над ними. Звичайне навчання не завжди дає змогу виявити проблеми: педагогу не видно проблему конкретного здобувача через велику кількість присутніх на уроці. По-третє, не зрозумілу тему можна самостійно прослухати стільки раз, скільки потрібно, щоб зрозуміти. А ще у будь-який час можна освіжити в пам'яті правила, дати, різні факти. По-четверте, знижується психічне навантаження. Дистанційна освіта- це економія часу на логістику здобувача освіти, з'являється вільний час. По-п'яте, тепер оцінювання об'єктивне. Перевірка знань є найчастіше автоматизованою, адже виконуються тести, і одразу можна побачити статистику. Також є педагогічні коментарі- це дає розуміння чому саме поставлений такий бал.

Стосовно недоліків. По-перше, відсутність соціалізації. У звичайному навчанні є командна робота, взаємодія одне з одним. В умовах дистанційного навчання немає, на жаль, змоги відчувати приналежності до соціальної групи. По-друге, вплив гаджетів на здобувачів освіти. По-третє, замало практики. У дистанційній освіті майже не існує практики- є лише інформація, яку потрібно засвоїти. По-четверте, ще досі не розроблена технологія переходу з офлайн в онлайн. Багатьом педагогам, на жаль, складно далися уроки в ZOOM. Наразі можна лише сподіватися, що на державному рівні запровадять єдину систему з детальною методологією дистанційного навчання.

Дистанційна освіта незамінна, коли потрібно дати доступ до навчання, якщо його не мають- як, наприклад, у ситуаціях з пандемією та війною. Безумовно, майбутнє за поєднанням очного та дистанційного форматів. Змішане навчання є найкращою світовою практикою у найбільш розвинених навчальних закладах світу, адже воно дозволяє розроблювати навчальні траєкторії, і навіть розвиватися у напрямку спілкування.

Література:

1. Положення про дистанційну освіту.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>
(дата звернення: 31.05.2022)
2. Щодо організації дистанційного навчання.
URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/77298/
(дата звернення: 31.05.2022)
3. Дистанційне навчання. Сучасний формат освіти.
URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/07/2/241517/>
(дата звернення: 31.05.2022)

ОНЛАЙН НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабної війни на території України життя поділилося на «до» і «після». Війна принесла в життя, і в життя дітей зокрема, зміну відчуттів, невизначеність, активізувала страх та тривогу. Діти в такій ситуації втрачають відчуття звичного порядку, безпеки та захищеності. І, як це буває зазвичай, шукають прихистку в дорослих: батьків, учителів, тих, кому вони довіряють, з ким звикли ділитися своїми переживаннями, емоціями.

У такі неординарні часи психіка особливо вразлива, реакції непередбачені. Через те величезна відповідальність лягає на плечі педагогів, які в умовах воєнного стану продовжують освітній процес, спілкування зі своїми вихованцями.

У Приватному закладі «Загальноосвітній навчальний заклад II-III ступеня «Гуманітарний профільний ліцей ім. Хаї-Мушки Шнеєрсон» роботу з учнями побудували так:

1. Адаптували освітнє середовище під учнів, звернули увагу передусім на особистості дитини, її відчутті сьогодення, психічного стану.

2. Здійснювали освітній процес онлайн на засадах довіри у стосунках, взаємодопомоги, взаємодії, рівності сторін, з урахуванням нестандартних умов співпраці.

Передусім зібрали інформацію про місцеперебування учнів через опитування в чатах, телефонні розмови, інформацію від батьків. Злагоджена робота з батьками дала потрібну інформацію для з'ясування можливостей дистанційного навчання, для узгодження розкладу, платформи, способів спілкування. У розмовах з батьками обов'язковою стала попередня оцінка емоційного стану родини (місцеперебування, зв'язок між членами родини у випадку окремого проживання, емоційна стабільність дітей тощо). Потрібні були індивідуальні бесіди як і з батьками, так і з учнями.

Пріоритетними в роботі стали:

1. Спостереження за психологічним станом учнів, їх реакцією на повсякденні події.

2. Емоційна підтримка учнів у новій емоційно насиченій реальності.

3. Формування відчуття безпеки в умовах воєнного стану, збереження психологічного добробуту.

4. Спілкування «на рівних».

5. Підтримувальні зустрічі, індивідуальні контакти.

6. Зв'язок з батьками, з членами родини.

1. Здійснюючи освітній процес он-лайн в надзвичайно складний воєнний час, надважливим є спостереження за емоційним станом учнів під час навчальних занять. Аби навчання та засвоєння знань стало ефективним, найпершим завданням є діагностувати емоційний стан дитини. Варто і важливо, як це робили наші педагоги, поцікавитися: «Як у тебе справи?», «Як ти почуваєшся?», «Що в тебе нового?», «Чи знаєш, як справи у... (ім'я подруги, однокласниці)», «Чи є у тебе питання, які ти хотіла б обговорити?» Під час такого спілкування зрозумілим стає стан дитини, її емоційна стабільність або нестабільність. Викладачі спостерігали занепокоєння, тривогу, гіперактивність, апатію, хвилі плачу, плутанину, заперечення очевидного. Через те говорили з учнями доступними простими словами, відповідно до їх вікової категорії. Під час розмов пояснювали, що їх реакції є нормальними на ненормальні події, які відбуваються в країні, у сім'ях, з кожним з нас. І це є нормальним: бути менш продуктивними, ніж раніше, дратуватися, забувати частіше, ніж раніше, мати не зовсім позитивний настрій, небажання щось читати, учити, вирішувати, мати проблеми з пам'яттю, увагою, мисленням. У час попереднього спілкування стежили за реакцією учнів, були чутливими до рівня їх тривоги. Викладачі дбали про те, щоб самим демонструвати емоційну стабільність, говорити звичним голосом, урівноважено, спокійно, деколи посміхаючись, тримати контроль над емоціями. Адже педагоги повинні формувати відчуття безпеки, володіючи техніками стабілізації емоційного стану дітей. Ми пам'ятаємо, що діти дуже чутливі до емоційних сигналів від дорослих, реакції учнів залежать не стільки від змісту сказаного учителем, скільки від настрою, з яким це говориться. Нам не передбачити ні всіх змін, що відбуваються з дитиною, ні змін її настрою, ні шляхів, яким піде розвиток. Але ми можемо робити те, що залежить від нас, а саме: зміцнювати віру, не переставати налаштовувати учнів позитивно. Це і є робота з підсвідомістю.

2. Емоційної підтримки учні передусім очікують від батьків, учителів – найбільш значущих для них людей-орієнтирів, і дитині вкрай важливо, щоб ми цікавилися не лише новинами й подіями в країні, на фронті, але й новинами з її життя та її емоційним станом.

Педагоги говорили учням, що в них (учнів) є право на емоції. У тому, що сталося, немає їх провини. Говорили слова підтримки, не забували пояснювати, чому вкрай важливо йти в укриття, часто наголошували на тому, що ми поруч. Правильним є рішення прийняти ситуацію, яка сталася і в таких умовах зберігати сталий устрій життя: допомагати з домашніми справами дорослим, дбати про тих, хто поруч, про кошеня, собаку (якщо є), не звинувачувати себе, виконувати звичні щоденні речі: прибирати ліжко, пити чай, приймати душ, готувати завдання з предметів, читати, робити презентації, доповнювати список «після війни я ...», тобто жити й облаштовувати своє життя тут і зараз.

Для мінімізації напруженого емоційного стану вчителі вказували, що маємо на меті в роботі, куди рухаємося, усвідомлюємо, навіщо працюємо.

І головне, у центрі уваги учителя – емоційний та психологічний стан дитини. У такі часи не просто треба уникати «карати» учнів, а взагалі припинити сварити.

Дитина не може впоратися зі страхом, з неухважністю, з лінощами, з дратівливістю, щиро докладає зусиль, але не може, бо засмучена. І тут учитель сварить. Ризикуємо зробити помилку (у певних ситуаціях не все так однозначно), образити, відштовхнути. У такому випадку м'який жарт, весела іронія – чудові засоби для будь-яких характерів і віків, надійний контакт. Не забуваймо слова, давно озвучені: «Усе є отрута, і все є ліки. Тим чи іншим робить лише доза».

Більше хвалимо. Найголовніше – сформувати або повернути позитивну самооцінку. Якомога більше схвалення! Навіюємо всіма можливими способами, що вона (учениця) з кожним днем рішучіша, спокійніша, сміливіша, впевненіша.

Похвали потребує кожна людина, кожна дитина. Ми маємо вміти схвалювати заздалегідь – навіювати дитині віру! Підтримати, підбадьорити у важку хвилину або в передбаченні нових труднощів. У нас, педагогів, є для цього необхідна увага, психологічні здібності, знання, і, звичайно ж, доброта. Це ключ до дитини, до людини[1, с. 3–10].. Якщо ми хочемо навчити учнів самостійно мислити, планувати, виконувати завдання, висловлювати думки, тобто робити, що потрібно, бути такими, як потрібно, починаймо завжди з похвали – за найменші спроби досягти бажаного, за спроби до спроб! Вчителі, заняття яких проводились зранку, тактовно і ненав'язливо хвалили учнів. Похвалити зранку дуже важливо! Це аванс на довгий і важкий день! Але хвалили лише за те, що досягнуто власною працею.

У нас, педагогів, є величезний матеріал для вивчення дитячої душі – наше власне дитинство, зафіксоване в глибинах пам'яті, що так чи інакше впливає на все доросле життя... І коли учитель хоч на секунду пригадує себе в тому ж віці, у схожому стані, хоч і іншому, тоді й приходить рішення ситуації з учнем. Адже ми пам'ятаємо себе, коли нічого не знали, були недосвідченими, слабкими, безпомічними, невмілими, коли всього боялися, до всього були цікавими, були закоханими в цілий світ, ненавиділи цілий світ... А тепер знаємо.. От і учні проходять не той самий, але дуже схожий шлях.

Отож, під час освітнього процесу в надскладних умовах педагоги ліцею робили все можливе, аби учні вірили у свої можливості, аби зміцнили віру в себе, аби психологічний стан під час війни, поведінка з'яснила для дитини радістю, а мрія зробилася досяжною[4, с. 27–34].

3. В умовах війни відчуття безпеки – найголовніше для дитини. Викладачі, щоденно спілкуючись з дітьми, мали на меті формувати крок за кроком в учнів відчуття безпеки. І не лише формувати, а й підтримувати його. Пояснювали, що, як ніколи, ми єдині у своїй боротьбі та кожен на своєму місці, виконуючи свій обов'язок (чи то робота, чи то волонтерство, чи то навчання), у свій спосіб

наближає перемогу. Звертали увагу на те, як наразі люди допомагають одне одному, намагаються підтримати. Розповідали про Збройні Сили України, які щоденно на захисті нашого життя, роботу волонтерів, територіальної оборони, які забезпечують наше життя, про те, що багато людей наполегливо працюють не лише в Україні, а й в усьому світі, щоб закінчити війну. Дітям важливо було чути, що сьогодні ми по-іншому розуміємо цінність життя, здобуємо новий досвід, адже розуміємо, що навколо нас постійно все змінюється, отож, зміниться на краще і сьогоднішня ситуація. Крок за кроком закріплювали це відчуття у наших учениць.

4. Спілкування на рівних.

Не викликає сумнівів важливість зворотного зв'язку у спілкуванні з ученицями. «Це цікава думка. Розкажи, чому ти так думаєш?», «Мені важливо і дуже цікаво почути твою думку про це...», «Як ти думаєш, де ми можемо отримати більше інформації про це?», «Ти могла б мені підказати...» Ось такі запитання ставили викладачі ліцею дітям під час занять. Попросити поради в учня як у рівного або досвідченішого є для дитини великим осяянням: радяться, довіряють, потрібна, запитувана, доросла. Слухаємо пораду, навіть якщо вона не краща, але робимо цей крок – виховний момент важливіший за будь-який інший. Потім ми, можливо, зробимо інакше, але дитина вважатиме, що порадила саме вона. А буває так, що порада справді цінна, корисна, попри те, що її надала дитина (адже вчимо не лише ми дітей, а й вони нас) [2, с. 7–8].. Спілкування в такий спосіб лише зміцнює емоційний зв'язок між учнем і учителем, підіймати стосунки на щабель вище.

5. Підтримувальні зустрічі, з нашого досвіду, стали хорошим «закріпленням» тієї кропіткої роботи, яку педагоги проводили під час освітнього процесу. Організовувалися, щоб діти залишалися в соціальному контакті, у спілкуванні не формальному, а такому, яке слугує зміцненню їх психологічного стану, яке, якщо не ліквідує відчуття страху, то принаймні мінімізує його. Різноманітність дитячих почуттів при переживанні буває заплутаною для дорослого та важкою для розуміння.

Зустрічі у Вайбер, Whats App, у Zoom, які будувалися на чесності й відкритості спілкування, сприяли кращому розумінню стану дітей, його проявів, формуванню позитивного настрою.

6. Тісний зв'язок з батьками, з членами родини.

Протягом дистанційного навчання підтримувався постійний тісний зв'язок з батьками учнів, навіть під час їх перебування за кордоном. Батьки завжди були активними учасниками освітнього процесу, а під час он-лайн навчання в умовах воєнного стану їх роль стала більш значущою. Спільна мета – здоровий психічний стан дитини та виконання навчальних програм. Діти тонко розуміють реакцію дорослих на події, новини, тому, якщо батьки опановують ситуацію, – це допомагає і дітям. У стані стресу, у якому, без сумніву перебувають і дорослі, важко буває проявляти уважність до потреб дитини.

Через те батькам радили зберігати максимально можливу рівновагу самим, щоб підтримати дитину[5, с. 17–19].

Усі потрапили не в ті обставини, не в ті умови. Ніхто до лютого 2022 року не опинявся в схожих ситуаціях. Ми не маємо досвіду подолання труднощів в освітньому процесі, пов'язаних саме з війною та воєнним станом у країні. Часи пандемії виявилися часами тренування. Попередній досвід роботи під час пандемії допоміг усім учасникам освітнього процесу організувати он-лайн навчання в цілому. Наразі проблеми психологічного характеру, емоційного здоров'я дітей вирішуємо спільно, маючи знання, володіючи техніками взаємодії, за допомогою психологічної служби (якщо є потреба), в інтересах дітей, ділимося позитивними надбаннями, діємо спільно заради тих, кому жити й розбудовувати нашу Україну.

Література:

1. Неделюк А. К., Мазуренко С. Г. Мотивація навчання учнів як важлива складова педагогічного процесу. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. 2017. Вип. 144. С. 380–382.
2. Деякі питання організації дистанційного навчання (zareєстровано в міністерстві юстиції України №941/35224 від 8 вересня 2020 року), Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс].
URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogonavchannya-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-94735224-vid-28-veresnya-2020-roku> (дата звернення 12.01.2021)
3. Карташова Л. А., Бойченко О. А., Шеремет Т. І. Технології та принципи дистанційного навчання: формування цифрових компетентностей педагога-тьютора. Київ, 2020. 77с.
4. Основи дистанційного навчання / За ред. В. М. Кухаренко. Харків: ХДПУ, 2019. 271 с.
5. Кухаренко В. М., Бондаренко В. В. Екстрене дистанційне навчання в Україні: Монографія / За ред. В. М. Кухаренка, В. В. Бондаренка. Харків.: Вид-во КП «Міська друкарня», 2020. 409 с.

Д. К. Цона

УПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ CLIL НА УРОКАХ МОВИ ІВРИТ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ ЗЗСО УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Зміна парадигми освіти та сучасні процеси реформування й оновлення освіти та науки в Україні, полілінгвізм і полікультурність українського соціуму, а також інтеграція концептуальних засад освітнього процесу – компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів до навчання – спонукають до переосмислення підходів до освіти, пошуку шляхів добору змісту та розроблення прикладних досліджень у різних освітніх галузях, зокрема з методики навчання мови іврит у закладах загальної середньої освіти України.

Тому актуальність нашого дослідження на тему «Упровадження технології CLIL на уроках мови іврит у початкових класах ЗЗСО України» була зумовлена, *по-перше*, соціальною значущістю проблеми формування мовно-культурної особистості; *по-друге*, важливістю й необхідністю розроблення методів і прийомів для реалізації предметно-мовної інтеграції навчання молодших школярів у процесі навчання мови іврит у закладах освіти України; *по-третє*, недостатньою розробленістю проблеми в теоретичному й практичному аспектах.

Вивчення й аналіз теоретичних джерел у галузі багатомовної освіти допомогли виявити сутність, провідні підходи, принципи й основні характерні особливості дидактичної методики предметно-мовного інтегрованого навчання CLIL (англ. Content and language integrated learning), яка передбачає вивчення немовних предметів іноземними мовами та дозволяє сформулювати лінгвістичні та комунікативні компетенції в учнів нерідною мовою у тому ж навчальному контексті, в якому відбувається формування загальних знань і вмінь.

Аналіз стану проблеми в навчально-методичній літературі й освітній практиці з упровадження технології CLIL у ЗЗСО України засвідчив, що на відміну від традиційних методик, навчання за технологією CLIL має низку переваг. Серед них – повноцінне занурення у мовне середовище, збагачення словникового запасу за рахунок предметної термінології та навіть взаємодія когнітивних процесів, які мають позитивний вплив на розвиток розумових навичок і підвищення мотивації до вивчення дисципліни та другої мови.

Також було виявлено, що методика CLIL оптимально створює умови для організації компетентнісного й інтегрованого змісту навчання.

Цона Д. К.

Упровадження технології CLIL на уроках мови іврит у початкових класах ЗЗСО України: актуальність проблеми

З огляду на провідні концептуальні положення, закріплені у чинному законодавстві та нормативних документах у галузі освіти України, застосування технології CLIL сприятиме формуванню та розвитку не лише предметних, а й ключових компетентностей, визначених у Концептуальних засадах реформування середньої школи НУШ (2016), Законах України «Про освіту» (2018) та «Про повну загальну середню освіту» (2020), Державних стандартах початкової (2018) та базової середньої освіти (2020) тощо.

Крім цього, методика CLIL ефективно сприяє реалізації інтегративного підходу до навчання й імплементації інтегрованої функції в освітній процес, яка відображається у:

- більш чіткому усвідомленню мети предмету через вивчення його змісту іноземною мовою;
- більш глибокому розумінню теми, завдяки її дослідженню з позиції іноземної мови;
- удосконаленню навичок критичного, аналітичного та креативного мислення;
- активізації залучення форм, методів, ідей, які пов'язані з реальним життям і досвідом учнів.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних програм і методик викладання мови іврит засвідчив, що засади технології CLIL можуть бути успішно реалізовані на уроках івриту й єврейських традицій, адже навчання предметів юдаїки характеризується взаємопов'язаним змістом і потребує застосування різних видів інтеграції змісту освіти.

Аналіз сучасних програм з мови іврит для 1–4 класів ЗЗСО України дозволив зробити висновки про те, що в них закладено основи для реалізації інтегративного підходу до навчання мови іврит і предметів юдаїки.

Так, зміст навчання мови іврит у початковій школі відповідно до циклів навчання реалізовано через змістові лінії, які вже передбачають вертикальну або внутрішньопредметну інтеграцію змісту, що визначає особливості навчального предмету. Вона виявляється у формуванні цілісної комунікативної компетентності (інтеграції всіх її складових – мовленнєвої, мовної, соціокультурної й інших), взаємопов'язаному навчанні всіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письма), в опануванні мовою на всіх мовних рівнях (хоча у 1–4 класах лише на практичному рівні), в інтеграції мовно-літературного змісту тощо. Так, 1 клас включає «Практичний усний курс» (I семестр) і «Навчання грамоти» (II семестр); 2 клас – інтегрований курс «Навчання грамоти»; 3 і 4 класи – інтегрований курс навчальних предметів «Мова іврит» і «Читання».

У чинних підручниках і посібниках із мови іврит для 1–4 класів ЗЗСО України поряд із реалізацією внутрішньопредметної інтеграції змісту, дібрано навчальний матеріал для здійснення горизонтальної інтеграції змісту навчання

через міжпредметні та міжгалузеві зв'язки. Це виявляється в інтеграції змісту навчання мови іврит і традиції, літератури, історії та культури єврейського народу, а також інших мов і культур, зокрема української, природничих наук і сучасних інформаційних технологій тощо.

Діагональна інтеграція або транспредметний зв'язок відображено у програмі елективного інтегрованого курсу читання з єврейської та зарубіжної літератури для 1–4 класів закладів освіти з вивченням івриту та єврейської традиції.

Отримані нами результати стали підґрунтям та одними із основних чинників для розроблення експериментальної методики впровадження технології CLIL на уроках мови іврит у початкових класах закладів загальної середньої освіти України.

Література:

1. Коваленко О.А. Особливості використання інтегрованого підходу в процесі навчання обдарованих учнів // *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2013. Вип. 28 (81). С. 161-168.
2. Мовчан Л.Г. Використання досвіду Швеції у вітчизняній практиці навчання іноземних мов // *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2011. Спец. Вип. 7, ч. 2. С. 214-220.

С. В. Чернишова

ВИКОРИСТАННЯ ВІДЕОМАТЕРІАЛІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Сучасність ставить перед учителем багато нових задач, одна з яких – проведення якісних уроків під час дистанційного навчання. Здавалося б, матеріалу у кожного педагога багато: безліч презентацій, розробок, наочності. Тільки подати все це онлайн значно складніше, ніж проводити звичний урок у класі з партами та дошкою. І тут учителю потрібно бути творчим, креативним і мобільним, щоб устигати за учнями, зробити спілкування з ними корисним і цікавим.

Відеоматеріали – новий етап засвоєння розповсюдженого в суспільстві джерела інформації. Цей засіб навчання характеризується низкою особливостей:

- інформаційною насиченістю;
- сильним емоційним впливом на аудиторію;
- темпом передачі інформації з екрану;
- управлінням процесом сприйняття;
- цілісністю та завершеністю.

Інформаційна насиченість полягає в тому, що демонстрація протягом короткого проміжку часу може передати такий обсяг інформації, який просто нереально уявити собі під час словесного викладення з використанням звичайних засобів навчання. А емоційний вплив проявляється в різних виразних можливостей фільму, які дозволяють впливати не тільки на свідомість, але й на почуття глядача, задіяти його в тому, що відбувається на екрані. Використання відеоматеріалів дозволяє підсилювати інтелектуальні можливості учнів, впливаючи на їхню пам'ять, емоції, мотиви, інтереси, створює умови для перебудовування структури його пізнавальної та виробничої діяльності.

Візуальне сприйняття чудово розвинене у дітей, тому включення відеоматеріалів в уроки української мови та літератури є просто необхідним. Вони залишають в пам'яті учнів яскраві асоціації та образи, що допомагають легко запам'ятовувати та відновлювати необхідну інформацію. Вони прискорюють процес запам'ятовування нових правил, нової лексики, роблять уроки більш цікавими та різноманітними. Можливості використання відео розбавить урок, додасть в нього елемент справжнього життя, у простій наочній формі донесе інформацію до учнів, привчає працювати з відеоматеріалами.

Використання відеофільмів сприяє розвитку різних сторін психічної діяльності учнів. Під час перегляду в класі виникає атмосфера сумісної пізнавальної діяльності, і навіть неуважний учень стає зосередженим, бо під

час перегляду йому потрібно докласти деяких зусиль. Так мимовільна увага перетворюється на довільну. А інтенсивність уваги впливає на процес запам'ятовування. Використання слухового та зорового каналів надходження інформації позитивно впливає на міцність відбитку у пам'яті мовленнєвого матеріалу. Якщо запитати в учнів, що їм сподобалося найбільше під час уроку, 90% зазначає, що відеоролик.

Відеозапис повинен відповідати загальноприйнятим принципам, вимогам наукової точності, віковим особливостям учнів, бути доступним, зрозумілим, цікавим. Також є ще декілька вимог:

- спонукати юних глядачів до самостійного активного здобуття та поповнення знань;
- викликати інтерес до роботи на уроці;
- виховувати;
- впливати на особистісні якості, пізнавальний інтерес.

Але вчитель ні в якому разі не повинен забувати, що ніякий відеозапис не може замінити практичну діяльність під час уроку (говоріння, читання, письмо).

Якість засвоєння матеріалу учнями визначається правильними діями після перегляду, тому вчитель повинен зробити цей вид роботи активним, щоб підготувати учня до мовленнєвого спілкування у природніх умовах. Також ефективність використання відеофільму під час навчання мови залежить не тільки від точного визначення його місця в системі навчання, але й від того, наскільки раціонально організована структура відеозаняття, як узгоджені між собою навчальні можливості відеофільму із задачами.

Доречно на уроці використовувати невеликі відеофрагменти, а на початковому етапі роботи можливі повтори перегляду відео. У роботі з відеофільмами виділяємо три етапи:

- переддемонстраційний;
- демонстраційний;
- післядемонстраційний

1. Переддемонстраційний етап.

Визначається комунікативна мета перегляду:

- відбувається попереднє обговорення, у процесі якого повторюється лексика, близька за тематикою фільму, а також стимулюється інтерес учнів до теми;
- творча робота, під час якої можна давати учням можливість самостійно запропонувати назву фільмів, використовувати проблемні ситуації, пов'язані з темою;
- опрацювання нової лексики.

Під час демонстрації учні можуть заповнювати робочі листи, робити позначки за комунікативним завданням. Учитель використовує кнопку «пауза»

з метою роз'яснення складних місць під час перегляду.

2. Демонстраційний етап:

- інформаційний пошук; після першого перегляду учням пропонуються вправи на пошук інформації, сюжет переглядається знову частинами та повністю, у залежності від рівня класу та задач уроку;

- робота з окремим фрагментом; цей етап роботи надає найбільші можливості для формування елементів комунікативної культури; учні переглядають якусь окрему частину відео та виконують завдання.

3. Післядемонстраційний етап – контроль розуміння та розвитку навичок усного та писемного мовлення на основі змісту відео. Вправи після перегляду розраховані не тільки на закріплення, але й на розширення матеріалу. Заключною частиною завдання повинна стати мовленнєва діяльність учнів, коли всі вони стають учасниками спілкування.

Застосування відеозапису дає позитивний ефект, якщо він органічно включений у загальну підготовку, допомагає посилити практичну спрямованість навчання української мови як засобу спілкування.

Відео можуть зробити учні самостійно, наприклад, за темою «Опис картини». Вони обирають операторів, монтажерів, Користуючись алгоритмом, учні розподіляють завдання:

- ❖ готують повідомлення про художника;
- ❖ створюють презентацію;
- ❖ виготовляють лепбук;
- ❖ добирають ключові слова;
- ❖ проводять словникову роботу;
- ❖ знаходять додатковий матеріал;
- ❖ готують сценарій.

Цей фільм допоможе вирішити задачі навчання та виховання учнів. Діти вчаться працювати самостійно, використовувати різні джерела інформації та нові технології. Завдання готують дітей одночасно до усного та писемного мовлення – комунікативної компетенції. Також розвивають уміння самостійно вирішувати поставлені задачі, організовувати свою роботу, надавати оцінку та самооцінку.

Відеозапис стає сильним емоційним стимулом для висловлення, створює передумови активної мовленнєвої діяльності. Під час перегляду учні не тільки засвоюють матеріал, але й оцінюють зйомку, її переваги та недоліки, свою роботу на уроці. Цей етап уроку готує учнів до висловлювання у жанрі художнього опису з теми «Опис картини». Таким чином, відеоматеріали забезпечують зворотній зв'язок у процесі сприйняття та засвоєння з метою подальшого розвитку в учнів тих чи інших навичок говоріння.

Очікувані результати навчання з використанням відеоуроків на уроках української мови та літератури:

- розвиток міжпредметних зав'язків української мови, літератури та інформатики;
- формування комп'ютерної грамотності;
- розвиток самостійної роботи учнів на уроці;
- формування інформаційної культури, творчого стилю діяльності учнів;
- підготовка учнів до використання інформаційних технологій та інших інформаційних структур в освіті.

Методично обґрунтоване, систематичне використання відеозаписів сприяють створенню стійкого інтересу до предмета. Підсумовуючи, можна стверджувати, що навчальні відеозаписи розкривають широкі можливості для активної роботи в процесі формування мовленнєвих навичок та вмінь учнів, а також роблять навчальний процес оволодіння українською мовою привабливим для школярів на всіх етапах навчання.

Література:

1. Романчук Олег. Розлад гіперактивності з дефіцитом уваги у дітей. Практичний посібник. Львів. 2015. 300 с.
2. Брюс Л. Бейкер, Алан Дж. Брайтман Путь к независимости: Обучение детей с особенностями развития бытовым навыкам. М : Теревинф. 2000. 259 с
3. U.S. Department of Education: Teaching Children with Attention Deficit Hyperactivity Bisorder. URL: <http://www2.ed.gov/teachers/needs/speced/adhd/adhd-resource-pt2.doc> (дата звернення: 14.10.2021)
4. O'Regan F. Successfully Managing ADHD. A handbook for SENCOs and teachers. 5. Routlege. Abingdon UK. 2014. 100p.
6. Piffner, L. J. All about ADHD: The complete practical guide for classroom teachers (2nd ed.). New York. 2011. 176 p.
7. Scheuermann, B. K., & Hall, J. A. (in press). Positive behavioral supports for the classroom (3rd ed.). Boston, MA: Pearson.
8. School Psychology journal. Children With Attention Deficit Hyperactivity Disorder: Are There Gender Differences in School Functioning. June 2006.

Учасники конференції – Автори доповідей

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ:

Самодрин Анатолій Петрович,

доктор педагогічних наук, доцент, проректор з науки Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана», завідувач Науково-дослідної лабораторії з вивчення і розроблення гуманітарних ідей академіка В.І. Вернадського НАН України,
м. Дніпро, Україна

Моргун Володимир Федорович

кандидат психологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, почесний професор кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

Осадченко Інна Іванівна

докторка педагогічних наук, професорка, практична психологиня, голова громадської організації «Міжнародна асоціація сучасної освіти, науки та культури»,
м. Київ, Україна

Геннадій Федорович Москалик,

доктор філософських наук, професор, академік УАН, професор Кременчуцького національного університету ім. Михайла Остроградського,
м. Кременчук, Україна

Шилов Юрій Олексійович,

кандидат історичних наук, історик, археолог, культуролог, член Спілки письменників України, академік,
м. Київ, Україна

Котик-Фридгут Белла,

докторка психологічних наук, професорка Академічного педагогічного коледжу ім. Давида Елліна,
м. Єрусалим, Держава Ізраїль

Вознюк Олександр Васильович,

доктор педагогічних наук, професор Житомирського державного університету імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

Бакуліна Наталія Валеріївна,

кандидатка педагогічних наук, провідна наукова співробітниця відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

Баракатова Н.А.

кандидатка філологічних наук, доцент, доцентка кафедри філології та мовної комунікації
НТУ «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

Богуш Ірина Миколаївна,

здобувачка вищої освіти зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки НТУ «Дніпровська
політехніка»,
м. Дніпро, Україна

Бондаренко Анжеліка Юріївна,

директорка Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» П'ятихатської міської
ради,
м. П'ятихатки, Україна,

Бондаренко Наталія Петрівна,

кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна

Говшиєвич Яна Шунівна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 013 Початкова
освіта Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний
інститут «Бейт-Хана»,
м. Дніпро, Україна

Кірін Роман Станіславович,

доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова» НАН України,
м. Київ, Україна

Кобзар Дмитро Вікторович,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, ЗВО «Центральноукраїнський
державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка»,
м. Кропивницький, Україна

Козинець Інна Іванівна,

кандидатка педагогічних наук, доцент, доцентка кафедри філософії і педагогіки НТУ
«Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

Коломоєць Олена Юріївна,

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри східноєвропейської історії Дніпровського
національного університету імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна

Котломанітова Галина Олександрівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава, Україна

Кочерга Євгенія Володимирівна,

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри загальної, спеціальної педагогіки, реабілітації та інклюзивної освіти Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, м. Дніпро, Україна

Крисан Дарія Володимирівна,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, м. Дніпро, Україна

Катерина Іванченко,

студентка Кременчуцького національного університету ім. Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

Лебедик Леся Вікторівна,

доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава, Україна

Мартін Аліна Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

Момот Анастасія Андріївна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності 013 Початкова освіта Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана», м. Дніпро, Україна

Невмивака Яна

здобувачка вищої освіти Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту, м. Дніпро, Україна

Оленяк Вікторія Сергіївна,

керівник зразкового ансамблю танцю «Дружба» позашкільного навчального закладу «Центр творчості дітей та юнацтва Олександрівського району» Запорізької міської ради м. Запоріжжя, Україна

Островська Єлизавета Володимирівна,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 013 Початкова освіта Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»,
м. Дніпро, Україна

Піддячий Микола Іванович,

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної Слов'янської Академії освіти імені Яна Амоса Коменського, головний науковий співробітник відділу профільного навчання Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України,
м. Київ, Україна

Пікельний Андрій Олександрович,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 013 Початкова освіта Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»,
м. Дніпро, Україна

Родіна Євгенія Дмитрівна,

практична психологиня, НТУ «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

Родіна Юлія Дмитрівна,

кандидатка наук з фізичного виховання і спорту, доцентка, доцентка кафедри педагогіки і психології Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту,
м. Дніпро, Україна

Рибалка Валентин Васильович,

доктор психологічних наук, професор, Почесний академік НАПН України, провідний науковий співробітник відділу психології праці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України та головний науковий співробітник лабораторії прикладних проблем освіти Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України,
м. Київ, Україна

Рябовол Лілія Тарасівна,

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри права та правоохоронної діяльності ЗВО «Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка»,
м. Кропивницький, Україна

Савіч Ірина Олександрівна,

методистка навчально-методичного центру Комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

Сапожников Станіслав Володимирович,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»,

м. Дніпро, Україна

Скиба Юрій Андрійович,

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач відділу інтеграції вищої освіти і науки Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України,

м. Київ, Україна

Сніда Євгеній Олегович,

кандидат історичних наук, доцент кафедри східноєвропейської історії, голова Об'єднаної профспілкової організації працівників освіти і науки Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара,

м. Дніпро, Україна

Стадник Наталя Василівна,

старший викладач кафедри підготовки іноземних громадян Придніпровської державної академії будівництва та архітектури,

м. Дніпро, Україна

Стрельников Віктор Юрійович,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії і економіки освіти Полтавської академії неперервної освіти імені М. В. Остроградського,

м. Полтава, Україна

Тарвердова Яна Миколаївна,

аспірантка Бердянського державного педагогічного університету, викладачка кафедри підготовки іноземних громадян Придніпровської державної академії будівництва та архітектури,

м. Дніпро, Україна

Теплицька Аліна Олександрівна,

кандидатка педагогічних наук, завідувачка кафедри природничо-наукової підготовки, Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»,

м. Дніпро, Україна

Титаренко Ольга Олегівна,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти, зі спеціальності Історія, Правознавство Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка,

м. Кропивницький, Україна

Ткаченко Дмитро Віталійович,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 081 Право Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира

Винниченка,
м. Кропивницький, Україна

Топольницька Юлія Сергіївна,
викладачка іноземної мови, Педагогічний фаховий коледж комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

Цопа Дар'я Костянтинівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 013 Початкова освіта Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»,
м. Дніпро, Україна

Чеберячко Сергій Іванович,
професор, доктор технічних наук, професор кафедри охорони праці та цивільної безпеки НТУ «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

Чернишова Світлана Валеріївна,
вчителька української мови та літератури вищої категорії, учитель-методист КЗО «НВК № 144» ДМР
м. Дніпро, Україна

Шиман Олександра Іванівна,
кандидатка педагогічних наук, доцент, доцентка кафедри педагогіки та психології Приватної установи «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»,
м. Дніпро, Україна

Федоренко Ірина Валентинівна,
спеціалістка вищої кваліфікаційної категорії, учитель-методист, директорка Приватного закладу «Загальноосвітній навчальний заклад II–III ступенів «Гуманітарний профільний ліцей імені Хаї Мушки Шнеєрсон»,
м. Дніпро, Україна

Яворська Олена Олександрівна,
кандидатка технічних наук, професорка кафедри охорони праці та цивільної безпеки, начальниця відділу внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, НТУ «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

Яковенко Оксана Олександрівна,
студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради,
м. Дніпро, Україна

Наукове видання

**СУЧАСНА ОСВІТИ: МЕТОДОЛОГІЯ,
ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА**

МАТЕРІАЛИ

***V Всеукраїнської науково-практичної конференції
(з міжнародною участю)***

31 травня 2022 року

1 сівана 5782 року

м. Дніпро

Матеріали друкуються в авторській редакції
Контактна інформація організаційного комітету:
49000, Україна, м. Дніпро, пл. Успенська, 5Д
Тел.: +38 056 717 70 34
e-mail: office@bethana.org.ua
www.bethana.org.ua

Підписано до друку 06.01.2021.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Наклад 80 шт. Замовлення № 7670.
Віддруковано з готового оригінал-макета.
Видано та віддруковано в ТОВ «Акцент ПП»
вул. Ларіонова, 145, м. Дніпро, 49052 тел. (056) 794-61-04(05)
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 4766 від 04.09.2014.